

hilarii Diavii
Pantaleonis

ex hered.te Francisci de rubeis

PRINCIPIS CHRISTIANI

INSTITVTIO

Per Aphoriſmos digeſta,

Auctore

DESIDERIO ERASMO

Roterodamo.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officina IOANNIS MAIRE.
cIↄ Iↄ c XLI.

Principis Christiani INSTITUTIO

Per Aphorismos digesta,

Auctore

DESIDERIO ERASMO *Roterodamo.*

Bi receptum est suffragiis asciscí Principem, illic non perinde spectandæ sunt maiorum imagines, sive species corporis, aut proceritas, quod à barbaris nonnullis olim ineptissime factitatum legimus, atque indoles animi mansueta, placidaque, sedatum, ac minime præceps ingenium, nec ita concitatum, ut periculum sit, ne accedente fortunæ licentia erumpat in tyrannidem, & admonentem aut consulentem non ferat, nec rursus ita lentum, ut cuiuslibet arbitrio quovis duci sese patiatur. Spectandus & rerum u-

ſus, & ætas, nec ita gravis, ut iam obnoxia ſit delirationi, nec ita virens, ut affectibus abripiatur. Fortaſſis & valetudinis habenda nonnulla ratio, ne ſubinde novus Princeps ſit adhibendus, idque non citra Reip. diſpendium.

Valetudo Principis.

Quibus rebus æſtimandus Princeps.

In navigatione non ei committitur clavus, qui natalibus aut opibus, aut forma cæteris antecellit, ſed qui peritia gubernandi, qui vigilantia, qui fide ſuperat. Ita regnum ei potiſſimum eſt committendum, qui regiis dotibus anteit reliquos, nempe ſapientia, iuſtitia, animi moderatione, providentia, ſtudio commodi publici

Imagines, aurum, gemmæ nihilo plus habent momenti ad civitatis adminiſtrationem, quam eadem nauclero conductura ſint ad navim gubernandam.

Vtilitatis publicæ ratio.

Quod unum oportet ſpectare Principem in adminiſtrando, id unum oportet ſpectare populum in Principe deligendo, nimirum publicam commoditatem, pro-

cul ablegatis privatis affectibus.

Quo minus integrum est mutare quem delegeris, hoc circumspectius est diligendus, ne diutissime nos cruciet unius horæ temeritas.

Cæterum ubi nascitur Princeps, non eligitur, quod & olim apud barbaras aliquot nationes fieri solitum testatur Aristoteles, & nostris temporibus ubique fere receptum est, ibi præcipua boni Principis spes à recta pendet institutione, quam hoc diligentiorem etiam adhiberi conveniet, ut quod suffragiorum iuri detractatum est, id educandi studio pensetur. Proinde statim, ab ipsis (ut aiunt) incunabulis vacuum adhuc & rude futuri Principis pectus salutaribus opinionibus erit occupandum, ac protinus in puerilis animi novale iacienda honesti semina, quæ paulatim ætate & usu rerum suppullulent, ac maturescant, & semel infixa in omnem usque vitam inhæreant. Nihil enim ita penitus insidit & inhærescit, ut quod primis

Educatio Principis.

Bonis opinionibus statim imbuendus Princeps

illis inſeritur annis, in quibus quid imbibamus, cum in omnibus permultum refert, tum vero in Principe plurimum.

Ubi poteſtas non eſt deligendi Principem, ibi pari diligentia deligendus erit is, qui futurum inſtituat Principem.

561 Ut naſcatur probæ indolis Princeps, id votis optandum à ſuperis. Porro ne bene natus degeneret, aut ut parum bene natus educatione reddatur melior, id partim in nobis ſitum eſt.

Mos erat olim de Rep. benemeritis ſtatuas, arcus, ac titulos honoris gratia ponere. At nulli magis hoc honore digni ſunt, quam ii, qui in recte inſtituendo Principe fidelem ac ſtrenuam navarint operam, nec privatum emolumentum, ſed patriæ ſpectarint utilitatem. Omnia debet patria bono Principi. At hunc ipſum debet ei, qui rectis rationibus talem effecerit.

Statim forman-

Non aliud æque idoneum formandi,

mandi, corrigendive Principis tempus, quam cum ipse nondum sese Principem esse intelligit. Hoc igitur erit diligenter occupandum, non solum hactenus ut interim cohibeatur à turpibus, sed etiam ut certis quibusdam virtutum decretis imbuatur. dus Princeps.

Si tanta sollicitudine parentes non omnino stulti puerũ educant unius agelli successioni distinatum, quo tandem studio, curaque educari par est eum, qui non unis ædibus, sed tot populis, tot civitatibus, immo qui orbi instituitur, aut magno omnium commodo futurus vir bonus, aut magno omnium exitio futurus vir malus? Ab exemplo.

Magnificum ac præclarum bene gerere imperium. At non minus egregium, efficere ne succedat deterior. Immo hoc vel præcipuum boni Principis munus est, dare operam ne possit esse malus Princeps. Quomodo educandi Principum filii.

Sic imperato quasi certes in hoc,

nequis tui similis queat succedere, at sic interim liberos futuro parant imperio, tanquam id agas, ut tibi succedat te melior.

Nulla pulchrior egregii Principis commendatio, quam si talem relinquat Reip. ad cuius collationem ipse parum bonus videatur. Nec poterat illius gloria verius illustrari, quam sic obscurata.

Epiphonema ex contrariis.

Fœdissima commendatio est, quoties deterior succedens facit ut superior dum viveret intolerabilis, iam ut probus ac salutaris desideretur.

Patriæ educandi qui patriæ nati sunt.

Bonus ac sapiens Princeps ita curet educandos liberos, ut illud semper meminerit se patriæ genitos, patriæ educare, non suis affectibus. Privatum parentis affectum semper publica vincat utilitas.

Quantumvis multas erigat statuas, quantumvis operosas tollat substructiones, non aliud pulchrius virtutum suarum monimentum potest relinquere princeps,

ceps, quam filium haud quaquam degenerem, qui patrem optimum optimis factis repræsentet. Non moritur, qui vivam sui reliquit imaginem.

Deligat igitur ad hoc muneris ex universo suorum numero, aut etiam adsciscat undecunque viros integros, incorruptos, graves, longo rerum usu, non modo præceptiunculis doctos, quibus & ætas conciliet reverentiam, & vitæ synceritas auctoritatem, & morum comitas ac iucunditas amorem ac benevolentiam, vel ne instituentium acerbitate offensus tenellus animus, prius incipiat virtutem odisse quam nosse, vel rursus immodica indulgentia formantis corruptus, quo non oportet degeneret. Qualis deligendus institutor.

Cum in omni institutione, tum vero potissimum in Principis ea moderatio est adhibenda, ut præceptoris severitas ætatis premat lasciviam, & nihilominus adiuncta morum comitas leniat, Qualis Principis institutor.

condiatque cohibentis acrimoniam.

Annotandum Senecæ dictum.

Eiusmodi debet esse futuri Principis institutor, ut (quemadmodum eleganter à Seneca dictum est,) & obiurgare norit citra contumeliam, & laudare citra adulationem, quem ille simul & revereatur ob vitæ severitatem, & amet ob morum iucunditatem.

A simili.

Principum nonnulli magna cura dispiciunt quibus equum insignem, aut avem, aut canem curandum tradant, nihil autem referre putant cui filium formandum committant, quem sæpenumero talibus credunt præceptoribus, qualibus nemo plebeius paulo cordatior suos liberos velit concredere. At quid retulerat filium genuisse imperio, nisi eundem cures educandum imperio?

Quæ nutrices & qui collusores adhibendi.

Ne nutricibus quidem quibuslibet est committendus imperio natus, sed integris, & ad id ipsum præmonitis & edoctis, nec collusoribus quibusvis admiscendus,

sed

ſed bonæ verecundæque indolis pueris, ac liberaliter ſanctèque habitis & inſtitutis. Laſcivorum iuvenum, ebrioſorum, turpiloquorum, in primis autem adulatorum turba procul ab huius auribus, atque oculis erit arcenda, dum nondum pręceptis confirmatus animus.

Cum pleraque mortalium ingenia vergant in malum, ad hæc porro nullum tam feliciter natum ingenium, quod perverſa educatione non corrumpatur, quid niſi magnum malum expectes ab eo Principe, qui quocunque natus ingenio (neque enim imagines, ut regnum, ita mentem quoque præſtant) ſtatim ab ipſis incunabulis ſtultiſſimis inficitur opinionibus, enutritur inter ſtultas mulierculas, adoleſcit inter laſcivas puellas, inter colluſores perditos, inter abiectiſſimos aſſentatores, inter ſcurras & mimos, inter combibones & aleatores, ac voluptatum architectos iuxtà ſtul- Corrupta educatio.

tos, ac nequam, inter quos nihil audit, nihil discit, nihil imbibit, nisi voluptates, delicias, fastum, arrogantiam, avaritiam, iracundiam, tyrannidem, atque ab hac schola mox adhibetur ad regni gubernacula.

Maxime discenda regnandi ars.

Cum cæterarum artium optima quæque sit difficillima, nulla autem neque pulchrior ars, neque difficilior, quam bene regnandi, cur ad hanc unam nullam desideramus institutionem, sed satis esse ducimus natos esse?

Quæso quid exerceant adulti, nisi tyrannidem, qui pueri nihil etiam luserunt, nisi tyrannidem?

Ut omnes boni sint, vix etiam optari potest. At non difficile est ex tot hominum millibus unum, atque alterum deligere, qui probitate, sapientiaque præcellat, per quos compendio plurimi reddantur boni,

Princeps adolescens diu suspectam habeat suam ipsius ætatem, partim ob rerum imperitiam, partim

tim ob immoderatos animi impetus, caveatque ne quid magnæ rei tentet, nisi prudentium virorum consilio, ut iuventutis impotentia maiorum reverentia temperetur. Quisquis instituendi Principis suscepit provinciam, illud etiam atque etiam secum cogitet, sese rem haud quaquam vulgarem agere, sed omnium ut longe maximam, ita longe periculosissimam. Et in primis animum adferat eo munere dignum, neque spectet quantum sacerdotiorum illinc possit auferre, sed qua ratione possit patriæ suas spes, illius credenti fidei salutarem principem reddere.

Cogita moderator quantum tuæ debeas patriæ, quæ tibi felicitatis suæ summam concredidit. In te situm est utrum illi malis salutare quoddam parare numen, an fatalem pestem, ac luem immittere.

Primum igitur sagaciter animadvertat is, cui suum puerum in gremium dedit Resp. quorsum iam

tum

rum vergat. Quandoquidem poteſt hoc quoque in ea ætate notis quibuſdam deprehendi num propenſior ſit ad iracundiam, aut arrogantiam, num ad ambitionem, aut famæ ſitim, num ad libidinem, aut aleam, aut pecuniæ ſtudium, num ad vindictam, aut bellum, num ad impotentiam, aut tyrannidem. Deinde qua ſenſerit illum proclivem ad vitium, ea primum muniat animum illius ſalubribus decretis, ac præceptis accommodis, coneturque ſequax adhuc ingenium in diverſum habitum trahere. Rurſum qua deprehenderit naturam ad honeſta proclivem, aut certe ad eiuſmodi vitia, quæ facile detorquentur ad virtutem, quod genus ſunt fortaſſis ambitio, & profuſio, hac magis inſtet, & naturæ commoditatem cultu adiuvet.

Inculcanda etiam quæ honeſta ſunt.

Neque ſatis eſt huiuſmodi decreta tradere, quæ vel à turpibus avocent, vel invitent ad honeſta, infigenda ſunt, infulcienda ſunt, incul-

inculcanda sunt, & alia atque alia forma renovanda memoriæ, nunc sententia, nunc fabella, nunc simili, nunc exemplo, nunc apophthegmate, nunc proverbio, insculpenda annulis, appingenda tabulis, asscribenda stemmatis, & si quid aliud est, quo ætas ea delectatur, ut undique sint obvia, etiam aliud agenti.

Optimis opinionibus imbuendus Princeps.

Vehementer inflammant generosos animos exempla celebrium virorum, sed multo maxime refert quibus opinionibus imbuantur. Ab his enim fontibus omnis vitæ ratio proficiscitur. Quod si rudem puerum erimus nacti, tum enitendum erit ut statim quam rectissimas ac saluberrimas imbibat, & veluti pharmacis quibusdam, adversus vulgarium opinionũ venena præmuniatur. Sin obtinget plebeiis opinionibus nonnihil infectus, tum primam oportebit esse curam, ut paulatim illis liberetur, pro repulsis pestiferis salutares inserendæ. Nam quemadmodum

Primum omnium

est eximere pravas opiniones.

dum apud Senecam Aristo ait, insano frustra præcipi quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo se gerere in publico, quomodo in privato, nisi prius atram bilem expuleris, ita frustra moneas de ratione gerendi principatus, ni prius animum falsissimis quidem illis, sed tamen receptissimis opinionibus vulgi liberaris.

Nec est quod resiliat, aut diffidat institutor, si forte ferocius, aut intractabilius ingenium fuerit nactus. Cum enim nulla sit tam effera, tam immanis bellua, quæ non mansuescat cura domitoris & industria, cur existimet ullum hominis ingenium tam agreste, tamque deploratum, quod diligenti non mitescat institutione? Rursum non est quod cessandum putet, si felicius ingenium contigerit. Etenim quo melior est soli natura, hoc magis corrumpitur, & inutilibus herbis, ac fruticibus occupatur, ni vigilet agricola.

la. Itidem ingenium hominis, quo felicius, quo generosius & erectius, hoc pluribus ac tetrioribus obducitur vitiis, ne salubribus præceptis excolatur.

Ea littora solemus diligentissime communire, quæ vehementissimam fluctuum vim excipiunt. Sunt autem innumeræ res, quæ possint Principum animos à recto dimovere, Fortunæ magnitudo, rerum affluentia, luxus, deliciæ, libertas, qua quicquid libet licet, exempla magnorum, sed stultorum Principum, ipsi rerum humanarum æstus ac procellæ, super omnia vero adulatio, fidei ac libertatis fuco personata. Quo diligentius erit optimis decretis, laudatorum Principum exemplis adversus hæc præmuniendus.

Quemadmodum non uno supplicio dignus sit, qui fontem publicum, unde bibant omnes, veneno inficiat, ita nocentissimus est, qui Principis animum pravis infecerit opinionibus, quæ mox

ὁμοίωσις Plutarchi.

mox in tot hominum perniciem redundent.

Statim inferendæ bonæ opiniones.

Si capite plectitur, qui Principis monetam vitiarit, quanto dignior est eo supplicio, qui Principis ingenium corruperit?

Mature suum negotium aggrediatur institutor, ut teneris adhuc sensibus semina virtutum instillet, dum procul abest ab omnibus vitiis animus, & in quemvis sequax habitum fingentis obtemperat digitis. Est suæ & sapientiæ infantia, quemadmodum & pietati. Semper idem, sed alias aliter agendum. Iam tum infantulo fabellis amœnis, apologis festivis, lepidis parabolis, insinuet, quæ grandiori sit serio præcepturus.

Quis usus apologorum.

Ubi libenter audierit puellus Æsopicum apologum de leone muris beneficio vicissim servato, de columba formicæ opera incolumi, ubi satis arriserit, tum præceptor adjiciet eam fabellam ad Principem attinere, ne quem omnino despiciat, sed infimæ quoque

que plebis animos ſibi benefactis ſtudeat adiungere, quod nemo ſit adeo imbecillis, quin & per occaſionem prodeſſe queat amicus, & nocere inimicus, idque potentiſſimis etiam.

Ubi ſatis riſerit aquilam avium reginam à ſcarabæo viliſſimo inſecto pene funditus extinctam, illud addat ad huius exemplum, ne potentiſſimo quidē Principi quantumvis humilem hoſtem aut provocandum, aut negligendum. Nam ſæpenumero ingenio nocere, qui viribus non poſſint.

Ubi Phaëtontis fabulam cum voluptate didicerit, admoneat hanc eſſe Principis imaginem, qui ætatis calore præceps, ſed nulla adiutus ſapientia rerum habenas capeſſit, ſuo pariter & orbis malo ſubvertit omnia. Quis uſus fabularum.

Ubi Cyclopis ab Ulyſſe exoculati denarrata erit fabula, addat ei Polyphemo ſimillimum Principem, qui viribus quidem polleat, careat autem ſapientia.

Quis

Quis usus similium.

Quis non libenter auscultet apium & formicarum politiam? Hæc ubi illecebra descenderit in animum puerilem, tum eliciat institutor quod ad Principis pertineat eruditionem, velut illud, quod rex nunquam procul avolat, alis quam pro corporis portione minoribus, quod solus aculeo careat, admonens hoc esse boni Principis, semper intra regni terminos versari, & peculiarem huius laudem esse clementiam. Atque ad eundem modum faciat & in cæteris. Neque enim est huius instituti exempla persequi, sed rationem, ac viam indicare.

Si qua videbantur acerbiora, ea formator orationis iucunditate leniat, atque edulcet. Laudet apud alios, sed honestis ac veris titulis, obiurget privatim, sed ita, ut severitatem admonitionis aliqua leniat suavitate, præsertim si fuerit adultior.

Christi decreta primum.

Illud ante omnia, ac penitus infigendum animo Principis, ut

de

de Christo quam optime sentiat, huius dogmata commode collecta protinus combibat, idque ex ipsis statim fontibus, unde non solum purius hauriuntur, verum etiam efficacius. Hoc illi persuadeatur, quod ille docuit, ad neminem magis pertinere, quam ad Principem. Insigenda.

Magna pars multitudinis falsis ducitur opinionibus, nec secus atque hi, qui in specu Platonico vincti desident, inanes rerum umbras pro veris rebus admirantur. At boni Principis partes sunt, nihil horum mirari, quæ vulgus hominum magni facit, sed omnia veris malis, ac veris bonis metiri. Nihil autem esse vere malum, nisi quod cum turpitudine coniunctum sit, nihil vere bonnm, nisi quod cum honestate copulatum, Nihil bonum præter unam virtutem.

Statim igitur hoc agat moderator, ut virtutum ceu rem omnium pulcherrimam ac felicissimam, & præcipue Principe dignam amet, ac suspiciat. Turpitudinem ceu

rem fœdissimam, ac miserrimam execretur, horreatque.

Qui veri honores.

Ne consuescat puer ille regno destinatus suspicere divitias ut rem eximiam, per fas & nefas expetendam, discat istos non esse veros honores, qui vulgo vocentur. Verum honorem decus esse, quod virtutem, & recte facta suapte sponte consequatur, & tanto consequatur illustrius, quanto minus fuerit affectatum.

Quæ veræ voluptates.

Voluptates istas plebeias adeo non esse dignas Principe, & Christiano Principe, ut vix hominem deceant. Ostendatur aliud esse voluptatis genus, quod syncerum, ac perpetuum in omnem usque vitam homini duret.

Vera nobilitas.

Audiat nobilitatem, imagines, ceras, stemmata, & totum illam caduceatorum pompam, qua procerum vulgus muliebiter intumescit, nomina esse inania, nisi quicquid est hoc nominis, ab honesto fuerit profectum.

Vera maiestas.

Principis dignitatem, amplitudinem,

dinem, maiestatem, non fortunæ strepitu, sed sapientia, integritate, recte factis, parandam, & tuendam esse.

Mortem non esse formidandam, nec in aliis deplorandam, nisi fuerit turpis, Non enim esse feliciorem, qui diutius vixerit, sed qui honestius. Recte factis, non annis metiendam longævitatem. Neque quicquam ad hominis felicitatem interesse quam diu vivat, sed quam bene.

Virtutem ipsam abunde magnum sui præmium esse. Boni Principis esse munus vel sua morte, si fors ita res tulerit, populi commodis consulere. Nec perire Principem, qui huiusmodi immoriatur negotio. Denique quæcunque vulgus vel amplectitur tanquam iucunda, vel suspicit tanquam splendida, vel sequitur tanquam utilia, sola honesti regula esse metienda. Contra, quæcunque vulgus vel horret ut acerba, vel fastidit ut humilia, vel fugit

Propter seipsa expetenda honesta.

gît

git ut damnosa, non aliter esse fugienda, nisi si fuerint cum dedecore coniuncta.

Hæc insigantur animo Principis futuri, hæ ceu leges sanctissimæ, καὶ ἀκίνητοι tenello pectusculo insculpantur. His titulis audiat laudari multos, audiat alios diversis reprehendi, ut iam tum assuescat ex optimis rebus veram sperare laudem, & ex vere turpibus ignominiam detestari.

At hic protinus reclamabit ex aulicis istis nugonibus quispiam quavis muliere tum stultior, tum corruptior. Tu philosophum nobis formas, non Principem. Immo Principem fingo, cum tu pro Principe vappam malis tui similem. Ni philosophus fueris, Princeps esse non potes, tyrannus potes. Principe bono nihil est melius, tyrannus eiusmodi belua est, ut non sit aliud sub sole portentum neque noxium æque, neque magis invisum omnibus.

Sententia Platonis.

Ne putaris temere dictum à

Plato-

Platone, & à laudatissimis laudatum viris, ita demum beatam fore Remp. si aut philosophentur Principes, aut philosophi capessant principatum. Porro philosophus is est, non qui dialecticen, aut physicen calleat, sed qui contemptis falsis rerum simulachris infracto pectore vera bona & perspicit, & sequitur. Vocabulis diversum est, cæterum re idem, esse philosophum, & esse Christianum.

Quid stultius, quam his artibus metiri Principem? si belle saltitet, si dextre ludat alea, si gnaviter potitet, si fastu turgeat, si regaliter expilet populum, si cætera faciat, quæ nos pudet referre, cum quosdam haud pudeat facere.

Quid vere dignum Principe.

Quantopere Principum vulgus studet abesse à cultu, victuque plebeio, tantopere verus Princeps debet abesse à sordidis opinionibus, ac studiis vulgi. immo solum hoc sordidum, vile, seque

Excellentia Principis in quibus sita.

indignum ducat, cum plebecula sentire, cui nunquam optima placuerunt.

Cogita quæso quam sit absurdum gemmis, auro, purpura, satellitio, reliquisque corporis ornamentis, ceris, & imaginibus, planeque bonis non tuis omneis tanto intervallo superare, veris animi bonis multis è media fece plebis inferiorem conspici.

Exemplum in Principe. Princeps, qui gemmas, aurum, purpuram, ac reliquam fortunæ pompam civibus suis ostentat, quæso quid aliud; quam suos id suspicere, mirarique docet, unde omnium ferme maleficiorum sentina nascitur, quæ Principum legibus puniuntur?

In aliis frugalitas, aut mundicies vel inopiæ tribui potest, vel parsimoniæ, siquis iniquius interpretetur. At eadem in principe nihil aliud esse potest, quam temperantiæ documentum, cum is rebus modice utitur, cui quantum libet, tantum suppetit.

Qui

Qui convenit eundem irritare vitia, qui punit admissa? & nonne turpissimum sit, siquis ea sibi permittat, quæ vetet ab aliis fieri?

Si te voles excellentem Principem ostendere, vide ne quis te propriis superet bonis, sapientia, animi magnitudine, temperantia, integritate. Sin tibi visum erit cum aliis certare Principibus, non ita te superiorem existimes, si quam illis ditionis partem ademeris, aut copias fuderis, sed si fueris quam illi sunt, incorruptior, minus avarus, si minus arrogans, quam illi, si minus iracundus; si minus præceps, quam illi.

Principem summa decet nobilitas. Esto. verum cum tria sint nobilitatis genera, unum, quod ex virtute, rectéque factis nascitur, proximum, quod ex honestissimarum disciplinarum cognitione proficiscitur, tertium, quod natalium picturis, & maiorum stemmatis æstimatur, aut opibus, cogita quam non conveniat Princi- *Tria nobilitatis genera.*

pem infimo genere nobilitatis intumescere, quod sic infimum est, ut nullum omnino sit, nisi & ipsum à virtute fuerit profectum; summum illud negligere, quod ita summum est, ut solum optimo iure possit haberi. Si clarus videri studes, ne ostentes sculptas, aut coloribus adumbratas imagines; in quibus siquid verę laudis est, id pictori debetur, cuius ingenium, & industriam arguunt. Quin potius virtutis monimenta moribus exprimito.

Insignia Principum.

Si cætera desint, vel ipsa tuæ celsitudinis ornamenta monere te possunt officii. Quid sibi vult unctio, nisi summam in Principe lenitatem, ac mansuetudinem? quod fere magnæ potentiæ comes esse soleat crudelitas. Quid aurum indicat, nisi singularem sapientiam? Quid gemmarum fulgor, nisi virtutes eximias, minimeque plebeias? Quid ardens purpura, nisi summam erga Rempub. charitatem? Quid sceptrum, nisi tenacem

cem iustitiæ animum, & nullis avocamentis à recto deflectentem? Cæterum ab hisce rebus si quis longissime absit, ei non ornamenta sunt hæc symbola, sed vitiorum exprobramenta.

Si torques, si sceptrum, si purpura, si satellitium regem faciunt, quid tandem vetat pro regibus haberi tragœdiarum histriones, qui iisdem ornati prodeunt in scenam? Vis scire quid Principem ab histrione secernit? nempe animus Principe dignus, hoc est in Rempub. paternus. Hac lege populus in tua iuravit verba.

Animus Principem facit, non cultus.

Diadema, sceptrum, trabea, torques, baltheus, in bono Principe virtutum aut insignia sunt, aut symbola, in malo vitiorum notæ.

Quo turpius est, hoc magis erit cavendum ne talis sit Princeps, quales olim fuisse permultos legimus, & utinam hodie nullos videre sit, quibus si regum detraxeris ornatum, & adventitiis nuda-

tos bonis ad ſuam cutem redegeris, iam nihil relinquas, præter egregium aleatorem, invictum potorem, acrem expugnatorem pudicitiæ, vaferrimum impoſtorem, inſatiabilem expilatorem, periuriis, ſacrilegiis, perfidiis, omnique facinorum genere coopertum hominem.

Quoties venit in mentem te Principem eſſe, pariter ſuccurrat & illud, te Chriſtianum eſſe principem, ut intelligas te à laudatis quoque gentilium Principibus tantum oportere abeſſe, quantum abeſt ab ethnico Chriſtianus.

Magna Chriſtianorum omnium profeſsio.

Neque vero putes ſecuram, aut delicatam Chriſtiani profeſſionem, niſi forte leve putes ſacramentum, quod æque cum omnibus in baptiſmo iuraſti, ſemel omnibus renuntiare, quæ ſatanæ placent, & Chriſto diſplicent. Diſplicent autem quæcunque ab euangelicis decretis abhorrent.

Sacramenta Chriſti tibi cum aliis communia ſunt, & doctrinam

nam non vis esse communem? In Christi verba iurasti, & in Iulii aut Alexandri magni mores digrederis? præmium tibi postulas esse commune, & illius decreta nihil ad te pertinere putas?

At rursum ne putaris Christum situm esse in ceremoniis, hoc est in præceptis duntaxat utcunque servatis, & ecclesiæ constitutionibus. Christianus est, non qui lotus est, non qui unctus, non qui sacris adest, sed Christum intimis complectitur affectibus, ac piis factis exprimit. Quis vere Christianus.

Cave nequando sic tecum cogites: cur ista mihi canuntur? non sum privatus, non sum sacerdos, non sum monachus, sed illud cogita: Christianus sum & Princeps. Christiani est ab omni turpitudine prorsus abhorrere. Principis est integritate, prudentiaque cæteros antecellere.

Si hoc à tuis exiges, uti leges tuas cognoscant, & cognitas servent, multo magis à teipso debes

exigere, ut Christi imperatoris tui leges ediscas, & observes. Si iudicas infame crimen, & cui nullum suppliciũ par inveniri possit, ab Imperatore desciscere, qui semel in illius verba iurarit, cur ipse tibi ignoscis, lusum ac iocum existimans quoties edicta Christi negligis, in cuius verba iuratum est in baptismo? cui nomen dedisti? cuius sacramentis adactus es, & auctoratus?

Si hæc serio fiunt, cur pro ludo ducimus? sin ludus est, cur Christi titulo gloriamur? Mors æqua est omnibus, mendicis iuxta ac regibus; at post mortem iudicium haud æquum est omnibus, in quo cum nullis severius agetur, quam cum potentibus.

Ne putaris te Christum satis tibi demeriturum, si classem miseris in Turcas, si sacellum, aut monasteriolum extruxeris. Non alio officio potes magis tibi conciliareDeum, quam si populo salutarem præstes Principem.

Cave ne te fallant adulantium voces, qui ita dictitant: huiusmodi præcepta non ad principes, sed ad ecclesiasticos, quos vocant, pertinere. Princeps non est sacerdos, fateor, & ideo non consecrat corpus Christi. non est Episcopus, ac proinde non concionatur apud populum de Christi mysteriis, nec administrat sacramenta. Non est professus institutum divi Benedicti, & ob id non gestat cucullam. Verum quod his omnibus maius est, Christianus est. Non Francisci, sed ipsius Christi institutum professus est, ab hoc candidam accepit vestem. Cum cæteris Christianis certet oportet, si cum cæteris tanta sperat præmia. Aut tua crux tibi quoque tollenda est, aut non agnoscet te Christus. Quæ tandem mea crux? inquies. Dicam, dum quod rectum est, sequeris, dum nemini vim facis, neminem expilas, nullum vendis magistratum, nullo munere corrumperis, nimirum Christiani Principis crux.

minus habebit tuus fiscus, contemne fisci detrimentum, dummodo lucrum facias iustitiæ. Ad hæc, dum modis omnibus Reipub. consulere studes, sollicitam agis vitam, fraudas ætatem ac genium tuum voluptatibus, maceras te vigiliis ac laboribus, neglige, & oblecta te conscientia recti. Item, dum ferre mavis iniuriam, quam magno Reipub. detrimento ulcisci, fortasse decedit nonnihil imperio tuo. Feras, illud abunde magnum lucrum esse ducens, quod paucioribus nocueris. Sollicitant animum tuum privati affectus, quod genus ira contumeliis commota, aut uxoris amor, aut inimici odium, aut pudor, ut facias quod abhorret à recto, & quod ex usu Reipub. non sit, vincat utilitas publica privatos animi motus. Denique non potes tueri regnum, nisi violata iustitia, nisi magna sanguinis humani iactura, nisi religionis ingenti dispendio, depone potius, ac cede tem-

tempori. Non potes ſuccurrere rebus tuorum, niſi vitæ tuæ periculo, publicam ſalutem antepone vitæ. At dum hæc agis, quæ vere Principis ſunt Chriſtiani, erunt fortaſſis qui te ſtupidum dicant, parumque principem, obfirma animum, ut malis eſſe vir iuſtus, quam Princeps iniuſtus. Vides opinor, quam nec regibus ſummis deſit ſua crux, ſi, quod oportet, ubique rectum ſequi velint.

In aliis nonnihil conceditur adoleſcentiæ, aliquid donatur ſenectuti, error illi, huic otium, & ceſſatio. *Principi erranti non datur venia.*

At qui principis munus ſuſcepit, quandoquidem omnium agit negotium, nec adoleſcentem eſſe licet, nec ſenem, propterea quod non niſi magno plurimorum malo errat, nec ſine graviſſima pernicie ceſſat in officio. Miſeram prudentiam dixere veteres, quæ rerum experimentis comparatur, propterea quod hanc ſuo quiſque malo conſequitur. Hanc igitur

oportet quam longissime abesse à Principe, quæ ut servis, ita non sine immensis totius populi malis contingit.

Non putaram. Si recte dixit Aphricanus indignam viro sapiente vocem esse, Non putaram; quanto magis indigna videbitur Principe, quæ tum ipsi magno, tum nimio constat Reip.? Semel fortasse temere susceptum bellum à iuvene belli imperito durat in annum vigesimum. Quantum hinc malorum omnium mare? Tandem resipiscens nimium sero dicit: Non putarã. Semel ad privatos affectus, aut ad preces aliquorum corruptos instituit magistratus, qui totam Reip. disciplinam subvertunt. Sentit tandem, & non putaram inquit. At ista prudentia nimio emetur patriæ, si tanti cætera omnia erunt emenda.

Proinde principis animus ante omnia decretis, ac sententiis erit instruendus, ut ratione sapiat, non usu.

Porro

Porro, rerum experientiam, quam ætas negavit, seniorum consilia supplebunt.

Ne tibi putes licere quicquid libuerit, quod stultæ mulierculæ, & adulatores solent principibus occinere; verum ita temetipsum instituas, ut non libeat nisi quod licet, immo nec hoc tibi licere credas, quod licet privatis. Quod in aliis error est, in Principe flagitium est.

Quo tibi plus licet per alios, hoc minus ipse tibi permittas oportet, & hoc in te ipsum sis severior, quo magis indulgent omnes, ipse tibi sis censor acerrimus, etiam cum applauserint omnes.

Tua in conspicuo vita est, latere non potes, aut magno omnium bono bonus sis necesse est, aut magna omnium pernicie malus.

Quo plus honorum tibi defertur ab omnibus, hoc impensius operam da ne deferantur indigno. Ut nullus par meritis honos, aut

gratia

ſimul & optimus eſt, & potentiſſimus, cui bonitas hoc præſtat, ut omnibus prodeſſe velit, potentia, ut quibus velit, poſſit quoque.

E diverſo malus, ac peſtilens princeps mali dæmonis imaginem repræſentat, cui multum adſit potentiæ cum ſumma malitia coniunctum. Quicquid habet virium, id omne conſumit ad calamitatem humani generis. An non huiuſmodi quidam orbis malus genius fuit Nero? an non Caligula? an non Heliogabalus? quorum non ſolum omnis vita peſtis quædam mundi fuit, ſed ipſa etiam memoria publicæ mortalium execrationi eſt obnoxia.

At tu, qui Chriſtianus etiam es Princeps, cum audis aut legis te Dei ſimulacrum eſſe, te Dei vicarium eſſe, cave nequid hinc intumeſcas animo, quin potius ea res te magis ſollicitum reddat, ut reſpondeas archetypo tuo, pulcherrimo quidem illi, ſed quod aſſequi ſit difficillimum, non aſſequi turpiſſimum. Theo-

Theologia Christianorum tria præcipua quædam in Deo ponit, summam potentiam, summam sapientiam, summam bonitatem. Hunc ternarium pro viribus absolvas oportet. nam potentia sine bonitate mera tyrannis est, sine sapientia pernicies, non regnum. Primum igitur des operam, ut quandoquidem potentiam fortuna dedit, quam maximam sapientiæ vim tibi compares, ut unus omnium optime quid expetendum, quidve fugiendum sit, perspicias: deinde ut quam maxime prodesse studeas omnibus. nam id est bonitatis.

Tria in Principe quemadmodum in Deo.

Potestas autem ad hoc potissimum tibi serviat, ut quantum cupis prodesse, tantundem & possis, immo plus velis quam possis. Porro nocere hoc minus velis, quo magis potes.

Deus amatur à bonis omnibus, non timetur, nisi à malis, hoc duntaxat genere timoris, quo quis timet, ne sibi noceatur. Ita bonus princeps

Princeps bonis amabilis.

princeps nulli debet esse formidabilis, nisi sontibus ac scelerosis, at ita rursus, ut his quoque spes veniæ reliqua fiat, si modo fuerint sanabiles. Ex adverso, Cacodæmon amatur à nemine, formidatur ab omnibus, præcipue bonis: nam malis cum illo convenit. Ita tyrannus optimis quibusque maxime est invisus, & nullus est ab hoc minus alienus, quam qui pessimus est.

Perspexisse videtur hæc divus ille Dionysius, qui treis fecit hierarchias, ut quod Deus est inter cœlitum ordines, id Episcopus sit in Ecclesia, id Princeps in Repub. illo nihil melius, & ab eo, velut à fonte manat in alios quicquid boni possidet. Vehementer igitur absurdum videatur, si ab eo maxima Reip. malorum pars oriatur, ubi fontem bonorum oportebat esse.

Summa spes consilii in Principe.

Populus suapte natura tumultuatur, magistratus facile corrumpit, aut avaritia, aut ambitio. Una superest, veluti sacra anchora, incor-

incorruptus Principis animus, quod si is quoque stultis opinionibus, pravis affectibus viciatus est, quæ tandem potest esse Reip. spes?

Collatio Dei & Principis boni.

Deus, cum sit in omnia beneficus, ipse nec eget ullius officio, nec requirit beneficium. Ita vere magni principis est, & æterni Principis imaginem referentis, vel gratis bene mereri de omnibus, nullo vel emolumenti vel gloriæ respectu.

Deus, ut pulcherrimum sui simulacrum in cœlo constituit in solem, ita inter homines evidentem, ac vivam sui collocavit imaginem regem. At sole nihil communius, ac cæteris item corporibus cœlestibus lucem suam impartit, ita Princeps publicis usibus maxime debet esse expositus, & nativum sapientiæ lumen habere domi, ut etiam siquid cæcutiant cæteri, nunquam tamen ille hallucinetur.

Deus, cum nullis tangatur affecti-

fectibus, tamen optime mundum administrat iudicio. Ad huius exemplum princeps in omnibus, quę gerit, exclusis animi motibus rationem, & animi iudicium debet adhibere. Deo nihil sublimius: ita principem oportet ab humilibus vulgi curis, ac sordidis affectibus quam longissime semotum esse.

Annotandum. Ut Deum omnia moderantem nemo tamen cernit, sed sentit, idque beneficio adiutus: ita patria non sentiat principis vires, nisi cum illius sapientia, bonitateque sublevatur. Contra tyranni nusquam sentiuntur, nisi omniũ malo.

Longanimitas. Sol cum altissime provectus est in Zodiaco, tum tardissimi motus est: ita quo fortuna te subvexerit altius, hoc oportet animo leniori, minusque feroci esse.

Vera magnanimitas. In hoc præstanda est vera animi celsitudo, non ut nihil contumeliæ pati possis, non uti neminem feras te regnare latius, sed uti dedigneris quicquam admittere principe indignum.

Cum

Cum omnis servitus & misera est & fœda, tum vero fœdissimum simul & miserrimum servitutis genus servire vitiis, aut sordidis affectibus. *Vera servitus.*

Quid quæso turpius aut abiectius, quam libidini, iracundiæ, avaritiæ, ambitioni, aliisque id genus insolentissimis dominis servire eum, qui sibi vindicat imperium in homines liberos?

Quam absurdum sit cum apud ethnicos fuisse constet, qui maluerunt sibi necem consciscere, quam cum humani sanguinis iactura tueri imperium, quique Reipub. commoditatem anteposuerint suæ vitæ, Christianum Principem tanta Reipub. pernicie voluptatibus, aut affectibus vitiosis consulere? *Codrus, & Otho.*

Cum principatum suscipis, ne cogita quantum accipias honoris, sed quantum oneris ac sollicitudinis: neque censum ac vectigalium modũ expende, sed curam, nec arbitreris tibi prædam obtigisse, sed administrationem. Nul-

Nova Platonis sententia.

Nullus imperio gerendo censetur idoneus auctore Platone, nisi qui coactus & invitus suscipit imperium. Quisquis enim affectat principis munus, is aut stultus sit necesse est, qui non intelligat quam sollicita, quamque periculosa res sit recte fungi regis officio, aut adeo vir malus, ut in animo habeat sibi gerere imperium, non Reipub. aut adeo socors, ut non expendat onus, quod suscipit. Oportet autem hunc, qui sit idoneus regno, simul & diligentem esse, & bonum, & sapientem.

Quo ditionem suscipis ampliorem, cave ne hoc tibi videare fortunatior, sed memineris te hoc plus curarum, ac sollicitudinum in humeros recipere, ut minus iam indulgendum sit otio, minus dandum voluptatibus. Ii demum Principis titulo digni sunt, non qui Rempub. sibi, sed se Reip. dicant. Etenim qui sibi gerit imperium, & omnia suis metitur commodis, is, non refert quibus ornetur

netur titulis, certe re tyrannus est, non Princeps. Ut autem nulla pulchior appellatio quam Principis, ita nulla invisior, & omnium sensibus exsecratior quam tyranni.

Hoc interest inter Principem ac tyrannum, quod inter propitium patrem, & immitem dominum. Ille cupit etiam vitam liberis suis impendere, hic nihil aliud spectat, quam suum emolumentum, aut animo suo morem gerit, non suorum commodis consulit.

Neque tuo sit animo satis si Rex, aut Princeps dicaris, possederunt hos titulos & orbis pestes Phalaris, ac Dionysius, sed apud tuum ipsius animum expendito quid sit. Vere siquidem à Seneca dictum est tyrannum à rege distare factis, non nomine.

Id ut compendio dicam, hac nota principem à tyranno distinguit in Politicis Aristoteles, quod hic suis studet commodis, ille Reip. Princeps quacunque de re deliberans illud semper in animo spectat,

Quomodo tyrannum à rege distinxerit. Aristoteles.

ſpectat, num expediat univerſis civibus. Tyrannus illud conſiderat, an ſibi conducat. Princeps etiam ſuum agens negotium, tamen potiſſimum ſuorum ſpectat utilitatem.

Contra tyrannus ſiquando benemeretur de civibus, tamen hoc ipſum ad privatam ſuam refert utilitatem.

Qui ſuos eatenus curant, quatenus expedit propriis commoditatibus, ii non alio loco cives ſuos habent, quam vulgus hominum equos, & aſinos. Nam hos quoque curant illi, ſed omnem curationem ſuis, non illorum uſibus metiuntur. Cæterum qui rapacitate deglubunt populum, aut crudelitate laniant, aut ob ambitionem ſuam periculis omnibus obiiciunt, ii peiore loco cives habent liberos, quam vulgus empta iumenta, aut laniſtæ ſua mancipia.

Qui nobiles tyrannide. Curabit igitur qui Principem inſtituit, nominum etiam ipſorum

rum odium instillare futuro Principi, tyrannidis ac dominii, frequenter execrans humano generi detestata vocabula, Phalaridis, Mœzentii, Dionysii Syracusani, Neronis, Caligulæ, Domitii, qui Deus ac dominus dici voluerit.

Contra si qua sunt exempla bonorum principum, qui vehementer absint ab imagine tyranni, ea cum favore & laude crebro studeat proponere. Deinde utriusque velut imaginem quandam depingat, & quoad poterit, oculis animoque repræsentet regis ac tyranni, ut ad illam magis inflammetur, ab hac vehementius abhorreat.

Pictura boni Principis.

Deliniet igitur cœleste quoddam animal, numini quam homini similius, omnibus virtutum numeris absolutum, omnium bono natum, immo datum à superis sublevandis rebus mortalium, quod omnibus prospiciat, omnibus consulat, cui nihil sit anti-

quius, nihil dulcius Repub. cui plusquam paternus sit in omneis animus, cui singulorum vita carior sit quam sua, quod nocteis ac dies nihil aliud agat, nitaturque, quam ut optime sit omnibus, apud quem præmia parata sint bonis omnibus, malis venia, si modo sese ad frugem meliorem referant, quod adeo gratis cupiat de civibus suis benemereri, ut si necesse sit, non dubitet suo periculo illorum incolumitati consulere, quod patriæ commodum suum ducat esse lucrum, quod semper vigilet, quo cæteris liceat altum dormire, quod sibi nullum relinquat otium, quo patriæ liceat in otio vitam agere, quod se iugibus curis discruciet, quo civibus suppetat tranquillitas. A cuius unius virtute publica pendeat felicitas. Et hanc admoneat esse veri Principis imaginem.

Pictura mali Principis. Ex adverso subjiciat oculis immanem quandam ac tetram beluam è dracone, lupo, leone, vipera,

pera, urso, similibusque conflatam portentis, undique sexcentis armatam oculis, undique dentatam, undique metuendam aduncis unguibus, ventre insatiabili, humanis saginatam visceribus, humano sanguine temulentam, quæ pervigil omnium fortunis vitæque immineat, infensam omnibus, sed præcipue bonis, fatale quoddam totius orbis malum, quam execrentur & oderint universi, qui bene velint Reip. quæ nec ferri possit ob immanitatem, nec tolli sine magna orbis ruina, ob præsidiis & opibus armatam malitiam. Et hanc esse tyranni imaginem, aut si quid hac quoque fingi possit odiosius.

Huiusmodi portentum erat Claudius, huiusmodi Caligula, huiusmodi Poetarum quoque fabulæ fingunt Busyridem, Pentheum, ac Midam, quorum nomina iam in publicum generis humani odium abiere.

Tyranno propositum est sequi

Differentia regis, ac tyranni.

quicquid animo collibuit. Regi contra, quod rectum sit, & honestum. tyranni præmium divitiæ, regis honos, qui virtutem consequitur. tyrannus administrat metu, dolo, ac malis artibus, Rex sapientia, integritate, beneficentia. tyrannus sibi gerit imperium, Rex Reip. tyrannus barbarico satellitio, & conductitiis latronibus tuetur incolumitatem suam, Rex se sua erga cives beneficentia, & civium erga se benevolentia satis tutum putat. Tyranno suspecti sunt & invisi, quicunque civium virtute, prudentia, aut auctoritate pollent. At hos rex ut adiutores, & amicos potissimum amplectitur. Tyrannus aut stupidis delectatur, quibus imponat, aut sceleratis, quibus ad suæ tyrannidis præsidium abutatur, aut adulatoribus, à quibus audiat, quod libenter facit. Contra regi sapientissimus quisque gratissimus est, cuius consilio possit iuvari. quo quisque melior est vir, hoc pluris facit,

facit, quod huius fidei tuto possit credere: & liberos amat amicos, quorum consuetudine reddatur melior. Et regum, & tyrannorum multæ sunt manus, multi oculi, sed longe diversa membra. Tyrannus hoc agit, ut civium opes ad paucos, eosque pessimos conferantur, & attenuatis suorum viribus, suam communiat potentiam. Rex hoc maxime in suo fisco esse ducit, quod in ære sit civium. Tyrannus hoc agit, ut omnes sibi legibus, aut delationibus habeat obnoxios, Rex libertate civium delectatur. Tyrannus metui studet, rex amari. Tyrannus nihil æque suspectum habet, atque civium bonorum, & civitatum concordiam, qua præcipue gaudent boni principes. Tyrannus gaudet inter cives factiones ac dissidia serere, & simultates forte fortuna obortas diligenter alit, ac provehit, atque his rebus ad suæ tyrannidis communitionem abutitur. At hoc unicum regi studium est,

civium concordiam alere, & si-
quid ortum fuerit dissensionis,
continuo rem inter eos compone-
re, nimirum intelligens hanc esse
gravissimam rerum publicarum
pestem.

Tyrannus si senserit florere Rēp.
repertis titulis, aut immissis et-
iam hostibus, bellum excitat, ut
hac occasione vires suorum atte-
nuet. Contra rex omnia facit ac
patitur, quo pacem publicam red-
dat perpetuam, intelligens ex bel-
lo semel omnia Reipub. mala pro-
ficisci. Tyrannus leges, consti-
tutiones, edicta, fœdera, denique
sacra, prophanaq; ad sui capitis tu-
telam aut instituit, aut pertrahit.
Rex hæc omnia publico metitur
bono.

Huiusmodi plurimæ sunt ty-
ranni vel notæ, vel artes, quas A-
ristoteles in libris Politicis fusius
exequitur. Verum harum omnium
summam in tria contrahit. Pri-
mum, ne velint, aut ausint cives
adversus tyrannidem insurgere.
Proxi-

Proximum, ne ſibi inter ſe fidant. Tertium, nequid poſſint novarum rerum moliri. Primum efficit, dum modis omnibus agit ut civibus quam minimum ſit animi, minimumque ſapientiæ, dum eos ſerviliter habet, & aut ſordidis addictos officiis, aut delationibus obnoxios, aut voluptatibus effœminatos. Scit enim generoſos & erectos animos indigne ferre tyrannidem. Secundum efficit, cum agit ut cives inter ſe diffideant mutuis odiis, & alius alium deferat, ipſe interim ſuorum malo potentior. Tertium aſſequitur, dum opes, & auctoritatem ſuorum, & maxime bonorum virorum modis omnibus attenuat, quod nemo ſanus aggredi velit, quod deſperet poſſe confici.

Ab his omnibus ſtudiis princeps quam longiſſime abſit oportet, immo prorſus ἐκ διαμέτρου, quod dici ſolet, diſſideat, præſertim princeps Chriſtianus. Etenim ſi talem pinxit Ariſtoteles

primum ethnicus, deinde philosophus, inter illos quoque non perinde sanctus ac doctus, quanto magis id prestare oportet eum, qui Christi fungatur vice?

Quin ex ipsis mutis animantibus regis ac tyranni simulachrum colligere licet. Apum regi amplissimum cubile est. sed id in medio, veluti tutissimo regi loco.

Atque ipse quidem onere vacat, verum exactor est alienorum operum. Hoc amisso totum examen dilabitur. Præterea insignis regi forma est, dissimilisque cæteris, tum magnitudine, tum nitore. Sed hac, ut inquit Seneca, nota potissimum à cæteris distinguitur, quod cum apibus plurimum sit iracundiæ, adeo ut aculeos in vulnere relinquant, solus ipse rex aculeo caret. Noluit illum natura nec sævum esse, nec ultionem magno constaturam petere, telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Iam si

tyranni

tyranni quæris imaginem, leonem, ursum, lupum, aut aquilam cogita, quæ laniatu vivunt, ac præda, ut quoniam intelligunt sese omnium odiis obnoxia, omnium insidiis peti, præruptis locis se continent, aut specubus & solitudinibus abdunt sese. Nisi quod horũ quoq; sævitiam superat tyrannus. Dracones, pardi, leones, cæteraque immanitatis damnata crimine animantia, à suo genere temperant, & tuta est inter feras similitudo morum. At tyrannus homo in homines, civis in cives potissimum feritatem suam exercet. *Tyranni feris immitiores.*

Quinetiam in literis divinis Deus tyranni simulachrum depinxit his verbis. Hoc erit ius regis, qui imperaturus est vobis, filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, facietque sibi equites, & præcursores quadrigarum suarum, ut constituat sibi tribunos, & centuriones, & aratores agrorum suorum, & messores segetum, & *Ex libro Regum primo.*

fabros armorum & curruum suorum. Filias quoque vestras faciet sibi unguentarias, & focarias, & panificas, Agros quoque vestros & vineas, & oliveta optima tollet, & dabit servis suis. Sed & segetes vestras & vinearum reditus addecimabit, ut det Eunuchis & famulis suis. Servos etiam vestros, & ancillas, & iuvenes optimos, & asinos auferet, & ponet in opere suo. Greges quoque vestros addecimabit, vosque eritis ei servi. Et clamabitis in die illa à facie regis vestri, quem elegistis vobis, & non exaudiet vos Dominus. Neque vero quenquam hoc moveat, quod hic regem vocat, non tyrannum. Siquidem olim regis nomen non minus invisum fuit, quam tyranni. Et cum nihil sit salutarius bono rege, cur Deus iratus hanc imaginem proponi iussisset populo, quo videlicet à petendo rege deterreret? Proinde ius regium, ius tyrannicum dixit. Alioqui Samuel ipse vere regem gesserat, tot

tot annis sancte & incorrupte rem populi administrans. At illi non intelligentes felicitatem suam, more gentium regem flagitabant, qui fastu, qui violentia regem ageret. Et tamen in hac imagine quota portio malorum est, quæ nostra memoria in nonnullis etiam Christianis Principibus magno totius orbis malo conspeximus?

Accipe nunc boni Principis imaginem, quam Deus ipse in libro Deuteronomii describsit ad hunc modum: Cumque fuerit rex constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Aegyptum, equitatus numero sublevatus. Non habebit uxores plurimas, quæ alliciant animum eius, neque argenti & auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leviticæ tribus, & habebit secum omnibus diebus

Descriptio boni Principis ex Deuteronomio.

vitæ ſuæ, ut diſcat timere dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta ſunt. Nec elevetur cor eius in ſuperbiam ſuper fratres ſuos, neq; declinet in partem dextram, vel ſiniſtram, ut longo tempore regnet ipſe, & filii eius ſuper Iſrael. Si rex hebræus iubetur legem ediſcere, quæ figuras, & umbras modo iuſtitiæ tradebat, quanto magis convenit ut Princeps Chriſtianus Euangelii dogmata teneat, ac ſequatur? Si non vult regem iudæum efferri ſupra populum ſuum, fratres illos appellans, non ſervos, quanto minus idem facere oportebit Chriſtianum in Chriſtianos, quos ipſe quoque Chriſtus Principum omnium monarcha fratres appellat.

Principis deſcriptio ex Ezechiele.

Audi iam quomodo tyrannum deſcripſerit Ezechiel. Principes, inquit, in medio eius, quaſi lupi rapientes prædam ad effundendum ſanguinem. Plato Principes Reip.

custo-

custodes appellat, ut hoc sint patriæ, quod canes gregi: quod si canes vertantur in lupos, quid prę- terea sperandum est gregi?

Idem alio in loco crudelem ac rapacem Principem leonem appellat, & alibi minatur pastoribus, qui pascerent semetipsos, neque gregis ullam haberent curam, Principes sentiens, qui sibi gerunt imperium. Et Paulus de Nerone loquens, Liberatus sum, inquit, de ore leonis. Et in eandem ferme sententiam Solomon ille sapiens vide quomodo tyrannum depinxerit, Leo, inquit, rugiens, & ursus esuriens Princeps impius super populum pauperem. Ac rursus alibi: Cum impii sumpserint Principatum, gemet populus quasi sub servitute deductus. Et iterum alibi. Cum surrexerint impii, abscondentur homines.

Tyrannus Leo.

Quid, quod apud Esaiam cum dominus offensus populi sceleribus comminatur dicens, Et dabo pueros Principes eorum, & effœminati

Princeps puer.

minati dominabuntur eis. Nonne palam declarat nullam acerbiorem calamitatem obvenire posse regioni, quam stultum & impium Principem?

— Sed quid nos ista persequimur, cum ipse Christus unicus Princeps ac dominus omnium clarissime discreverit Christianum Principem ab ethnico? Principes, inquit, gentium dominantur eis, & qui potestatem habent, exercent inter eos. Inter vos autem non erit sic. Si Principum ethnicorum est dominari, non est igitur Christianorum dominium. Quid est autem quod ait, non sic erit inter vos, nisi non eodem modo fieri convenit inter Christianos? inter quos Principatus administratio est, non imperium, & regnum beneficium est, non tyrannis.

Princeps iuxta euangelium,

Neque vero sic ipse sibi palpetur Princeps, Hæc ad episcopos pertinent, non ad me. Immo ad te pertinent, si modo Christianus es: si Christianus non es, nihil ad te per-

te pertinent. Neque vero te moveat, si forte conspexeris episcopos aliquot ab hac imagine procul abesse. Quid agant illi, viderint ipsi, tu quid te dignum sit, cogita.

Noli te ipsum Principem bonum existimare, si collatus cum aliis minus malus appareas. Neque statim licere putes quicquid principum vulgus factitat. Ad honesti regulam temetipsum exige, hinc te æstima. Etsi nemo fuerit, quem vincas, ipse certato tecum, quandoquidem istud est certamen omnium pulcherrimum, & vere invicto principe dignum, si quotidie nitatur seipso melior evadere. Nemo bonus collatione peiorum.

Si fœdum est tyranni nomen, seu potius studium, nihilo fiet honestius, si cum multis fuerit commune. Siquidem in rebus ipsis vis honesti sita est, non in hominum numero.

Graviter à Seneca scriptum est, eodem loco, quo ponimus latro- Seneca.

nes

nes ac pyratas, ponendos esse reges latronum ac pyratarum habentes animum. Hic enim solus regem à tyranno distinguit, non titulus.

Refert in libris Politicis Aristoteles, in nonnullis Oligarchiis hunc fuisse morem, ut inituri magistratum conceptis verbis iurarent in hunc modum. Plebem odio prosequar, & pro virili adnitar ut illi sit male. At Princeps initurus magistratus longe diversa iurat suis. Et tamen audimus quosdam tales esse erga populum, quasi iuxta morem illum barbaricum iurassent se populi rebus modis omnibus hostes fore.

Barbaricus mos.

Plane tyrannidem sapit, quoties tum optime est principi, quoties populo est pessime, & alterius felicitas ex alterius crescit calamitate. Perinde quasi paterfamilias id agat, ut suorum malis ipse ditior reddatur ac potentior.

Qui sibi Principis titulum volet asserere, & invisum tyranni nomen

nomen cupiet effugere, non terroribus ac minis, sed benefactis id sibi vindicet oportet. Neque enim refert vel ab assentatoribus, vel ab oppressis appellari Principem, appellari patrem patriæ, si re ipsa fuerit tyrannus. Et si maxime illi aduletur sua ætas, at non assentabitur posteritas. Vides formidabilium olim regum, quos vivos nemo vel nutu audebat offendere, quanto odio posteri celebrent malefacta, quanta libertate detestentur ipsa etiam nomina.

Bonus Princeps non alio animo debet esse in suos cives, quam bonus paterfamilias in suos domesticos. *Princeps magnæ familiæ pater.*

Quid enim aliud est regnum quam magna familia? Quid rex nisi plurimorum pater? Excellit enim, sed tamen eiusdem est generis homo hominibus, liber liberis imperans, non beluis, ut recte prodidit Aristoteles. Quod quidem intellexisse videntur & vetu-

vetustissimi Poetæ, qui Iovem, cui totius mundi & deorum (ut illi loquuntur) omnium tribuunt imperium, subinde notant his verbis, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, id est, pater hominumque deûmque. Et nos sic à Christo præceptore docti Deum omnium haud dubie principem patris vocabulo compellamus.

Tyranni epitheta ex Homero.

Quid autem fœdius, aut execrabilius illa compellatione, quam apud Homerum Achilles opinor iacit in Principem sibi gerentem imperium, non populo: δημοβόρε βασιλεῦ. Nihil enim reperit iratus ille, quid probrosius diceret in eum, quem imperio iudicabat indignum, nisi quod populum devoraret. At idem Homerus, si quem Regem honoris gratia nominat, ποιμένα λαῶν solet appellare, hoc est, populi pastorem. Plurimum autem interest inter pastorem, & prædonem. Quanam igitur fronte sibi Principis titulum vindicant, qui paucos, & eos sceleratissi-

tiſſimos è ſuorum numero deligunt, per quos arte repertis prætextibus, & ſubinde novatis titulis, populi vires ſimul & opes exhauriunt? & in ſuum convertunt fiſcum? ſive quod inclementer extorſerunt, aut prodigunt nequiter in voluptatibus, aut inſumunt crudeliter in bellis? & ut quiſque in his maxime veteratorem agere poteſt, ita plurimi faciunt? Perinde quaſi Princeps hoſtis ſit populi, non pater, ut is præcipue videatur Principis rebus conſulere, qui populi commodis quam maxime officiat.

Ut paterfamilias ſuis bonis accreviſſe putat quicquid ulli ſuorum obtigerit emolumenti: ita qui vere Principis animo præditus eſt, in ſuo fiſco putat eſſe quicquid uſquam cives poſſident, quos ſic habet ſibi charitate devinctos ac deditos, ut nihil vereantur, vel vitam impendere Principi ſuo, non modo pecuniam. *Principis divitiæ penes cives ſunt.*

Operæ precium fuerit audire, quibus

Epitheta boni Principis ex Iulio Polluce.

quibus epithetis Iulius Pollux Commodo Cæsari, cuius pueritiam instituerat, regem signarit, ac tyrannum. Etenim cum regem statim Diis subiecisset, veluti proximum ac simillimum, περὶ βασιλέων, inquit, ἐπαινῶν λέγε, πατὴρ, ἤπιος, πρᾶος, ἥμερος, προνοητικὸς, ἐπιεικὴς, φιλάνθρωπος, μεγαλόφρων, ἐλεύθερος, χρημάτων κρείττων, ἔξω παθῶν, ἑαυτοῦ κρατῶν, ἄρχων ἡδονῶν, λογισμῷ χρώμενος, ὀξὺς, ἀγχίνους, περιεσκεμμένος, εὔβουλος, δίκαιος, σώφρων, θεῶν ἐπιμελητὴς, ἀνθρώπων κηδεμὼν, στάσιμος, βέβαιος, ἀνεξαπάτητος, μεγαλογνώμων, ἐχέγγυος, ἐνεργὸς, τελεσιουργὸς, φροντιστὴς τῶν ἀρχομένων, σωτὴρ, πρόχειρος εἰς εὐεργεσίαν, βραδὺς εἰς τιμωρίαν, ἀσφαλὴς, ἀπλανὴς. ἀκριβέστερος πρὸς τὸ δίκαιον ζυγοῦ, εὐπρόσοδος, εὐπροσήγορος, εὐέντευκτος, μειλίχιος, προσηνὴς, ἐπιμελητὴς τῶν ὑπηκόων, φιλοστρατιώτης, πολεμικὸς μὲν, οὐ φιλοπόλεμος δὲ, εἰρηνικὸς, εἰρηνοποιὸς, εἰρηνοφύλαξ, παιδευτικὸς, ἀρχηγὸς, καὶ ἀρχικὸς, νομοθετικὸς, εὖ ποιεῖν πεφυκὼς, θεοειδής. πολλὰ δέ ἐστιν ἃ λόγῳ τίς ἂν εἰπεῖν ἔχοι, καὶ οὐκ ὀνόματι.

Ea tametsi latinus sermo commode non possit reddere, ob græcæ linguæ proprietatem, tamen in hoc certe vertemus, quo queant intelligi. Regem laudato his titulis.

lis. Pater, mitis, placidus, lenis, providus, æquus, humanus, magnanimus, liber, pecuniæ contemptor, haud obnoxius affectibus, sibiipsi imperans, dominans voluptatibus, ratione utens, acri iudicio, perspicax, circumspectus, valens consilio, iustus, sobrius, numinum curam agens, hominum negotia curans, stabilis, firmus, infallibilis, magna cogitans, auctoritate præditus, industrius, confector negotiorum, sollicitus pro his, quibus imperat, servator, promptus ad beneficentiam, lentus ad vindictam, certus, constans, inflexibilis, propensior ad iustitiam, facilis aditu, comis in congressu, commodus alloqui volentibus, blandus, expositus, curam agens suo parentium imperio, amans militum suorum, qui strennue quidem bellum gerat, sed qui bellum non affectet, pacis amans, pacis conciliator, pacis tenax, appositus ad emendandos populi mores, qui ducem agere

norit

norit, ac Principem, qui leges ſalutares ſciat condere, natus ad benemerendum, divina ſpecie. Sunt autem multa, quæ oratione dici poſſint, ſingulis vocabulis non poſſint. Hactenus Pollucis ſententiam expreſſimus. Iam ſi ethnicus moderator eiuſmodi principem deformavit ethnico; quanto ſanctius ſimulacrũ proponi convenit principi Chriſtiano?

Nunc quibus coloribus tyrannum expreſſerit, attende. ψέγων ἂν ἐρεῖς, τυραννικὸς, ὠμὸς, θηριώδης, βίαιος, πλεονεκτικὸς, φιλοχρήματος, καὶ τὸ τοῦ Πλάτωνος, ἐρασιχρήματος, ἅρπαξ, καὶ τὸ τοῦ Ὁμήρου, δημοβόρος, ὑπερόπτης, ὑπερήφανος. δυσπρόσιτος, δυσπρόσοδος, δυσπροσήγορος, δυσέντευκτος, δυσόργητος, δύσθυμος, ἔμπληκτος, ταραχώδης, ἡδονῶν ἥττων, ἀκρατὴς, ἀκιεράτωρ, ἀλόγιστος, μισάνθρωπος, ἄδικος, ἄβουλος, ἄνισος, ἀνόσιος νῦ κινὸς, εὔκολος, εὐμετάβολος, εὐεξαπάτητος, ῥᾴδιος, ἀνήμερος, ἐπιθυμίαις ἐνδιδοὺς, ἀκόλαστος, ὑβριστὴς, πολεμοποιὸς, βαρὺς, ἐπαχθὴς, ἀκάθεκτος, ἀφόρητος. Quorum verborum hæc ferme ſententia eſt. Malum principem vituperabis ad hunc modum: Tyrannicus, crudelis,

delis, efferus, violentus, occupator alieni, avidus pecuniarum, & (quod verbum est apud Platonem) pecuniarum cupiens, rapax, & (quod dixit Homerus) populi devorator, superbus, elatus, difficilis aditu, incommodus ad conveniendum, durus ad congressum, incomis ad colloquium, male iracundus, irritabilis, terribilis, turbulentus, voluptatum servus, intemperans, immoderatus, inconsideratus, inhumanus, iniustus, incōsultus, iniquus, impius, mente carens, levis, inconstans, & qui facile decipiatur, malefacilis, immitis, affectibus deditus, incorrigibilis, contumeliosus, bellorum auctor, gravis, molestus, incoercibilis, intolerabilis.

Nihil invisius Deo quam malus Princeps.

Cum Deus longissime absit à natura tyranni, verisimillimum est illi nihil invisius esse pestilente rege, & cum nulla belua nocentior sit tyranno, consentaneum est nihil invisius esse mortalibus omnibus, quam malum Principem.

Quis

Quis autem vel vivere cupiat superis & hominibus pariter exosus, & execratus? Proinde Octavius Augustus, ubi sensisset caput suum crebris cōiurationibus peti, & alia oppressa, protinus alia succedere, negavit tanti esse vivere, ut omnibus invisus, incolumitatem suam tot civium sanguine tueretur.

Tyrannis nulla fuit diuturna.

Proinde regnum, quod virtute administratur, ac benevolentia, non solum quietius est ac iucundius, verum etiam diuturnius, ac stabilius. Id, quod ex veterum annalibus facile poteris cognoscere. Nulla tyrannis tam munita fuit, quæ diu constiterit. At quoties Reipubl. status in tyrannidem degeneravit, toties in exitium properasse compertum est.

Multos timeat oportet, qui timetur ab omnibus. Et tutus esse non potest, quem maxima pars hominum cupiat extinctum.

Divini honores

Olim qui bene gessissent imperium, iis divini decernebantur

tur

tur honores : at in tyrannos ea lex erat, quæ nunc eſt in lupos aut urſos, ut præmium eſſet ex publico, qui publicum hoſtem è medio ſuſtuliſſet.

bonis regibus habiti.

Primitus reges non ob aliud conſtituti ſunt populi conſenſu, quam ob eximiam virtutem, quam heroicam vocant, velut divinæ proximam, & humana maiorem. Originis igitur ſuæ principes meminerint oportet, illud intelligentes, ſe ne Principes quidem eſſe, ſi eo caruerint, quod primum Principes fecit,

Virtus primum reges fecit.

Cum multæ ſint formæ rerumpublicarum, philoſophorum omnium ferme conſenſus eſt, ſaluberrimam eſſe monarchiam, nimirum ad exemplar Dei, ut rerum ſumma penes unum ſit, verum ita, ut is ad imaginem item Dei ſapientia, bonitateque cæteris omnibus præcellat, & nullius indigens nihil aliud ſtudeat, quam prodeſſe Reip. Quod ſi ſecus fuerit, peſſimus Reipub. ſtatus ſit oportet, ut qui

Monarchia.

D pugnet

pugnet cum eo, qui est optimus.

Monarchia temperata. Si Princeps contingat omnibus absolutus virtutibus, optanda sit pura ac simplex monarchia, verum quando id haud scio an unquam contingat, quin potius magnum, & exoptandum si detur mediocris, ut nunc sunt res hominum, præstiterit monarchiam, Aristocratiæ, & Democratiæ admixtam temperari, diluique, ne quando in tyrannidem erumpat, sed quemadmodum elementa vicissim sese librant, ita simili moderamine consistat Resp. Quod si Princeps bene velit Reip. sic interpretabitur suam potestatem hac ratione non coerceri, sed adiuvari; sin minus, tanto magis expedit, ut sit quod unius violentiam frangat, ac retundat

Cum multa sint dominandi genera, hominis in beluas, heri in servos, patris in liberos, mariti in uxorem, Regiam dominationem omnium excellentissimam iudicat Aristoteles, eamque maxime divinam

vinam appellat, quod ea res quiddam homine maius habere videatur. Quod si divinum est agere regem, profecto tyrannum agere nihil aliud sit oportet, quam eius vicem agere, qui Deo dissimillimus est.

Servus servo præstantior, ut habet proverbium, ut dominus domino potior, quod alia sit ars alia præclarior, alia functio alia melior. At Principem in optimo sapientiæ genere oportet præcellere. Ea est ratio recte administrandi Remp. Ex Aristotele.

Domini est iubere, servi parere. Tyrannus iubet quicquid lubuit, Princeps, quod Reip. iudicarit optimum. Qui-nam igitur iubebit is, qui quid sit optimum ignoret? immo qui pessima pro optimis habeat, vel inscitia, vel affectibus excæcatus.

Ut oculi est videre, aurium audire, narium olfacere, ita Principis est populi rebus consulere. At non potest alia re consulere, quam sa-

ſapientia: ea ſi careat Princeps, non magis conſulet Reip. quam oculus videbit excæcatus.

Xenophontis ſententia.

Xenophon in Oeconomico libello ſcribit divinum potius, quam humanum imperare liberis, ac volentibus: ſordidum enim imperare mutis animantibus, aut coactis mancipiis. At homo divinum eſt animal, ac bis liberum, primum natura, deinde legibus. Ideoque ſummæ virtutis eſt, ac planè divinæ regere, & ſic temperare imperium, ut beneficium ſentiat populus, ſervitutem non ſentiat.

Cave ſolum eos tuos eſſe putes, quorum opera in popinis, in venatu, in domeſticis uteris miniſteriis, cum ſæpenumero nulli minus ſint tui, ſed univerſos cives ex æquo tuos eſſe ducito. Quorum ſiquis omnino delectus ſit, eum tibi proximum & coniunctiſſimum habeto, qui vir ſit optimus, qui patriæ, qui Reipub. amantiſſimus. Cum viſes urbes tuorum, nolito ſic tecum cogitare: Tantarum re-

rum dominus ſum, hæc omnia mei ſunt arbitrii, in hæc mihi licet quicquid libet. Si vero quod bono Principe dignum eſt, cogitare voles, ad hunc cogitato modum: hæc meæ credita ſunt fidei. Vigilandum igitur, quo meliora reddam, quam acceperim.

Cum innumeram tuorum multitudinem conſpexeris, cave ſic cogites: tam multos habeo ſervos, ſed, tot hominum millia de mea pendent ſollicitudine, uni mihi ſe ſuaque tuenda crediderunt, me veluti parentem ſpectant, tot millibus prodeſſe poſſum, ſi meipſum bonum præſtitero Principem, plurimum nocere; ſi malum. An non igitur magnopere curandum ne ſim improbus, ne tam multis noceam mortalibus?

Cogitato ſemper dominium, imperium, regnum, maieſtatem, potentiam, ethnicorum eſſe vocabula, non Chriſtianorum, Chriſtianum imperium nihil aliud eſſe, quam adminiſtrationem, quam

beneficentiam, quam custodiam.

Animus in corpore.

Quod si hæc quoque vocabula te delectant, & illud memineris facito, quod ab ethnicis quoque philosophis & perspectum, & proditum est, non aliud esse imperium Principis in populum, quam quale est animi in corpus. Dominatur animus corpori, quod magis sapiat quam corpus, sed dominatur magno corporis commodo, potius quam suo; & animum regnare in corpore, felicitas est corporis.

Cor in membris.

Quod cor est in corpore animantis, id est Princeps in Repub. Si cor syncerum est, quoniam sanguinis, spirituum fons est, vitam impartit universo corpori. sin vitiatum fuerit, exitium affert membris omnibus. Verum ut ea pars in corpore animantis omnium postrema solet corrumpi, & in hac extremas vitæ reliquias superesse putant, ita decet Principem, siquis morbus corripuerit populum, ab omni stultitiæ

tiæ

tiæ lue quam integerrimum esse.

Ut in homine quod præstantius est imperat, nimirum animus. Rursum in animo quæ pars est optima, ea præsidet, nempe ratio. Et quod dominatur in universo, id omnium est optimum, nempe Deus. Ita quisquis in Rep. tanquam in magno corpore imperandi parteis occupavit, eum oportet bonitate, sapientia, vigilantiaque cæteros anteire. Et quanto magistratus antecellunt plebi, tanto Princeps antecedere debet magistratus. Similitudines Princi-pis.

Siquid inest animo mali, id à corporis contagio proficiscitur, quod affectibus est obnoxium. Quicquid autem habet corpus boni, id ab animo scatet, velut à fonte. Ut autem præposterum sit, ac præter naturam, si mala ab animo manent in corpus, & corporis bona animi vitio corrumpantur, ita vehementer absurdum fuerit, si bella, seditiones, corrupti mores, pravæ leges, corrupti

magiſtratus, & id genus alię Reip. peſtes ab ipſis Principibus exoriuntur, quorum ſapientia componi decebat motus ſtultitia plebis coortos. At ſæpenumero videmus civitates populi induſtria bene conſtitutas, ac florentes Principum everti culpa.

Princeps pater, non dominus.

Quam non Chriſtianum eſt domini titulo ſibi placere, quem non pauci à Chriſto alieni refugerunt, & quod eſſe cupiebant propter ambitionem, dici nolebant ob invidiam? At Chriſtianus Princeps idem eſſe ſibi fas putabit vocari magnificum?

Octavius Auguſtus, quamvis ſcelere occuparat imperium, contumeliæ loco ducebat vocari dominum, & hanc appellationem à mimo delatam coram univerſo populo vultu ſimul, & voce renuit, velut eo vocabulo tyrannis exprobraretur. Et hanc hominis ethnici modeſtiam non imitabitur Princeps Chriſtianus?

Proverbium.

Si dominus es tuorum omnium,

illi

illi tibi servi sint necesse est. Proinde videndum est, ne iuxta vetus proverbium, quot habes servos, totidem habeas & hostes.

Cum natura genuerit omneis homines liberos, & præter naturam inducta sit servitus, quod ethnicorum etiam leges fatentur, cogita quam non conveniat Christianum in Christianos usurpare dominium, quos nec leges servos esse voluerunt, & Christus ab omni servitute redemit. Siquidem Paulus Onesimum servum natum à baptismo fratrem prioris heri Philemonis appellat. Princeps libere imperat.

Quam absurdum est eos pro servis habere, quos Christus eodem redemptos sanguine in communem asseruit libertatem, quos iisdem tecum alit sacramentis, quos ad eandem immortalitatis vocavit hereditatem, & iis servitutis iugum inducere, qui communem tecum habent dominum, ac Principem Iesum Christum?

Cum Christianorum unus sit

Christus absolutum exemplar.

dominus, cur qui huius gerunt vices, abs quovis malunt administrandi formam petere, quam ab hoc, qui solus est totus imitandus. Ab aliis decerpere licet, siquid forte virtutis admistum habent. At in hoc absolutum est omnis virtutis ac sapientiæ exemplar. Ea quidem stultitia videtur, sed infidelibus. nobis, si vere fideles sumus, Dei virtus est, & Dei sapientia.

Iam nolim te sic tecum cogitare. At istud servire est, non regnare. Immo hoc est pulcherrimum regnandi genus, nisi forte Deum servire existimas, qui mundum hunc gratis administrat, cuius beneficium experiuntur omnia, cum ad illum nihil redeat præmii: nisi animus servire videtur, qui cum corpore non egeat, tanto studio consulit illius commodis. nisi oculus cæteris membris servire putandus est, quod omnibus prospiciat.

Rem ita tecum expendas licebit,

bit, siquis omneis homines, quos tuos vocas, Circes arte vertat in sues, aut asinos, nonne dices deterius factum tuum imperium? Dices opinor. Atqui plus iuris est in sues, aut asinos, quam in homines, licet quo lubet agere, licet distrahere, licet interimere. Proinde deterius fecerit imperium, qui liberos cives verterit in mancipia. Quo præstantius est, in quod geris imperium, hoc magnificentius ac splendidius regnas. Consulit igitur tuæ maiestati, qui civium libertatem ac dignitatem tuetur. A fictione argumentum

Deus ipse ne coactis imperaret, & angelis, & hominibus liberum dedit arbitrium, quo splendidius & augustius redderet imperium suum. Et quisquam hoc nomine sibi magnus videtur, quod metu adactis civibus, ceu pecudibus imperet? Deus liberis imperare voluit.

Ne te fugiat quicquid in euangelicis aut Apostolicis literis de olerandis dominis, de parendo

præfectis, de honorandis regibus, de pendendo tributo dictum est, id ad ethnicos Principes esse referendum, quod ea tempestate nondum essent Principes ulli Christiani. Tolerari iubet impios magistratus, nequid perturbetur ordo civitatis, modo suo fungantur officio, modo ne imperent impia.

Honorem exigit ethnicus Princeps: Paulus honorẽ iubet dependi. Vectigal exigit, vult solvi vectigal. Tributum exigit, iubet dari tributum. Nihilo enim deterior fit his rebus homo Christianus, & illi suum quoddam habent ius, neque sunt per occasionem irritandi. At quid de Christianis addit? Vos, inquit, inter vos nemini quicquam debeatis, nisi ut invicem diligatis. Alioqui num ideo Christus debebat Cæsari tributum, quia legitur solvisse didrachmum? Idem in euangelio cum insidiose rogaretur, num gens ut tum putabatur Deo dicata, cen-

Ius Cæsaris ex euangelio.

sum

ſum deberet Cæſari? numiſma iubet exhiberi, exhibitum non agnoſcit, & velut ignarus, cuius ſit imago, & inſcriptio ſciſcitatur. Cum reſponſum eſſet Cęſaris eſſe, malitioſe tentantibus ambigue reſpondit: Date Cæſari quæ ſunt Cæſaris, quæ Dei ſunt, Deo, ſimul eludens inſidioſam quæſtionem, & per occaſionem ad Dei pietatem invitans, cui debemus omnia. Perinde quaſi dixiſſet, Cæſari, quem ignoro, quid debeatis, vos videritis. Illud potius ſpectate, quid debeatis Deo, cuius negotium ago, non Cæſaris.

Verum ius Principis.

Ne vero inter hæc cuiquam obrepat huiuſmodi cogitatio: Quid igitur Principi ſuum ius adimis, & plus tribuis ethnico quam Chriſtiano? Immo Principi Chriſtiano ſuum ius vindico. Ius eſt ethnico Principi ſuos metu premere, ad ſerviles operas adigere, exigere poſſeſſionibus, expilare bonis, denique martyres facere, ius eſt ethnici Principis. num idem

vis

vis esse Christiano? Aut ius illius imminutum videbitur, si minus hæc illi liceant?

Non perit suum ius ei, qui Christiane gerit imperium, sed aliter possidet, & quidem multo tum præclarius, tum tutius. Id ita esse, his argumentis colligas licebit. Primum tui non sunt, quos servitio premis, consensus enim Principem facit. Verum ii demum vere tui sunt, qui sponte ac volentes tibi parent. Deinde cum metu adactos possides, ne dimidiatos quidem possides, corporum potiris, animi abs te sunt alieni. Cæterum cum Christiana charitas conciliat populum ac Principem, ibi tua sunt omnia, quoties res postulat. Non enim postulat bonus Princeps, nisi cum utilitas patriæ flagitat. Rursus ubi dominium est, non benevolentia, quantumvis multum exigatur, certe minus habet Princeps, quam cum nihil non habet. Nemo plus impetrat, quam qui nihil imperat, sed promeretur.

Ad hæc honos, qui tyranno exhibetur, ne honos quidem est, sed aut adulatio, aut simulatio, nec obsequium, sed servitus, nec splendor est verus, quem ostentat, sed fastus, nec potentia, sed vis. quæ cuncta veris nominibus possidet, qui Christianum agit Principem. Verus honos.

Nemini plus defertur honoris, quam qui non exigit honorem, nulli libentius obsequuntur homines, quam qui non requirit obsequium, in neminem libentius effundunt suas opes, quam in eum, cui commissas sciunt ad publicam utilitatem cum fœnore redituras.

Est mutuum inter Principem ac populum commercium, tibi populus censum debet, debet obsequium, debet honorem, sed tu vicissim populo debes bonum ac vigilantem Principem: cum exigis vectigal à tuis veluti debitum, fac prius excutias temetipsum, num illis officii tui vectigal persolveris. Mutuum ius populi ac Principis.

Ex Ariſtotelis Politicis.

Ariſtoteles negat dominii rationem eſſe ſitam in poſſidendo, ſed magis in hoc ut utare ſervis. Atqui multo minus Principatus poſitus eſt in titulis, & imaginibus, in exigendo cenſu, ſed in conſulendo.

Cum Reſp. corpus quoddam ſit ex variis membris compactum, in quorum numero ſit & Princeps ipſe, licet eximium, ea moderatione conveniet uti, ut omnibus bene ſit, non ut attenuatis cæteris unum, aut alterum vegetum ac ſaginatum evadat. Quod ſi Princeps Reip: malis gaudet, & alitur, neque pars eſt Reip. neque Princeps, ſed prædo.

Prodidit Ariſtoteles ſervum vivam eſſe domini portionem, ſi modo is verus ſit dominus. Eſt autem & amicitia parti cum toto, & utilitas utrique ex altero. Id ſi verum eſt inter herum, & mancipium de lapide (ut aiunt) emptum, quanto magis inter plebem Chriſtianam, & Principem Chriſtianũ?

Prin-

Princeps, qui nihil aliud cogitat, nihil aliud agit, nisi ut quam plurimum pecuniarum à civibus extorqueat, ut nummorum vim quantam potest maximam irretiat legibus, ut quamplurimo vendat magistratus, & officia, quæso utrum is Princeps dicendus est, an negociator, an (ut verius dicam) prædo?

Crœsus cum videret urbe capta Cyri milites magno tumultu discursantes, rogabat quidnam facerent? Cui respondenti facere eos, quod victor exercitus solet, diripere bona civium, quid inquit audio? An non hæc iam tua sunt, qui me vicisti? Cur igitur isti tua populantur? Hac voce monitus Cyrus, militem à direptione coercuit. Eandem oportebit semper obversari Principis animo. Hæc, quæ extorquentur, mea sunt. Hi, qui spoliantur, & atteruntur, mei sunt. Quicquid in hoc pecco, in meipsum pecco.

Se lædit Princeps, cum populi res lædit.

Fac ita geras imperium, ut facile

cile gesti queas reddere rationem, quam si nemo exacturus est, hoc magis etiam à temetipso debes exigere. Futurum est enim, idque brevi, ut is abs te rationem exigat, apud quem nihil tibi profuerit Principem fuisse, nisi quod tanto rigidiorem habiturus es iudicem, quanto grandior potestas tibi fuerit commissa. Ut unus sis totius orbis monarcha, hunc exactorem nec fallere poteris, nec effugere, nec terrere, nec corrumpere.

Posteaquam te semel Reip. dedicasti, iam non est tibi liberum tuo more vivere, personam, quam suscepisti, sustineas ac tuearis oportet.

Nullus ad Olympicum certamen accedit, nisi prius secum expenderit quid eius certaminis lex postulet. Neque queritur sibi molestum esse solem, aut pulverem, aut sudorem, aut siquid est aliud huius generis, quandoquidem hæc omnia cum

cum ipsa ludi ratione coniuncta sunt. Ita qui suscipit imperium, prius cum animo debet expendere quas res Principis officium exigat. Consulendum alienis commodis, propria negligenda. Vigilandum, ut aliis dormire liceat. Laborandum, ut aliis liceat otiari. Summa præstanda morum integritas, cum in aliis mediocris innocentia satisfaciat. Privatis affectibus omnibus exuendus est animus, & publicum gerenti negotium nihil, nisi de publico cogitandum. Benefaciendum etiam ingratis, etiam non intelligentibus, etiam invitis. Hæc si non placent, cur ad imperii munus accedis? aut cur forte traditum non cedis alteri? Quod si non licet, certe in huiusmodi quempiam reiice functionem, cuiusmodi te ipsum præstare oportebat.

Officium Principis.

Apud græcos sapientissime dixit sapiens quidam, quæ præclara sunt, eadem esse difficilia. Proinde meminisse oportet, præstare bonum

Difficillimum sed pulcherrimum bene imperare.

bonum Principem, rem quidem esse omnium multo pulcherrimam, sed eandem omnium longe difficillimam. Neque quicquam te moveat, si temporibus his quosdam videris Principes ita viventes, ut difficilius sit agere patremfamilias, quam eiusmodi Principem, nec omnino temere dictum videatur veteri proverbio, aut regem, aut fatuum nasci oportuit.

Prius discendum imperare quam imperes.

Cum igitur cæteri mortales artem, quam profiteri parent, prius adhibito studio discant, quanto maiori cura Principem oportet administrandi rationem prædiscere? Ac cæteræ quidem artes quatuor rebus potissimum constant, natura, præceptis, exemplis, & usu.

In Principe lene, ac mansuetum ingenium requirit Plato: nam acres, & concitatos ut ad disciplinas quidem idoneos fatetur, ita ad Remp. administrandam accommodos negat. Sunt naturæ vitia,

vitia, quæ institutione, curaque corrigi queant. At possit obtingere ingenium vel adeo stupidum, vel ita ferox, ac violentum, ut in hoc formando frustra quis sumpserit operam. Neronis natura corruptior erat, quam ut sanctissimus ille præceptor Seneca potuerit efficere quo minus pestilentissimus evaderet Princeps.

Præcepta statim (ut diximus) instillanda sunt, eaque digna vero Principe, & certa: & ob hanc caussam Plato voluit sero dialecticem attingi à custodibus, quod hæc in utramque partem disserat, & minus firmas reddat de honesto, aut inhonesto opiniones. Exemplum administrandi potissimum ab ipso Deo petendum, & ab homine, Deoque Christo, è cuius dogmatis præcepta quoque sumenda erunt potissimum. Exercitatio, quæ postrema pars est, non perinde tuta est in Principe: nihil enim magni, si citharas aliquot obterat, qui studet bonus esse citharœdus. At

grave

grave fuerit affligi Rempub. dum Princeps discit administrare Rēp. Assuescat quidem igitur iam inde à puero, sed quo melius iudicet, instructus decretis, assidere consultationibus, interesse iudiciis, adesse creandis magistratibus, audire regum postulationes. verum nequid statuat, nisi multorum iudicio comprobatum, donec ætas, & usus rerum certius iudicium pararit.

Vigilantia Principis.

Si vere dixit Homerus non esse Principis solidam dormire noctem, cui tot hominum millia, cui tantæ negotiorum moles commissæ sunt, si non sine iudicio talem Aeneam suum fingit Virgilius, unde quæso Principi sit otium totos fallendi dies? immo perdendi maximam vitæ partem alea, choreis, venatibus, morionibus, & his etiam nugacioribus nugis?

Subvertitur Resp. factionibus, bellis affligitur, latrociniorum plena sunt omnia, expilationibus immo-

immodicis plebes ad famem, & laqueum adigitur. Opprimuntur ab iniquis proceribus tenues, corrupti magiſtratus, non quod ius eſt, ſed quod libet faciunt, & inter hæc velut otioſus, tum alea ludit Princeps.

Non licet dormitabundum eſſe, qui clavo aſſidet, & in tantis rerum periculis ſtertit Princeps? Nullum mare tam graves habet tempeſtates unquam, quam omne regnum aſſidue. Semper itaque Principi vigilandum eſt nequid erret, qui non niſi plurimorum pernicie delinquit.

Magnitudo navis, aut mercium precia, aut vectorum numerus haud facit elatiorem bonum nauclerum, ſed attentiorem. Ita bonus rex, quo pluribus imperat, hoc vigilantior eſſe debet, non inſolentior.

Si cogitaris quantam ſuſtineas provinciam, nunquam deerit quod agas. Si conſueveris publicis delectari commodis, nunquam deerit

deerit quo oblectes animum, ut iam bono Principi non vacet ineptis voluptatibus otii tædium fallere.

Quod à sapiẽtissimis viris præceptum est, optimam vitæ rationem esse deligendam, non iucundissimam, quod ea, quæ sunt optima, consuetudo denique soleat iucunda reddere, id Principi cum primis est faciendum. Si pictor ex tabula belle confecta voluptatem capit, si agricola, si olitor, si faber suis fruitur laboribus, quid Principi debet esse iucundius, quam si contempletur Remp. sua opera redditam meliorem, ac florentiorem?

Ut negari non potest operosam esse rem bonum agere Principem, ita multo est operosius malum agere Principem. Longe minus habent negotii, quæ naturam & honesti rationem sequuntur, quam quæ fucis, & arte constant.

Cum apud te recoles, hoc bellum prudenter effugi, bene seditionem

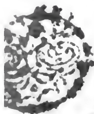
tionem illam quam minimo sanguine compescui, illo viro ad magistratum ascito probe consului Reip. meoque nomini, si vere princeps es, mirum ni ingentem animo sentis voluptatem. Atque ea demum voluptas Christiano digna est Principe. Huius materiam ipse tibi quotidie benefactis suppedita, plebeias illas oblectatiunculas vili popello relinque.

Voluptates Principis quæ.

Laudatur ab omnibus Solomon, qui cum integrum esset optare quicquid vellet, protinus accepturus, quicquid petisset, non optarit opum vim, non totius orbis imperium, non exitium inimicorum, non insignem famæ gloriam, non voluptates, sed sapientiam, neque quamvis sapientiam, sed eam, qua posset genus sibi creditum cum laude administrare. E diverso damnatur ab omnibus Midas, cui nihil auro fuerit antiquius. At cur aliud in historiis, aliud in vita iudicium? Optamus Principi felicitatem, optamus victoriam, opta-

Diversum Midæ ac Solomonis votum.

mus laudem, optamus longævitatem, optamus opulentiam. Si vere diligimus Principem, quin illud potius optamus, quod unum sibi optavit Solomon? Et ne stulte videatur optasse, hoc nomine laudatus est à Deo. Cur nihil minus ad rem pertinere iudicamus, quam id, quod solum ad rem pertinet? Immo non desunt qui credant hoc ipsum ad imperii functionem officere, si sapiat Princeps. Languescit inquiunt animi vis, & redditur timidior. At ista temeritas est, non audacia, stupor, non animi vigor, ob hoc nihil timere, quod nihil iudices. Ex aliis fontibus petenda est Principis fortitudo. Ad istum modum plurimum audent iuvenes, sed plus etiam furiosi. Salutaris est timiditas, quæ dum periculum indicat, docet vitare quæ à turpibus, ac perniciosis institutis cohibet.

Plurimum perspiciat oportet, qui unus prospicit omnibus, plurimum sapiat necesse est, qui solus consu-

consulit universis. Quod Deus in universo, quod sol in mundo, quod oculus in corpore, hoc oportet esse Principem in Repub.

Aenigma regis.

Prisci sapientes, quibus mos erat hieroglyphis uti, rerum aenigmatis vivendi rationem adumbrantes, regis imaginem ad hunc representabant modum, ut oculum pingerent addito sceptro, vitæ rectitudinem, & animum nullis rationibus ab honesto deflectendum, cum prudentia, vigilantiaque summa coniunctum significantes.

Sceptrum regium.

Alii regium sceptrum ad hunc modum effingebant. In summo erat ciconia pietatis symbolum, in imo hippopotamus, animal efferum, & noxium, illud videlicet innuentes, siquid in Principe seviant affectus efferi, quod genus ira, vindictæ cupiditas, rapacitas, violentia, ut eos motus pietas in patriam vincat, premátque. Ad insolentiam fortunæ licentia, rerumque successus invitat, sed

 plus

plus valeat amor patriæ.

Apud Thebanos inter sacras imagines visebantur olim auctore Plutarcho quæ sederent sine manibus, harum prima oculis etiam carente. Quod sedent, admonet magistratus ac iudices animo sedato esse oportere, nec ullis affectibus perturbato. Quod manibus carent, innuit eos ab omni munerum corruptela puros, & integros esse debere. Porro quod Princeps manibus quoque caret, significat regem adeo non abduci muneribus ab honesto, ut nec ullius personæ tangatur respectu, quo tantum auribus rem accipiat.

Imago Principis.

Cultus & insignia Principis.

Quin & in ipsis, quibus ornatur, insignibus philosophari discat. Quid indicat unctio regia, nisi summam animi clemētiam? Quid capitis diadema, nisi numeris omnibus absolutam sapientiam? Quid collo addita torques, nisi virtutum omnium concentum, & harmoniam? Quid gemmarum multiplici colorum gratia ni-

tentium lumina, nisi virtutum excellentiam, & quod quicquid honestum, id in Principe eximium esse oporteat? Quid ardens purpura, nisi vehementem erga cives charitatem? Quid insignia, nisi ut maiorum suorum decora vel æquet, vel superet? Quid gladius prælatus, nisi huius præsidio patriam oportere tutam esse tum ab hostibus, tum à scelerosis?

Primum munus boni Principis est quam optima velle, proximum, quibus rationibus evitari aut tolli mala, contra, bona parari, augeri, confirmarique possint, perspicere. In homine privato fortasse satis est bona mens, cum & legibus admoneatur, & magistratus præscribant quid sit agendum. At in Principe parum est, bona mente præditum esse, ut velit optima, nisi accesserit sapientia, quæ commonstret, quibus viis id, quod cupit, assequi queat. *Bona mens coniuncta cum prudentia.*

Quantulum interest inter statuam marmoream Crœsi, aut

Cyri inscriptam titulo, diademate sceptroque magnifice insignitam, & Principem sine pectore? nisi quod illa nullius incommodo stupet, hic magno Reip. malo stultus est.

Ne corporis aut fortunæ bonis temetipsum æstimes, sed animi. Nec aliorum laudibus teipsum metiaris, sed tuis ipsius factis.

Laudes dignæ Principe.

Cum sis Princeps, videto ne quam admittas laudem, nisi dignam Principe. Effert aliquis formam tuam, cogita ad istum modum laudari fœminas. Si quis admiratur facundiam, memineris istam sophistarum, ac rhetorum esse laudem. Si robur & corporis vires prædicat aliquis., scias ita laudandos athletas, non Principes. Proceritatem extollit aliquis, sic tecum cogita: hic me recte laudarit, siquid ex alto foret detrahendum. Est qui divitias tuas laudibus vehat, fac cogites ita laudari negotiatores. Puta te nihil adhuc audisse dignum Principe,

dum

dum audis iſtiuſmodi præconia. Quænam igitur propria Principum laus eſt? Nempe ſi à tergo pariter, & à fronte ſit oculatus, βλέπων, ut inquit Homerus, πρόσσω καὶ ὀπίσσω, hoc eſt, ſi quam plurimum ſapiat, præterita reſpiciens, futura proſpiciens, deinde quicquid ſapiat, patriæ ſapiat, non ſibi, quanquam non alia ratione ſibi magis poteſt ſapere, quam ſi patriæ ſapiat.

Si quis hoc pacto laudet medicum: formoſus eſt, robuſtus eſt, ac bonis lateribus, bene nummatus eſt, bellus eſt aleator, ſcite ſaltat, belle canit, docte ludit pila, nonne protinus tecum cogitabis. quid hæc ad medicum? At cum audieris eadem à ſtultis laudatoribus, multo magis cogita, quid hæc ad Principem?

In medico tria potiſſimum requiruntur. Primum, ut calleat artem medendi, noritque corporum & morborum vim, & quid cui malo debeat adbiberi. Proxi-

Vt in medico, ſic & in Principe tria requiruntur.

mum, ut ſit bonæ fidei, neque quicquam ſpectet præter ægrotantis ſalutem. nam multos ambitio, aut lucrum huc adducit, ut venenum miniſtrent pro remedio. Tertium, ut iuſtam curam, ac diligentiam adhibeat.

Ariſtoteles in Politicis ſuis quid tandem exigit à Principe vir ethnicus? num Nerei formam? aut Milonis vires? num Maximini proceritatem? num Tantali talenta? Nihil horum. Quid igitur? Summam & abſolutam virtutem, in privatis contentus mediocritate.

Nemo Princeps bonus niſi vir bonus.

Si potes ſimul eſſe Princeps & vir bonus, fungere pulcherrimo munere, ſin minus, abiice Principem potius, quam ut ea gratia vir malus fias. Virum bonum invenire licet, qui bonum Principem non poſſit agere: At bonus Princeps eſſe non poteſt, qui non idem ſit vir bonus. Quanquam nunc eo redierunt quorundam Principum mores, ut hæc duo multum inter ſe pu-

se pugnare videantur, vir bonus, & Princeps: Planeque stultum, & ridendum habeatur in Principe, boni viri facere mentionem.

Regem agere non potes, nisi te ratio rexerit, hoc est nisi in omnibus consilium ac iudicium sequaris, non animi cupiditatem. Nec aliis potes imperare, nisi prius ipse parueris honesto.

Absit procul ab animo Principis vox illa plusquam tyrannica: Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas. Ac multo magis illa, quæ iam in publicam hominum execrationem abiit: Oderint, dum metuant. Tyrannicum, immo fœmineum est animi libidinem sequi, & pessimus diuturnitatis custos est metus. Voces indignæ Principe. 583 C

Sit hoc perpetuum Principis decretum, lædere neminem, prodesse omnibus, præsertim suis, mala vel tolerare, vel mederi, prout iudicabit in rem communem expedire. Qui hunc animum non affert ad Remp. tyrannus est, non Princeps.

Siquis te pro Principe tyrannum, aut prædonem appellet, nonne vehementer commoveberis, & atrocia parabis supplicia? Et merito. Est enim atrox, nec ullo pacto ferenda contumelia. At illud mihi iã cogites velim, quanto contumeliosior est in seipsum, qui volens talis est, quam ille prædicat? Nam gravius est esse furem, quam dici, & atrocius est vitiare virginem, quam vitium exprobrare.

Benefactis paratur bona fama.

Ut bene audias, id certissima consequeris via, si qualem te cupis prædicari, talem temetipsum exhibeas. Non est vera laus, quæ extorquetur metu, aut tribuitur ab adulatoribus. Et male agitur cum fama Principis, si huius præsidium in silentio minis indicto situm est. Iam ut maxime tua sileat ætas, certe loquitur posteritas. Quanquam quis unquam tam formidabilis fuit tyrannus, ut omnium linguas cohibere potuerit?

In primis cavendum Christiano Prin-

Principi, quod graviter à Seneca ſcriptum eſt: Inter eos, qui reges appellantur, inveniri nonnullos, cum quibus ſi conferas Phalaridem, Dionyſium, Polycratem, quorum & ipſa vocabula in omnium ſæculorum abominationem abierunt, indigni ſint, qui tyranni vocentur. Neque enim refert qua via, ſed quo tendas. Qui ad commodum publicum ſpectat, rex eſt, qui ad ſuum, tyrannus. At quo tandem nomine cenſebimus iſtos, qui ſuam felicitatem patriæ malis alunt, & re prædones agunt, nomine Principes, ſed falſiſſimo?

Plato vetuit legibus ſuis nequis Deum ullius mali cauſam diceret, propterea quod natura bonus ſit ac beneficus. At Princeps Dei ſimulachrum quoddam eſt, ſi vere Princeps ſit. Quantum igitur abhorrent ab hoc exemplari, qui ſic rem gerunt, ut quicquid malorum in Rep. cooritur, id ipſorum vicio cooritur?

Nec Deus nec Princeps ullius mali cauſa.

Nec audiendus eſt, ſiquis hic forte clamitet adulator: At iſtud eſt Principem in ordinem cogere. Immo qui Principi licere vult, quod honeſtum non ſit, is eum in ordinem cogit. Quid enim eſt aliud Principem in ordinem cogere, quam talem reddere, quale eſt hominum vulgus? ut iræ, ut libidini, ut ambitioni, ut avaritiæ ſerviat? Indignum vero facinus, & non ferendum, ſi hoc non licet Principi, quod non licet Deo. Non poſtulat ſibi licere Deus, ut ſecus agat, quam honeſti dictat ratio, quod ſi faceret, iam nec Deus eſſet. Proinde qui principi licere vult, quod pugnet cum natura ac ratione principis, is demum illum principis honore ſpoliatum unumquempiam è media plebe facit. Non pudeat Principem honeſto parere, cui paret ipſe Deus. Neque ſe putet minus eſſe Principem, ſi ad ſummi principis imaginem pro virili acceſſerit.

Mire retortum argumentum.

Hæc, atque huiuſmodi boni prin-

Principis ſemina ſtatim inſerant in rude pueri pectus hinc parentes, hinc nutrices, hinc præceptor, hęc volens diſcat, non coactus. Sic enim convenit inſtitui Principem, qui liberis, ac volentibus ſit imperaturus. Diſcat amare virtutem, horrere turpitudinem, & ab inhoneſtis pudore, non metu coërceatur. Et quanquam nonnulla boni Principis ſpes in emendatis moribus, ac moderatis affectibus eſt ſita, præcipua tamen eſt in rectis opinionibns, Nam mores malos aliquoties & pudor corrigit, depravatos affectus vel ætas emendat, vel admonitio. Cæterum ubi perſuaſum eſt id cum virtute coniunctum eſſe, quod procul abeſt ab honeſto, & id egregium eſſe Principis munus, quod pluſquam tyrannicum eſt, hoc eſt ubi fontes ſunt infecti, à quibus omnes vitæ proficiſcuntur actiones, tum difficillimum fuerit mederi. Proinde in hoc primam ac præcipuam eſſe curam oportet inſtituen-

ſtituentis (ſicuti dictum eſt) ut pravas vulgi opiniones penitus ex animo revellat, ſi quæ forte inſederint, & ſalutares, chriſtianoque Principe dignas inſerat.

De adulatione vitanda Principi.

ATque id fieri non poteſt, niſi modis omnibus arceantur aſſentatores, cui peſti maxime obnoxia eſt magnorum Principum felicitas. Iam ipſa ætatis ſimplicitas huic malo præcipue patet, partim quod naturæ propenſione blandis magis gaudeat, quam veris, partim quod ob rerum imperitiam quo minus ſuſpicatur inſidias, hoc minus cavere novit.

Et nequis hoc ceu leve malum exiſtimet negligendum, ſciat florentiſſima ſummorum regum imperia linguis adulatorum fuiſſe ſubverſa. Nec uſquam gravi tyrannide legimus oppreſſam Rempub. ubi non præcipue partes tragœ-

tragœdiæ fuerint aſſentatorum.

Perſpectum habebat hoc Diogenes (ni fallor,) qui rogatus, quod eſſet animal omnium maxime noxium, ſi de feris inquit ſentis, tyrannus, ſi de cicuribus, adulator.

Habet hæc peſtis blandum quoddam venenum, ſed adeo præſentaneum, ut olim hoc dementati Principes orbis domitores, nequiſſimis palponibus ſeſe ludendos, & equitandos permiſerint, & in omnium rerum dominos hi teterrimi homunculi libertini, nonnunquam & ſervi dominabantur.

Primum igitur providendum erit ut nutrices adhibeantur, aut prorſus immunes ab hoc morbo, aut certe quam leviſſime obnoxię. Nam ipſe ſexus ſolet huic malo peculiariter obnoxius eſſe, deinde plærumque nutrices in matrum abeunt affectus, quarum vulgus liberorum ingenia ſæpenumero corrumpit indulgentia, immo totum

Nutrices Principis.

tum hoc genus quoad fieri potest arcendum à futuro Principe, natura pene ipsa duobus maximis affine malis, stultitiæ, & adulationi.

Sodales Principis.

Proxima cura erit ut sodales adiungantur ingenio liberali, & alioqui in hoc formandi ab eo, qui instituit, ut comes sint citra adulationem, ut ita consuescant urbane loqui, nequid tamen in gratiam fingant, aut mentiantur. Nam de præceptore deligendo dictum est.

Ministri Principis.

Neque mediocre momentum est in ministris, qui frequenter obsecundant cupiditatibus puerorum, vel ob stultitiam, vel quod hinc emolumenti nonnihil ad se rediturum sperent. Oportebit igitur hoc quoad fieri potest cordatos, & integros ad id muneris delegare, & insuper monitis ac minis ab assentando deterrere, ac rursum præmiis invitare, ut sancte suo fungantur officio. Qua quidem in re magnopere conducet, si qui

qui deprehensus fuerit hoc agere, ut alloquiis & obsequiis illiberalibus, Principis animum ad ea sollicitet, quæ parum digna sunt Principe, is in aliorum exemplum, publice det pœnas, etiam capitis, si delicti modus hoc postularit. Neque hoc cuiquam crudele videri debet, si cum furem, qui pauculos nummos forte nactus sustulit, capite puniamus, idque præter omnium legum veterum exemplum, de eo extremum sumatur supplicium, qui id inficere voluerit, quo nihil habet patria melius, aut preciosius. Quod si rei novitas obstat, quo minus persuaderi queat, (tametsi Alexander Romanus imperator Thurinum fumi venditorem palo alligatum, subiectis viridibus lignis fumo necari iussit) arte fieri potest, ut alia via paretur exemplum, siquis forte de alio quopiam capipitali facinore convictus erit, tamen hoc titulo puniatur, quod Principis futuri mentem pesti-

lenti

lenti adulatione corruperit. Si in pœnis mali dati rationem cõvenit expendere, plus lædit Remp. pestilens adulator, qui primam illam Principis ætatem tyrannicis opinionibus corrumpit & inficit, quam qui publicum ærarium expilarit.

Omnes adulantur Principi.

Atque utinam saltem apud Christianos minus verum esset illud Carneadis apophthegma, qui negavit quicquam recte disci à regum filiis, præter artem equitandi, quod cæteris in rebus omnibus omnes obsecundent, & assententur. At unus equus quoniam haud intelligit patricius insideat an plebeius, dives an pauper, Princeps an privatus, tergo excutit, quicunque parum scite insederit. At nunc sæpenumero videmus fieri ut non nutrices solum, ac sodales, ministrique Principum liberis adulentur, verum & ipse præceptor, moderatorque pueritiæ suum agat negotium, non huc spectans ut Principem dimittat melio-

meliorem, sed ut ipse discedat locupletior. Ad gratiam non raro loquuntur & ii, qui de rebus sacris concionantur, aucupantes Principis, & aulicorum favorem, aut siquid reprehendunt, ita mordent, ut tum maxime adulentur. Non hæc loquor, quod istos probandos existimem, qui seditiosis clamoribus debacchantur in vitam Principum, sed quod ab his citra contumeliam boni Principis exemplar proponi cupiam, nec probari per assentationem in Christiano Principe, quæ in ethnicis damnarunt ethnici. Neque libere monent magistratus, neque satis amice consulunt consiliarii. Nam proceres, quoniam fere studiis inter se dissentiunt, certatim omnes Principis favorem ambiunt, vel quo premant adversarium, vel ne quam ansam nocendi ministrent inimico. Adulantur sacrifici, assentantur medici. Nam ab oratoribus aliunde missis meras audire laudes iam ubique solenne est.

Supererat una sacra anchora, quæ & ipsa sæpenumero fallit, nimirum ii, quos vulgus confessores regios vocat. Ii certe si integri forent, ac prudentes, certe in illo altissimo secreto possent amanter ac libere monere Principem. Verum plærumque fit ut dum suis quisque commodis studet, publicæ utilitatis rationem negligat. Ac minus quidem lędunt poëtæ, rhetoresque, quorum nemini iam ignotum est institutum, Principum laudes non ex ipsorum meritis, sed ex suo metiri ingenio. Longe pestilentius est Magorum, ac divinorum genus, qui regibus longævitatem, victorias, triumphos, voluptates, & imperia pollicentur. Rursum aliis subitam mortem, cladem, molestiam, exilium minantur, abusi ad id spe metuque duobus præcipuis humanæ vitæ tyrannis. Ad hunc ordinem pertinent prognostæ, qui ex astris futura præsagiunt, quorum an ulla sit ars, non est huius loci discute-

re.

re. Certe ut nunc vulgo utuntur, non mediocrem pestem affert rebus humanis.

Sed est omnium pestilentissimum adulatorum genus, qui specie libertatis assentantur, ac miro quodam artificio dum repugnant, impellunt, dum obiurgant, laudant. Hos mire depinxit Plutarchus in libello, cui titulum fecit, quomodo dignosci possit amicus ab adulatore. Dissimulatum adulationis genus.

Sunt autem duæ ætates, quæ potissimum expositæ sunt adulationi, pueritia, ob rerum inscitiam, & senectus, ob animi imbecillitatem, in quavis autem ætate stultitia, quæ semper philautiam comitem ducit. At recte monuit Plato periculosissimum esse adulandi genus, cum quis ipse sibi palpo est, & ob id sese facile præbet aliis idem agentibus, quod ipse iam sua sponte agebat. Sibi qui que adulatur.

Est tacita quædam adulatio & in picturis, statuis, ac titulis. Sic Alexandro magno adulatus est

Apelles

Picturæ adulatrices.

Apelles, pingens eum fulmen manu torquentem. Et Octavius Apollinis effigie pingi gaudebat. Eodem pertinent immanes Colossi, quos olim Imperatoribus erigebant supra modum humanæ magnitudinis. Fortassis hoc alicui leviculum videbitur; sed est nonnihil & in hoc momenti, ut Principem eo cultu, habituque repræsentent artifices, qui sapiente gravique Principe maxime dignus sit. Et præstat aliquid agentem effingere, quod ad Remp. attineat, quam otiosum, velut Alexandrum in cognoscendis causis alteram aurem manu opposita claudentem. Aut Darium malum punicum tenentem, aut Scipionem sponsam iuveni intactam restituentem, auro quod offerebatur reiecto. Huiusmodi salutaribus picturis decet ornari Principum aulas, non iis, quæ lasciviam, fastum, aut tyrannidem doceant.

Tituli Principis.

Iam in titulis haud equidem negarim Principi suum honorem esse

esse tribuendum, malim tamen eiusmodi, qui nonnihil admoneant Principem officii sui, hoc est malim integerrimum, incorruptissimum, sapientissimum, clementissimum, beneficentissimum, cordatissimum, vigilantissimum, moderatissimum, patriæ studiosissimum vocari, quam inclytum, invictissimum, triumphatorem, semper augustum, ut ne commemorem interim celsitudines, sacras maiestates, divinitates, & his etiam adulantiores titulos. Probo morem, quo nunc Romanum Pontificem sanctissimi titulo honorant. Dum enim hæc audit assidue, commonefit quid ab illo præstari oporteat, & quid in illo sit pulcherrimum, non si ditissimus sit, aut latissime imperet, sed si sanctimonia præcellat.

Quod si vitari non potest quo minus hæc audiat nonnunquam Princeps vel invitus, tamen haud oportet dissimulare, quibus magis delectetur. Alexander Severus usque

Quomodo abutendum titulis solennibus.

que adeo fertur invisos habuisse adulatores omnes, ut siquis salutasset abiectius, aut adulantius inflexisset caput, protinus cum convicio submoveret hominem. Quod si dignitas aut magistratus quempiam à convicio vindicasset, hunc vultus austeritate castigabat.

Præmonendus est igitur puer ut hos titulos, quos audire cogitur, in suum sibi vertat commodum. Audit pater patriæ. Cogitet nullum unquam titulum Principibus additum, quam patris patriæ, qui magis proprie quadraret in bonum Principem. Id igitur sibi agendum, ut hoc titulo dignus appareat. Ita si cogitat, admonitio fuerit, sin secus, adulatio.

Invictus dicitur, cogitet quam sit absurdum invictum dici, quem vincit iracundia, qui quotidie servit libidini, quem captivum quo lubet ducit, agitque ambitio. Eum demum vere invictum esse, qui nulli cedit affectui, nec ulla re-

rum

rum specie ab honesto potest deflecti.

Cum Serenissimus appellatur, succurrat Principis esse officium omnia tranquillare, omnia componere. Quod siquis per ambitionem aut iram, seditionibus ac bellorum tempestatibus perturbat, ac miscet universa, hunc titulus Serenissimi non ornat, sed vitium illi suum exprobat.

Cum dicetur Inclytus, cogitet nullum esse verum decus, nisi quod à virtute, recteque factis proficiscitur. Quod si quem conspurcat libido, contaminat avaritia, fœdat ambitio, quid aliud est Inclyti cognomen, quam admonitio, siquis erret imprudens; convicium, si prudens peccet?

Titulorum adulatio.

Cum audiet regionum titulos, non statim cristas erigat, veluti tantarum rerum dominus, sed sic cogitet, quam multis bonum Principem debeo.

Si celsitudines, maiestates, divinitates ingeret aliquis, memi-

nerit hæc non competere, nisi in eum, qui ad Dei exemplum administret imperium, cœlesti quadam animi magnitudine.

Cum audiet solennes panegyricos, ne protinus credat aut faveat suis laudibus, sed si talis nondum est, qualis prædicatur, admoneri se cogitet, detque operam ut iis laudibus aliquando respondeat. Si talis iam est, adniti debet ut seipso melior evadat.

Leges adulatrices.

Quin ipsas etiam leges oportebit habere suspectas. Assentantur & hæ nonnunquam Principi, nimirum vel collectæ, vel conditæ ab his, qui regibus aut imperatoribus erant addicti. Cum negant Principem teneri legibus, cum semet illi submittunt, cum ius in omnia tribuunt, caveat ne statim putet sibi licere quicquid animo collibuit. Bono Principi tuto permitti possunt omnia, mediocri non omnia, malo nihil.

Libri libere monent.

Ac prudenter quidem Demetrius Phalereus ad evolvendos libros

libros invitat, quod sæpenumero quæ non ausint admonere Principis amici, ex his cognoscat. Verum ad hoc prius Antidoto præmuniendus est, ad hunc modum. Hic, quem legis, ethnicus est, tu, qui legis, Christianus. Hic cum multa præclare dicat, tamen exemplar boni Principis parum recte adumbravit, cave ne quicquid usquam offenderis, id protinus tibi putes imitandum. Sed omnia ad Christi regulam exigito.

Ac primum quidem delectus habendus in auctoribus. Plurimum enim refert quos libros primum legat, & imbibat puer. Inficiunt animos colloquia mala. At non minus lectio mala. Abeunt enim in mores, & in affectus mutæ illæ literæ, præsertim si nactæ sint ingenium ad morbum aliquem proclive, veluti puer natura ferox, ac violentus, haud magno negotio commovebitur ad tyrannidem, si non præmunitus Antidoto Achillem, aut Alexan- *Lectio mala inficit ingenium.*

drum magnum, aut Xerxem, aut Iulium legerit.

At hodie permultos videmus Arcturis, Lauslotis, & aliis id genus fabulis delectari, non solum tyrannicis, verumetiam prorsus ineruditis, stultis, & anilibus, ut consultius sit in Comœdiis, aut poëtarum fabulis horas collocare, quam in eiusmodi deliramentis.

Quæ primum legenda Principi.

Quod siquis meo velit uti consilio, statim à tradita loquendi ratione, proponet Proverbia Solomonis, Ecclesiasticum, & librum Sapientiæ, non ut puer ab obstentatore interprete quatuor illis sensibus torqueatur, sed ut paucis ac commode commonstret, siquid ad boni Principis officium pertinet. Cum primis autem inserendus est amor & auctoris, & operis. Regno destinatus es? Hic regnandi docet artem. Regis es filius, rex futurus? Audies regem omnium sapientissimum, quid doceat filium suum, quem ad regni successionem

nem præparat. Mox euangelia. Et hic magni refert, quibus modis ad amorem auctoris, & operis inflammetur animus pueri. Non parum etiam situm erit in dexteritate & commoditate interpretantis, ut breviter, ut dilucide, ut plausibiliter etiam ac vivide doceat, non omnia, sed quæ potissimum ad Principis munus attinent, quæque ad perniciosissimas vulgarium Principum opiniones ex animo revellendas faciunt. Tertio loco Plutarchi apophthegmata, deinde moralia. Nihil enim his sanctius potest inveniri: cuius & vitas proponi malim, quàm cuiusquam alterius. Plutarcho proximum locum facile tribuerim Senecæ, qui scriptis suis mire exstimulat, & inflammat ad honesti studium lectoris animum, à sordidis curis in sublime subvehit, peculiariter ubique dedocens tyrannidem. Ex Politicis Aristotelis, ex officiis Ciceronis permulta decerpere licebit non indigna cogni-

tu. Sed sanctius hisce de rebus locutus est Plato, mea quidem sententia, & hunc ex parte secutus Cicero in libris de legibus. Nam de Rep. interciderunt.

Historici quomodo legendi.

Iam vero non negaverim ex historicorum lectione præcipuam colligi prudentiam, verum ex iisdem summam perniciem hauries, nisi & præmunitus, & cum delectu legeris. Vide ne tibi imponant celebrata seculorum consensu nomina scriptorum, aut ducum Herodotus, Xenophon, uterque gentilis fuit, & plerumque pessimum proponunt Principis exemplar, etiam si in hoc ipsum scripserunt historiam, ut aut delectarent narratione, aut egregii ducis imaginem effingerent. Salustius, Livius multa quidem præclare, addo, erudite omnia, sed non omnia probant, quæ narrant, & quædam probant haud quaquam probanda Principi Christiano. Cum Achillem audis, cum Xerxem, Cyrum, Darium, Iulium, ne quid te

rapiat

rapiat magni nominis præstigium. Magnos ac furiosos latrones audis. Sic enim illos aliquoties vocat Seneca.

Et tamen siquidem horum gestis inciderit dignum bono Principe, id curabis ceu gemmam è sterquilinio colligere. Nullus enim unquam fuit tyrannus usque adeo illaudatus, qui non aliqua miscuerit, quæ si virtute gesta non sint, certe ad virtutis exemplum queant accommodari. Permulta sunt in Phalaridis epistolis, quæ sancto quoque rege videantur non indigna. Et satis regaliter in Perillum crudelitatis instigatorem, suum retorsit inventum. Permulta furiose Alexander, sed recte à Darii mulieribus captivis abstinuit. & recte mulierem reduci domum iussit, ubi sensit esse coniugatam. Hæc igitur è multis erunt excerpenda, & vehementius accendunt ethnicorum, aut illaudatorum hominum exempla. Si sic sibi temperavit tyrannus, & à

Quomodo & mala exempla vertenda in bonum.

Christo alienus, si iuvenis & victor hanc sanctimoniam præstitit hostium fœminis, quid me facere convenit erga meas Principem Christianum? Si tantum fuit animi mulierculæ, quid à viro præstari decet? Si id probro datum est ethnico Principi, & ab ethnicis, quanto studio mihi vitandum, Christi religionem profitenti?

Porro quibus rationibus oporteat exemplum per amplificationem conferre, satis opinor indicavimus in libello de Copia rerum. Cæterum & vitiosa exempla in bonum deflecti possunt. C. Cæsaris industriam, & animi sublimitatem, quam ille male præstitit ambitioni, tu bene impende patriæ commodis. Clementiam, quam ille simulavit ad parandam, fulciendamque tyrannidem, tu ex animo adhibe ad conciliandam civium tuorum in te charitatem.

Quin pessimorum principum exempla nonnunquam magis accendunt

cendunt ad virtutem, quam optimorum, aut mediocrium. Quem enim non avocet ab avaritia Titi Vespasiani Vectigal è lotio collectum, & fœdissimo facto par dictum, Lucri bonus est odor ex re qualibet? Et execranda vox Neronis, qua solet mandare magistratus: Scis quid mihi sit opus. &, Cura nequis quid habeat? His rationibus fiet, ut quicquid obvium fuerit in historiographis, vertatur in exemplum recte agendi.

E tanta ducum turba fac optimos tibi deligas, velut Aristidem, Epaminondam, Octavium, Traianum, Antonium pium, Alexandrum Mameam, nec hos tamen ita, ut totos velis exprimere, sed quod in optimis sit optimum, id tibi deligas. Alioqui est quod vites etiam in David, ac Salomone, regibus à Deo laudatis. *Ex optimis optima imitanda.*

Alioqui quid fingi possit insanius, quam hominem Christi sacramentis initiatum, Alexandrum, Iulium, aut Xerxem sibi

proponere, quorum vitam incessunt etiam ethnici scriptores, si quibus iudicium fuit paulo sanius? A quibus ut superari turpissimum est, siquid recte gesserunt, ita totos imitari velle Christianum Principem, extremæ dementiæ sit.

Vetus instrumentum quomodo legendum.

Præmonendus est Princeps, ut nec ea, quæ in sacris voluminibus legerit, continuo putet imitanda. Discat hebræorum pugnas, & cædes, immanitatem in hostes, ad allegoriam esse vocanda. Alioqui pestiferam esse horum lectionem. Longe aliud permissum pro ratione temporis illi populo, aliud traditum cœlesti populo Christianorum.

Quoties Princeps librum sumet in manum, hoc animo sumat, non ut delectetur, sed ut melior à lectione discedat. Facile invenit unde reddatur melior, qui hoc vehementer studet ut melior fiat. Magna pars bonitatis est velle bonum fieri, veluti qui morbum ambitio-

ambitionis, aut iracundiæ, aut libidinis agnoſcit, & odit, & in hoc explicat librum, quo malo ſuo medeatur, is facile reperit quo moleſtiam vel depellat, vel leniat. A nullis auditur verum ſyncerius, aut commodius, neque minore pudore, quam à libris. Sed tamen ſic amicos aſſuefaciat Princeps, ut qui libere monent, intelligant ſe gratiam inire. Eſt hoc quidem eorum, qui cum Principe conſuetudinem agunt, ut in tempore, ut commode, ut amice moneant, ſed tamẽ conveniet etiam parum dextre monentibus ignoſcere, ne rectę monituri ullo exemplo deterreantur ab officio.

Quomodo monendus Princeps.

In gravi tempeſtate, quantumvis docti nautæ patiuntur ſeſe à quovis admoneri. At regno nunquam deeſt tempeſtas. Quis ſatis laudarit Philippi Macedonum regis civilem prudentiam, qui liberum eſſe iuſſit eum, à quo clam ſubmonitus eſt quod pallio ſubducto in genu parum decore ſederet. Quod

ille fecit in re levicula, id multo magis faciendum Principi in rebus patriæ periculosissimis, velut in suscipiendis peregrinationibus, in novandis legibus, in pangendis fœderibus, in movendo bello.

Artes Pacis.

IAm tametsi prisci scriptores universam administrandæ Reip. rationem in duplices artes secuerunt, pacis & belli, & prior & præcipua cura debet esse Principis instituendi in his rationibus, quæ ad pacis tempora sapienter moderanda pertinent, quibus hoc pro virili conandum est, ne belli muniis unquam sit opus.

Princeps suos nosse debet.

Qua quidem in re videtur illud in primis docendus Princeps, ut ditionem suam norit. Id quod tribus rebus potissimum consequetur, geographia, historia, & crebra regionum & urbium lustratione. Studeat igitur in primis regionum, ac civitatum situm, originem,

ginem, ingenium, instituta, consuetudines, leges, annales, ac privilegia cognoscere. Nemo potest mederi corpori, nisi cognito: nemo recte colit agrum, quem non novit. Atque hæc diligentissime curat tyrannus, sed animus, non res distinguit bonum Principem. Inquirit corporis rationem medicus, quo facilius subveniat, inquirit & veneficus, sed quo certius occidat.

Proximum, ut amet eam regionem, cui imperat, nec aliter in eam sit affectus, quam in avitum fundum bonus agricola, aut in suam familiam vir bonus. Et illud in primis studio habeat, ut acceptam reddat meliorem, cuicunque successori traditurus. Si liberi sunt, persuadeat patri pietas in filios; sin minus, persuadeat Principi pietas in patriam: ac sibi subinde ceu faces admoveat ad excitandam in suos charitatem. Cogitet regnum nihil aliud esse, quam ingens quoddam corpus, cuius ipse

Amor Principis in suos.

ipse membrum aliquod insigne sit. dignos esse favore, qui suas fortunas omnes, qui suam incolumitatem unius fidei commiserint. frequenter ingerat sibi eorum exempla, quibus civium suorum commoditas ipsa vita fuit antiquior. Postremo fieri non posse, ut Princeps noceat Reip. quin ipse sibi noceat.

Civium ergaPrincipem benevolentia.

Deinde modis omnibus dabit operam ut vicissim ametur à suis, sed ita, ut nihilo secius auctoritate polleat apud eosdem. Ac benevolentiam stultissime quidem incantamentis, & anulis magicis sibi conciliare nituntur, cum nullum sit incantamentum efficacius ipsa virtute, qua nihil esse potest amabilius, & ut ipsa vere bonum est, & immortalis, ita veram & immortalem comparat homini benevolentiam. Proximum huic philtron, ut amet qui cupiat redamari, ut eadem via sibi adiungat cives suos, qua Deus sibi conciliat universos, nempe bene merendo.

Fallun-

Falluntur & hi, qui largitionibus, epulis, prava indulgentia sibi multitudinis animos conciliant. Et paratur hisce rebus nonnulla popularis gratia potius, quam benevolentia, verum ea neque vera, neque duratura. Alitur interea mala populi cupiditas, quæ posteaquam, ut fit, in immensum increvit, iam nihil satis esse putat, & tumultuatur, nisi per omnia cupiditatibus respondeatur. Atqui istud est corrumpere tuos, non conciliare. Et his rationibus solet usu venire Principi in populo, quod stultis maritis solet, qui uxorum amorem, quem virtute & recte factis parare oportuit, blanditiis, muneribus, & obsequiis eblandiuntur. Fit enim denique ut nec amentur, ut pro frugi ac bene moratis fastidiosas habeant & intractabiles, pro mogeris querulas & obstreperas. Aut quod evenire solet mulierculis, quæ viros suos veneficiis ad amorem adigere nituntur, ut pro sanis habeant dementes.

Pri-

Quomodo paranda populi benevolentia.

Primum discat uxor quomodo, & quibus nominibus sit amandus maritus, deinde ille talem præstet, qui recte possit amari. Ita populus assuescat optimis, & Princeps quod optimum est, præstet. Diu diligent, qui iudicio diligere cœperint.

In primis igitur qui volet amari à suis, eum præstet Principem, qui mereatur amari: deinde nonnihil profuerit tenere rationem, quo commodius irrepat in animos omnium. Hoc primum agat Princeps, ut qui sunt optimi, optime de se sentiant, & ab illis probetur, qui sunt omnibus probati. Hos habeat familiares, hos in consilium adhibeat; hos ornet honoribus, hos plurimum apud se valere patiatur. Ad hunc modum compendio fiet, ut omnes dePrincipe quam optime sentiant, qui fons est omnis benevolentiæ. Novi Principes per se non ita malos, qui non ob aliud in odium publicum venerint, nisi quod nimium

mium licere paterentur iis, de quibus universa multitudo male sentiebat, ex horum moribus Principum ingenium æstimante populo.

Equidem optarim Principem natum & educatum apud eos, quibus sit imperaturus, quod optime coeat & coalescat amicitia, quoties à natura proficiscitur initium benevolentiæ. Vulgus & bona ignota horret, oditque. contra, mala nota nonnunquam amantur. Ea res geminum afferet commodum. nam & Princeps propensior erit in suos, & omnino magis pro suis habebit, & populus magis ex animo favebit, & lubentius agnoscet suum Principem. Et hac de causa non perinde mihi probantur receptæ iam Principum cum exteris, & maxime cum semotis nationibus affinitates. Magnam vim ad benevolentiam conciliandam habet genus, & patria, & veluti quidam communis utrisque genius. Huius

Princ. natus & educatus apud suos.

bonam

bonam perire partem necesse est, germanum illum ac nativum affe-ctum confundente matrimoniorum mistura. Verum ubi natura mutuæ charitatis fecit initium, ibi conveniet eam cæteris item rationibus augere & confirmare. Ubi secus est, ibi tanto sollicitius adnitendum, ut mutuis officiis, & moribus favore dignis benevolentia colligatur, Sed quod fit in coniugiis, ut initio uxor obsequatur viro, & vir nonnihil concedat & indulgeat uxoris ingenio, donec utroque alteri cognito, paulatim coalescat amicitia, idem fieri convenit in Principe aliunde ascito,

Mithridates. Mithridates omnium gentium, quibus imperabat, linguas edidicerat, quas numero viginti duas fuisse proditum est.

Alexander magnus. Alexander magnus apud quantumvis barbaras nationes agens, initio cultum & mores imitabatur, hac via sese in illorum insinuans benevolentiam.

Alcibiades. Idem laudatum est in Alcibiade.

Nihil

Nihil æque multitudinis animum alienat à Principe, quam si foris agere gaudeat, quod negligi videatur ab eo, cui præcipue vellet esse curæ. Tum quod exigitur, quoniam alibi consumitur, perire sibi putat, nec Principi dari vectigal interpretatur, sed alienis prædam obiici. Proinde neque patriæ quicquam molestius aut perniciosius, neque Principi periculosius, quam longinquæ peregrinationes, præsertim si diutinæ sint.

Nam ea res omnium opinione, & Philippum nobis ademit, & non minus afflixit ditionem illius, quam bellum tot iam annos cum Ghelriis gestum.

Ut inter apes rex medio agmine cingitur, nec usquam provolat, ut cor in meditullio corporis, ita convenit Principem semper obversari inter suos. Princeps in medio suorum.

Duæ potissimum res sunt (ut in Politicis tradit Aristoteles) quæ subvertunt imperia, odium, & contemptus. Odio opponitur benevo- De tuendo imperio.

nevolentia, contemptui auctoritas. Itaque Principis partes erunt diligenter observare quibus hæc parentur, illa viteutur. Odium conflatur sævitia, violentia, contumeliis, morositate, difficultate, rapacitate. Et facilius concitatur odium, quam excitatum placetur. Modis omnibus igitur cavendum bono Principi, ne qua occasione à caritate suorum excidat. Crede mihi magno satellitio nudatur, qui favore populi destituitur. Contra, benevolentia multitudinis conciliatur his moribus (ut dicam in genere) qui plurimum absint à tyrannide, clementia, comitate, æquitate, civilitatè, benignitate. Benignitas extimulat ad officium, præsertim si conspexerint iis esse præmium apud Principem, qui de Rep. benemereantur. Clementia, male sibi conscios invitat ad meliorem frugem, dum veniæ spem ostendit iis, qui superioris vitæ errata novis officiis studeant pensare, grata inte-

interim & integerrimis contemplatione naturæ humanæ. Civilitas ubique aut amorem gignit, aut certe lenit odium, verum ea in magno Principe longe gratissima multitudini.

Contemptus potissimum contrahitur studio voluptatum, libidinis, vinolentiæ, comissationum, aleæ, morionum, scurrarum, tum autem stultitia, socordiaque. Et his diversis rebus paratur auctoritas, prudentia, integritate, temperantia, sobrietate, & vigilantia. His igitur rebus sese commodet Princeps, qui vere cupiat auctoritate pollere apud suos. Contemptus unde.

At ridicule quidam ita se magni habendos credunt apud suos, si strepitu, cultu, luxuque sese quam maxime ostentent. Quis enim magnum putat Principem auro, aut gemmis ornatum, cui norunt omnes tantum esse, quantum vult? Et interim, quid aliud ostentat, quam calamitatem suorum civium dispendio hunc alentium luxum? Strepitus ac luxus indecorus.

xum? Denique quid aliud docet hac ratione suos, nisi seminarium scelerum omnium?

Vita Principis.

Sic colatur, sic vivat bonus Princeps, ut ex huius vita cæteri proceres, ac cives frugalitatis ac sobrietatis exemplum capere possint.

Sic agat domi, ut nullius interventu deprehendi possit. Et foris haud decet usquam Principem conspici, nisi semper aliquid agitantem, quod ad publicam faciat utilitatem.

Oratio Principis.

Ex oratione certius, quam ex amictu Principis animus cognoscitur. Spargitur in vulgus quicquid ab ore Principis fuerit exceptum. Proinde summam oportet esse curam, ut ea, quæ loquitur, virtutem sapiant, & mentem bono Principe dignam præ se ferant. Nec prætereundum est Aristotelis hac in re consilium, ut Princeps, qui volet odium suorum effugere, ac benevolentiam alere, quæ sunt odiosa, deleget

aliis,

aliis, quæ plausibilia per se faciat. Hoc pacto magna pars invidiæ defluet in eos, per quos res administratur, præsertim si fuerint & alias invisi populo. Rursus in beneficiis solida gratia ad unum Principem pertinebit.

Addam & illud, conduplicari beneficii gratiam, si cito, si alacriter, si ultro detur, & si verbis amicis commendetur. Quod siquid negandum erit, id blande, placideque fieri conveniet. Siquid puniendum, minuendum nonnihil de præscripta legibus pœna, & ita sumendum supplicium, ut appareat Principem huc invitum descendisse.

Quomodo dandum aut negandum beneficium.

Neque satis est, si Princeps suos unius mores integros & incorruptos præstet Reip. Non minus adnitendum ut quoad licet universam suam familiam, proceres, amicos, ministros, magistros sui similes habeat. Hi membra sunt Principis, & horum sceleribus conflatum odium in ipsum redundat

Ministri & amici Principis.

dat Principem. At istud difficillimum inquiet aliquis. Facilius fuerit, si curet optimos in suam familiam allegere. Deinde si fecerit ut hi intelligant ea maxime placere Principi, quæ maxime sint in rem populi. Alioqui fit sæpenumero ut negligente, aut etiam connivente ad ea Principe scelera-tissimi homines sub prętextu Principis tyrannidem exerceant in plebem, & dum videntur illius agere negotium, pessime consulunt eius nomini.

Apophthegma.

Alioqui tolerabilior est Reip. status, ubi Princeps ipse malus est, quam ubi Principis amici mali. Unum tyrannum utcunque ferimus. Quandoquidem unius avaritiam facile populus explet, unius libidini, non magno uegotio fit satis, unius sævitiam satiare licet. At tot tyrannos explere gravissimum est.

Novitas omnis periculosa.

Omnis novatio quoad fieri poterit, fugienda Principi. Nam etiam siquid in melius commutetur, tamen ipsa novitas offendit. Nec

unquam

unquam ſine tumultu commutatus eſt vel Reip. ſtatus, vel publica civitatis conſuetudo, vel leges olim receptæ. Proinde ſiquid erit eiuſmodi, ut ferri poſſit, non erit innovandum, ſed aut tolerare conveniet, aut commode ad meliorem uſum deflectere. Rurſum ſiquid erit eius generis, ut tolerandum non ſit, id erit corrigendum, ſed arte ac paulatim.

Permagni refert quem ſcopum ſibi proponat is, qui gerit Principatum: nam ſi parum recte deſtinarit, tota aberret via neceſſum eſt. Summum igitur boni Principis decretum eſſe debet ut non ſolum tueatur præſentem Reip. felicitatem, verumetiam florentiorem reddat, quam acceperit. Scopus Principis.

Cæterum cum tria ſint bonorum genera (ut Peripateticorum more loquamur) videlicet, animi, corporis, & externa, cavendum erit ne horum ratio præpoſtere habeatur, ut civitatis felici- Præpoſtera bonorum ratio.

 tatem

tatem externis illis bonis potissimum metiatur. Nam hæc quidem non oportet alio pacto comparare, nisi quatenus ad animi, corporisque bona pertineant. Hoc est, ita demum existimet cives suos esse felicissimos, non si ditissimos habeat, aut optima corporis valetudine, sed si iustissimos ac temperatissimos, si quam minime cupidos, si quam minime feroces, aut factiosos, si quam maxime concordes.

Abusus vocabulorum.

Cavendum & illud, ne pulcherrimarum rerum falsis vocabulis decipiatur, quo quidem è fonte quicquid est malorum in urbe, fere scatet, ac proficiscitur. Neque enim vera felicitas est, cum populus otio, luxuque diffluit, neque vera libertas, ubi cuique quod libuit, licet. Nec servitus est, ad legum honestarum præscriptum vivere, neque tranquilla Resp. cum ad omnem Principis nutum obsecundat populus, sed cum bonis paretur legibus, & Principi

cipi bene conſulenti iuxta legum dictamen. Nec æqualitas eſt, idem omnium pręmium, idem ius, idem honos. Immo hæc eſt nonnunquam ſumma inæqualitas.

Illud in primis admonendus eſt Princeps gubernaculis admovendus, principuam Reip. ſpem ſitam eſſe in recta educatione puerorũ, id quod prudenter docuit Xenophon in inſtitutione Cyri. Nã rudis ætas ad quamvis diſciplinam ſequax eſt. Proinde cum primis habenda cura de ludis publicis ac privatis, de virginum inſtitutione, ut ſtatim ſub optimis & incorruptiſſimis præceptoribus ſimul & Chriſtum imbibant, & honeſtas literas, Reiquepub. ſalutares. Hac ratione fiet ut non ſit opus multis legibus, aut ſuppliciis, nimirum civibus ſuapte ſponte quod rectum eſt, ſequentibus.

Scholæ publicæ & educatio.

Tantam vim habet educatio, ut Plato ſcripſerit hominem recte inſtitutum in divinum quoddam

animal evadere. Contra, perperam educatum in immanissimam quandam degenerare beluam. Nihil autem magis refert Principis, quam ut cives suos habeat quam optimos. Danda erit igitur opera ut protinus assuescant optimis, propterea quod quævis musica suavissima est assuefactis. Et nihil est difficilius, quam revellere hominem ab his, quæ longo iam usu in naturam abierunt. Nihil autem horum fuerit admodum difficile, si Princeps ipse quæ sunt optima, sequetur.

Tyrannidem sapit, immo sycophanticum est, ita tractare plebem, ut immanem aliquam beluam tractare solent bestiarii, quibus id in primis studio est, ut observent, quibus rebus deliniatur, aut irritetur, deinde utcunque commodum videtur commovent, aut demulcent, ut graviter dictum est à Platone. Nam istud est abuti plebis affectibus, non illi consulere.

Consulendum plebi, non abutendum illius affectibus.

Quod

Quod si populus erit intracta-bilis, & suo ipsius bono repugnans, cum aut obsecundandum erit ad tempus, & paulatim ad tuum institutum inducendus vel arte quapiam, vel fuco salutari. Quemadmodum vinum cum bibitur, primum paret, donec sensim illapsum venis totum hominem in suum ius rapiat. Aliquando obsecundandum populo.

Etsi nonnunquam negotiorum procellæ, & opiniones publicæ Principem nonnihil revocant ab instituto, cogiturque servire tempori, tamen haud desinet, quoad potest reniti, & quod hac non successit, alia conari via.

De vectigalibus & Exactionibus.

SI quis excutiat veterum annales, reperiet plerasque seditiones ex immodicis exactionibus ortas fuisse. Proinde curandum erit bono Principi ut quam minimum irritentur hisce rebus animi

plebis. Gratuito si potest, imperet. Sublimius est Principis officium, quam ut mercenarium esse deceat. Et bonus Princeps habet, quicquid cives possident amantes.

Princeps conscientia recte factorum contentus.

Fuere complures ethnici, qui ex rebus bene pro Repub. gestis nihil in ædes suas intulerunt, præter gloriam. Fuit unus & alter, qui hanc quoque contempserit, veluti Fabius Maximus, & Antoninus pius. Quanto magis oportet Christianum Principem conscientia recti contentum esse? præsertim cum ei militet, qui nullum recte factum non amplissimis præmiis repenset?

Sunt quidam, qui nihil aliud agant apud Principes, quam ut novis subinde titulis repertis quamplurimum emungatur à populo, ac tum se Principum rebus probe consulere credunt, perinde quasi hostes sint suorum civium. Atqui hos, qui libenter audit, is sciat se à Principis vocabulo plurimum abesse.

Hoc

Hoc potius ſtudendum, & in hoc excogitandæ rationes, ut quam poteſt minimum exigatur à populo. Commodiſſima fuerit augendi vectigalis ratio, ſi Princeps ſumptus ſupervacaneos amputarit, ſi miniſteria otioſa reiecerit, ſi bella & his ſimillimas peregrinationes vitaverit, ſi officiorum rapacitatem cohibuerit, & ſi magis ſtudeat recte adminiſtrandę ditioni ſuæ, quam propagandæ. Quomodo minuendæ exactiones.

Alioqui ſi exactiones avaritia metietur aut ambitione, quis tandem futurus eſt exigendi vel modus, vel finis? Quandoquidem infinita eſt cupiditas, & ſemper urget & intendit quod cœpit, donec (iuxta proverbium vetus) nimium tenſus rumpatur funiculus, & in ſeditionem demum erumpat victa populi patientia, quæ res florentiſſimis quondam imperiis exitium attulit.

Quod ſi neceſſitas flagitat exigi nonnihil à populo, tum boni Principis eſt id his rationibus facere, Ratio qua non graventur tenues.

ut quam minimum incommodorum perveniat ad tenues. Nam divites ad frugalitatem vocare fortassis expedit. At pauperes ad famem & laqueum adigi tum inhumanissimum est, tum parum tutum.

Illud etiam, atque etiam secum cogitet pius rex, dum studet augere suum satellitium, dum neptem aut sororem splendide vult elocare, dum liberos omneis sibi pares reddere, dum proceres suos locupletare, dum peregrinans opes suas gentibus ostentare, quam inhumanum est ob hæc tot hominum millia domi cum uxoribus & liberis fame necari, involvi ære alieno, ad rerum omnium desperationem adigi. Nec enim istos vel inter homines recensuerim, nedum inter Principes, qui è pauperculis extorquent quod turpiter perdant scortis, aut alea. Et huiusmodi quosdam audimus esse, qui hoc quoque ius suum esse putent.

Quin

Quin & illud secum expendat, quicquid semel inductum fuerit per occasionem temporum, quod ad Principis aut procerum lucrum attinere videatur, id nunquam potest aboleri, cum sublata exigendi necessitate non modo tollendum esset onus populi, verum etiam sarciendum, ac reponendum quoad fieri possit, superiorum temporum dispendium. Proinde qui bene vult populo suo, cavebit exemplum pestilens inducere. Quod si gaudet calamitate suorum, aut eum negligit, nihil minus est quam Princeps, quocunque vocetur nomine. Periculosum exemplum.

Curandum interim, ne nimia sit opum inæqualitas, non quod quenquam per vim bonis exui velim, sed quod iis rationibus utendum, ne multitudinis opes ad paucos quosdam conferantur. Nam Plato cives suos neque nimium divites esse vult, neque rursus admodum pauperes, quod pauper prodesse non possit, dives Aequalitas fortunarum.

 arte

aere sua prodesse velit.

Quid, quod ne locupletantur quidem aliquoties exactionibus huiusmodi Principes? Id qui cupit cognoscere, recenseat quanto minus proavi receperint à suis, & quanto beneficentiores fuerint, quantoque magis rebus omnibus abundarint, quod bona pars horum inter digitos exigentium & recipientium dilabatur, & minima pars ad ipsum redeat Principem.

Quæ res exactionibus gravandæ.

Quarum igitur rerum usus infimæ quoque plebi communis est, has quam minimum gravabit bonus Princeps, veluti frumenti, panis, cervisiæ, vini, pannorum, ac cæterarum item rerum, sine quibus humana vita non potest transigi. Atqui hæc nunc potissimum onerantur, idque non uno modo, primum gravissimis exactionibus, quas redemptores extorquent (vulgus asisias vocat,) deinde portoriis, quæ & ipsa suos habent redemptores, postremo monopoliis,

liis, ex quibus ut paululum compendii redeat ad Principem, quanto dispendio multantur tenues?

Igitur optime quidem (ut dictum est) augetur Principis census contractis impendiis, & hic quoque iuxta proverbium magnum vectigal parsimonia est, tamen si vitari non potest quin exigatur aliquid, & ita res populi flagitat, onerentur barbaræ, ac peregrinæ merces, quæ non tam ad vitæ faciunt necessitatem, quam ad luxum, ac delitias, & quarum usus divitum est peculiaris, veluti byssus, serica, purpura, piper, aromata, unguenta, gemmæ, & si quid est aliud huius generis. Nam hinc incommodum sentient ii tantum, quorum fortunæ ferre possint, nec ob hanc iacturam ad inopiam redigentur, sed fortasse reddentur frugaliores, ut pecuniæ iactura morum bono sarciatur.

In curanda moneta bonus Princeps præstabit eam fidem, quam & Deo debet, & populo, neque De moneta Principis.

 sibi

ſibi permittet, quod atrociſſimis ſuppliciis punit in aliis. Hac in re quatuor ferme modis expilari populus ſolet, id quod nos aliquandiu vidimus à morte Caroli, cum diutina anarchia, quavis tyrannide perniciofior, ditionem tuam affligeret. Primum ubi nomiſmatis materia miſtura quapiam vitiatur, deinde cum ponderi detrahitur. Præterea, cum circŭnciſione minuitur. Poſtremo cum æſtimatio nunc intenditur, nunc remittitur, utcŭnque viſum eſt Principis fiſco conducere.

De beneficentia Principis.

CUm propria bonorum Principum laus ſit benignitas, ac beneficentia, qua tandem fronte Principis vocabulum ſibi vindicant, quibus omnium conſiliorum ſumma huc tendit, ut cunctorum incommodo ſuis conſulant rationibus? In hoc igitur erit ingenioſus, ac vigilans Prin-

ceps,

ceps, quo pacto possit de omnibus bene mereri, quæ res non est tantum in dando sita. Alios iuvabit liberalitate, alios favore sublevabit, alios afflictos auctoritate sua liberabit, nonnullis ingenio consulet. Et hoc animo erit, ut eum diem sibi perisse putet, quo non beneficio suo iuverit aliquem.

Benefaciendum de Rep. bene merentibus.

Nec tamen temere collocanda est Principis liberalitas. Sunt enim qui inclementer extorqueant à bonis civibus, quod in moriones, delatores, & voluptatum ministros effundant. Intelligat Resp. iis potissimum expositam Principis benignitatem, qui publicis commodis quam maxime consulant. Virtuti præmium sit non affectui.

Illud beneficentiæ genus maxime sectandum est Principi, quod cum nullius incommodo, aut certe iniuria coniunctum est. Nam alios spoliare, ut dites alios, hos pessundare, ut illos evehas, adeo non est beneficium, ut geminum

potius

potius sit maleficium, præsertim si quod dignis ademptum est, ad indignos transferatur.

Adventus boni Principis omnibus salutaris.

Non abs re fictis poëtarum fabulis proditum est, deos nusquam accedere solitos, nisi magno quopiam bono eorum, à quibus excipiebantur. At cum adventante Principe cives, siquid est elegantius in supellectile abdunt, filias insigni forma recludunt, adolescentes ablegant, opes dissimulant, ac modis omnibus contrahunt sese, nonne reipsa satis indicant quam de eo habeant opinionem, cum id faciunt, quod facerent adventante hoste, aut prædone? Cum ad Principis adventum iis timent, quæ illius officii fuerat tueri, siquis forte insidias, aut vim pararet? Ab aliis timent insidias, ab illo vim quoque. Cum alius queritur se pulsatum, alius abductam virginem, alius stupratam uxorem, alius negatam mercedulam, papæ quantum hic adventus abest ab illa Deorum imagine.

Cum

Cum civitatum, ut est quæque florentissima, ita maxime suspectum habet Principem, cum ad Principis adventum sceleratiores exiliunt, optimus quisque & cordatissimus cavet & contrahitur, ut nihil loquatur, certe factis prædicant quam habeant de Principe opinionem. At respondeat aliquis. Non possum meorum omnium continere manus, ego quod in me est, præsto. Fac intelligant id te vehementer & ex animo velle, disperam, ni continebunt. Et ita demum populo fidem facies, hæc invito te fieri, si non patieris impune fieri.

Fortassis ethnico Principi satis erat in suos esse benignum, in exteros iustum modo. At Chrstiani Principis est nullum pro extero ducere, nisi qui sit alienus à Christi sacramentis, ac ne hos quidem iniuriis lacessere. Suos quidem cives in primis agnoscere. Cæterum de omnibus benemereri, de quibus possit.

Christiani Principis benemereri de omnibus.

Quan-

Quanquam illud perpetuo studendum est Principi, ne cuiquam omnino fiat iniuria, tamen iuxta Platonis sententiam, diligentius est cavendum, ne quid lædantur hospites, quam ne cives, propterea quod hospites amicorum & cognatorum auxilio destituti magis obnoxii sunt iniuriis, unde & Iovem ultorem habere putabantur, cui ex re Xenio fecêre nomen.

De legibus condendis aut emendandis.

Optimæ leges sub optimo Principe præcipue beatam reddunt civitatem, aut regnum: cuius tum felicissimus est status, cum Principi paretur ab omnibus, atque ipse Princeps paret legibus, leges autem ad Archetypum æqui & honesti respondent, nec alio spectant, quam ad rem communem in melius provehendam.

Bonus, sapiens, & incorruptus Princeps nihil aliud est, quam vi-

va quædam lex. Dabit igitur operam non ut multas condat leges, sed ut quam optimas, maximeque Reip. salutares. Nam bene institutæ civitati sub bono Principe, & integris magistratibus paucissimæ leges sufficient. Sin secus fuerit, nullæ quamlibet multæ satis erunt. Non optime agitur cum ægrotis, quoties indoctus medicus pharmaca pharmacis accumulat. Paucæ leges sed optimæ.

In condendis autem legibus illud in primis cavendum erit, ne quid oleant fisci lucrum, ne privatam procerum commoditatem, sed ad exemplar honesti, & ad publicam utilitatem referantur omnia, & eam utilitatem non ad vulgarem opinionem, sed ad sapientiæ regulam exigant, quam oportet ubiq; Principibus in consilio esse. Alioqui ne lex quidem erit, fatentibus & ethnicis, ni iusta sit, ni æqua, ni publicis commodis consulens. Nec protinus lex est, quod Principi placuit, sed quod sapienti, bonoque Principi placuit, Lex publicam utilitatem spectet.

595 F

placuit, cui nihil placet, nisi quod honestum, & è Rep. sit. Quod si distorta fuerit regula, ad quam exæquanda fuerant prava, quid futurum est, nisi ut per huiusmodi leges etiam quæ recta fuerant, depraventur?

Et Plato vult leges esse quam paucissimas, maxime de rebus levioribus, veluti de pactis, commerciis, vectigalibus. Nec enim ex multitudine legum nasci salutem Reip. non magis quam ex multitudine pharmacorum. Ubi Princeps integer est, & officio suo funguntur magistratus, nihil opus multis legibus: ubi secus habet, ibi legum abusus in perniciem vertitur Reipub. dum & bene conditæ leges horum improbitate alio detorquentur.

Officit etiam legum multitudo.

Insidiosæ leges.

Iure notatus est Dionysius ille Syracusanus, qui tyrannico consilio plurimas tulit leges, alias super alias ingerens, easque (ut fit) à populo negligi patiebatur, quo cunctos ad hunc modum sibi redderet

deret obnoxios, At istud non est leges condere, sed laqueos tendere.

Et merito reprehensus est Epitades, qui legem tulit ut liberum esset cuique cui vellet sua relinquere, hoc interim agens, ut ipse filium, quem oderat, posset exhæredare. At primum non intelligebat populus hominis technam, verum ea res deinde gravem perniciem attulit Reip.

Leges suadeant magis quam minentur.

Eiusmodi leges proponat Princeps, quæ non solum pœnam denuntient sontibus, verum etiam quæ persuadeant non esse peccandum. Proinde errant, qui putant leges paucissimis verbis esse comprehendendas, ut tantum iubeant, non etiam doceant, immo magis in hoc sint occupatæ, ut deterreant à peccando rationibus quam pœnis, etiamsi hanc Platonis sententiam non approbat Seneca. Sed audacter hoc quidem magis, quam erudite.

Idem non permittit iuvenibus dispu-

Non temere quivis disputet de legibus.

disputare de æquitate legis, senioribus permittit moderate. Verum ut non est vulgi temere censere leges Principum, ita Principis est curare ut eas ferat leges, quæ bonis omnibus placeant, ut meminerit infimis etiam sensum esse communem. Laudatus est in hoc M. Antoninus pius, quod nihil unquam egerit, quod omnibus per literas etiam non conatus sit approbare, redditis causis cur id iudicarit expedire Reip.

Eleganter Xenophon in Oeconomicis prodidit, cætera quoque animantia duabus rebus potissimum adduci ad obtemperandum, cibo, si quod fuerit abiectius, aut delinimento, si generosius, velut equus, & plagis, si contumacius, velut asinus. At homo cum sit animal omnium generosissimum, non tam minis ac suppliciis cogi, quam præmiis oportebit ad officium invitari legibus.

Leges præmiis invitent.

Leges igitur non solum pœnam irrogent delinquentibus, sed præmiis

miis quoque provocent ad benemerendum de Rep. Quod genus multas fuisse videmus apud veteres. Siquis fortiter fecisset in bello, optabat præmium, & si cecidisset, liberi ex publico alebantur. Siquis civem servasset, siquis hostem à mœnibus depulisset; siquis salubri consilio succurrisset Reipublicæ.

Quanquam autem egregii civis est, vel nullo proposito præmio quod optimum est, sequi, tamen expedit huiusmodi illectamentis rudium adhuc civium animos ad honesti studium inflammare. Præmia rudes invitant.

Qui generoso sunt animo, honore magis capiuntur, qui sordidiore, lucro quoque ducuntur. Omnibus igitur hisce rationibus lex sollicitabit, honore, & ignominia, lucro, ac damno. Porro qui prorsus servili sunt ingenio, vel potius beluino, hi vinculis, ac flagris donandi sunt.

Ad huiusmodi honoris & ignominiæ sensum iam inde à pueritia assue-

597

assuescant cives, ut intelligant non opibus aut stemmatis deberi præmium, sed recte factis.

In primis agendum ne committantur punienda.

In summa, huc modis omnibus spectet principis vigilantia, non ut tantum puniantur admissa, sed illo multo magis respiciat & incumbat, hoc in primis agat, ut caveat ne quid admittatur supplicio dignum.

Ut enim melior medicus, qui morbum excludit & arcet, quam qui pharmacis expellat acceptum, ita non paulo præstabilius est efficere ne facinora patrentur, quam si perpetrata puniantur. Id autem fiet, si causas, ex quibus animadverterit potissimum nasci flagitia, vel recidat, si queat, vel certe premat, & attenuet.

Vitiosa opinio fons malorum.

Primum igitur ex vitiosis de rebus opinionibus (ut dictum est) velut è corruptis fontibus maxima pars facinorum scatet. Id igitur in primis agendum, ut cives habeas optimis institutos rationibus, deinde magistratus non solum sapientes,

pientes, verum etiam incorruptos.

Ac recte monet Plato nihil non tentandum, & omnem (quod aiunt) movendum esse lapidem, priusquam ad ultimum veniatur supplicium. Agendum argumentis ne quis peccare velit, deinde deterrendi metu numinis malefactorum vindicis, præterea minis supplicii. Quibus si nihil proficitur, ad supplicia veniendum, sed leviora, quæ medeantur malo, non quæ tollant hominem. Quod si nihil horum procedit, tum denique ceu membrum deploratum, & immedicabile ab invito legibus resecandum, ne pars syncera trahatur in vitium. Sero ad supplicia veniendum.

Quemadmodum fidus ac doctus medicus non adhibet sectionem, aut ustionem, si malagmate, aut potione tolli malum possit, nec unquam ad illa descendit, nisi morbo coactus, ita Princeps omnia tentabit remedia, priusquam ad capitale supplicium veniat, ita Sananda mala, non tollendi homines.

cogi-

cogitans Remp. unum esse corpus: at nemo membrum amputat, si diversa via possit sanitati restitui.

Ut probus medicus in apparandis remediis haud alio spectat, quam ut quam minimo ægrotantis periculo morbus pellatur, ita bonus Princeps in condendis legibus non alio respiciet, quam ad publicam utilitatem, utque populi malis, quam minimo medeatur incommodo.

Occasio maleficiorum profliganda.

Bona facinorum pars hinc potissimum nascitur, quod ubique plurimi fiant divitiæ, contempta sit paupertas. Dabit igitur Princeps operam ut sui cives virtute, ac moribus æstimentur, non censu, idque primum in seipso, ac suis exhibeat. Quod si conspexerint Principem ostentare divitias, & apud illum ut quisque ditissimus est, ita plurimi fieri, ad magistratus, ad honores, ad officia nummis patere viam, istis nimirum rebus incitantur animi multitudinis ad opes per fas, nefasque parandas.

Et ut

Et ut magis in genere loquamur, plæraque rerum publicarum omnium sentina ex otio nascitur, quod diversis rationibus affectant omneis, cui, qui semel assueti sunt, si desit quo alant illud, ad malas artes confugiunt. Hoc igitur aget Principis vigilantia ut quantum potest, minimam habeat inter suos turbam otiosorum, & aut ad opus adigat, aut expellat è civitate. Otiosi pellendi.

Plato mendicos omneis procul è sua Repub. pellendos putat. Quod si qui senio, morbove fracti suos non habent, à quibus aluntur, iis gerontotrophiis, & nosuntotrophiis publicis consulendum erit. Qui parvo contentus est, non eget mendicitate. Mendici.

Sacrificulos, qui ad quæstum sacra quædam circunferebāt oppidatim, Massylienses in civitatem suam non recipiebant, quo religionis prætextu sectarentur otium, & luxum. Et fortassis expedit Reip. monasteriorum esse modum. Est enim & hoc otii genus Sacerdotes supervacanei. Monasteria & collegia supervacanea.

quoddam, præsertim quorum vita parum probata fuerit, & otiosam, & ignavam transigant vitam. Quod de monasteriis dico, idem de collegiis sentiendum.

Ad hoc genus pertinent redemptores, institores, fœneratores, proxenetæ, lenones, custodes villarum, ac vivariorum, grex ministrorum, ac stipatorum, qui apud nonnullos tantum ambitionis aluntur gratia. His cum non suppetit quod luxus otii comes efflagitat, ad malas artes degenerant.

Militum genus pessimum.

Est & militiæ negotiosum otii genus, sed multo pestilentissimum ex quo semel omnium bonarum rerum exitium, & omnium malarum rerum colluvies proficiscitur. Hæc igitur flagitiosum seminaria si Princeps arcebit è suo regno, multo minus erit, quod legibus puniat.

Vera nobilitas.

Habendus igitur honos utilibus artificiis, nec iners otium nobilitatis titulo donandum, ut obiter & hoc indicem. Non quod bene

bene natis suum honorem detraham, si respondeant maiorum imaginibus, & iis rebus præcellant, quæ primum nobilitatem pepererunt. Alioqui si tales sunt, quales hodie plerosque videmus, molles otio, voluptatibus effœminati, omnium bonarum artium imperiti, tantum belli comessatores, strenui aleatores, ne quid dicam obscœnius, quid est obsecro cur hoc hominum genus calceariis, aut agricolis præferatur? Nam ôlim patriciis otium datum est à sordidioribus opificiis, non ad nugandum, sed discendas eas disciplinas, quæ ad Remp. administrandam faciunt. Ne sit igitur turpe, si cives opulenti aut patricii suos liberos artem doceant sedentariam. Primum dum eius studio detinentur adolescentuli, cohercebuntur à multis flagitiis. Deinde si nihil erit opus arte, ea neminem onerat. Sin (ut est instabilis rerum humanarum fortuna) deerit, tum

artem non modo quævis terra, ſicut habet proverbium, ſed quævis etiam alit fortuna.

Ex luxu multa mala.

Veteres illi quoniam intelligebant plurimum malorum naſci ex luxu & profuſione, ſumptuariis legibus occurrerunt, creatis in hoc cenſoribus, qui immodica impendia in conviviis, in veſtitu, aut in ædificiis cohiberent. Id ſi cui durum videtur non licere cuique ſuis rebus pro ſua uti, & abuti libidine, cogitet multo durius eſſe civium mores per luxum eo delabi, ut capitis ſupplicio ſit opus, & humanius eſſe cogi ad frugalitatem, quam vitiis ferri in perniciem.

Incorrupti magiſtratus.

Nihil inutilius quam ex admiſſis civium lucrum redire ad magiſtratus. Nam qui dabit operam ut quamminimum exiſtat malorum, cui expedit quamplurimos eſſe nocentes?

Et par eſt, & apud priſcos fieri conſuevit, ut multatitia pecunia potiſſimum ad eum rediret, qui

læſus

læsus esset. Nonnulla portio ad ærarium publicum, in vehementer odiosis nonnihil etiam ad delatorem. Verum hoc odii non privato cuiusquam affectu, sed Reip. commodo, aut incommodo metiendum.

Illuc in universum spectent leges, ne cui fiat iniuria, nec pauperi, nec diviti, nec nobili, nec obscuro, nec servo, nec libero, neque magistratui, nec privato. Verum in hanc partem magis propendeant, ut imbecillioribus subveniatur, quod humiliorum fortuna magis exposita sit iniuriis. Quod igitur in fortunæ præsidiis diminutum est, id legum exæquet humanitas. Proinde acrius puniant violatum pauperem quam offensum divitem, corruptum magistratum, quam perfidum plebeium, facinorosum patricium, quam obscurum. Infimis minime nocendum.

Cum iuxta Platonem duplex sit pœnæ genus, in altero videndum est ne supplicium acerbius Pœna exempli raro utendum.

 sit,

sit, quam pro re commissa, ideoque non erit temere ad ultimum supplicium veniendum. Neque facinoris ratio nostris erit æstimanda cupiditatibus, sed æquo atque honesto. Cur enim passim simplex furtum capite punitur, & adulterium pœnæ impunitum est? idq; contra veterum omnium leges? nisi quod apud omnes nimium in precio est pecunia? & huius iacturam, non ex re, sed ex suo metiuntur animo? Cur autem hodie minus sæviatur in adulteros, in quos olim vehementer sæviebant leges, non est huius loci rationem reddere.

Ad alterum genus, quod ille vocat exempli, perquam raro veniendum erit, nec tam agendum ut immanitate pœnæ deterreantur cæteri, quam novitate. Nihil est enim tam horrendum, quod non contemnatur assuetudine. Nec aliud inutilius, quam cives suppliciis assuescere. Ut in morbis non sunt tentanda nova remedia, si vete-

veteribus succurri malo possit, ut non sunt condendæ novæ leges, si veteres ministrent aliquid, quo malis Reip. medearis. Leges inutiles si sine magno malo non queant abrogari, paulatim sunt antiquandæ, aut certe corrigendæ. Nam ut periculosum est temere novare leges, ita necesse est ut curationem pro corporum ratione, sic leges ad præsentem Reip. statum accommodare. Quædam salubriter instituta salubrius abrogantur.

Multæ leges recte quidem sunt institutæ, sed eas officiorum pravitas ad pessimos usus detorsit. Nihil autem perniciosius bona lege ad malas res deflexa. Ab his igitur tollendis, aut emendandis non oportet Principem fisci iactura deterreri. Nec enim compendium est cum honesti dispendio coniunctum, maxime cum sint eius generis, ut plausibilis etiam sit earum abrogatio. Neque vero sibi blandiatur, si leges huiusmodi

Abusus legum etiam bonarum.

compluribus in locis invaluerunt, ut diutina iam consuetudine inveteratæ sunt? Nec enim hominum numero constat honesti natura. & hoc diligentius est tollendum, quo magis inveteravit malum.

Et ut unam atque alteram exempli gratia commemorem, receptum est nonnullis in locis ut peregre mortui bona occupet præfectus aliquis regis nomine, id cum salubriter sit institutum, nempe ne hospitis res sibi vindicent, ad quos iure non pertinent, & tantisper sint in manibus præfecti, donec extent hæredes certi, nunc iniquissime huc detortum est, ut sive extet hæres, sive non extet, hospitis bona ad fiscum pertineant.

Abusus bene conditarum legum.

Recte quondam institutum, ut quod apud furem deprehensum repertum esset rerum, id Princeps aut huius nomine magistratus occuparet, nimirum ob id, ne, si passim eas vindicandi ius esset, per

fraudem

fraudem ad alienos dominos aberrent, verum ſimul atque conſtaret cuius eſſent, tum illi reſtituerentur. At nunc quidam quicquid apud furem compererint, id non minus ſuum eſſe ducunt, ac ſi ex paterna hæreditate obveniſſet.

Quod & ipſi ſatis intelligunt impudenter iniquum eſſe, ſed honeſti ratio, lucri ratione vincitur.

Olim bono conſilio fuit inductum ut in confiniis ditionum eſſent præfecti, qui importationum aut exportationum curam agerent, nimirum quo negotiator, aut viator tutus à latrociniis commearet, ut ſiquid cui foret ereptum, Princeps intra ſuæ quiſque ditionis limites curaret uti nec damno plecteretur negotiator, nec prædo eſſet impunitus. Et fortaſſe tum civilitatis gratia dari cœptum eſt nonnihil à negociatoribus. At nunc paſſim huiuſmodi portoriis retinetur viator, vexantur hoſpites, expilantur negotia- De portoriis.

tores, & cum indies crescat exactio, tamen de tuendis illis nulla mentio est. Ita cuius gratia primum constitutio nata fuit, penitus sublatum est, & res salubriter instituta vitio administrantium prorsus in tyrannidem versa est.

De naufragio eiectis.

Constitutum est olim ut res naufragio eiectæ præfecto maris occuparentur, non ut in illius, aut in Principis ius caderent, sed ut per hos caveretur ne ab iniustis dominis occuparentur, & ita demum publicæ fierent, si nullus extaret, qui iure vindicaret. At hodie quibusdam in locis quicquid quocunque modo periit in mari, id veluti suum occupat præfectus, ipso mari immitior. nam quod tempestas reliquum fecit miseris, id ille velut altera tempestas eripit.

Leges depravatæ in diversum exitum.

Vide igitur ut omnia in diversum exierint. Fur punitur, quod rem alienam occuparit. atqui idem facit magistratus, in hoc adhibitus, ne fieret, & per hunc bis

spo-

ſpoliatur dominus rei, in hoc ipſum conſtitutum, ne quid cui periret. & per hos maxime vexantur, ac ſpoliantur negotiatores, qui hoc conſilio ſunt inducti, ne vexaretur aut ſpoliaretur viator. Et per hos fit ne bona redeant ad iuſtum dominum, quos lex in hoc adhibuerat, ne penes alienum dominum eſſent. Sunt huiuſmodi plurimæ conſtitutiones apud multas nationes non minus iniquæ, quam ipſa iniquitas, verum non eſt huius inſtituti Remp. ullam taxare. Has ut omnium fere communes, & omnium iudicio damnatas docendi gratia recenſuimus. Et ſunt fortaſſe quæ citra tumultum antiquari non poſſint. At horum antiquatio favorem etiam conciliat Principi, & , qua nullum lucrum oportet videri maius, honeſtam opinionem.

Ut Principe, ſic lege nihil oportet eſſe communius, aut æquius. Alioqui fit ut quod egregie græcus ille ſapiens dixit, nihil

aliud sint leges, quam casses araneorum, quos maiores aves facile perrumpunt, muscis duntaxat irretitis.

Quemadmodum Princeps, ita & lex semper esse debet propensior ad ignoscendum, quam ad puniendum, sive quod per se benignius, sive quod magis respondet ad mores Dei, cuius ira lentissime ad vindictam procedit, sive quod non recte elapsus ad pœnam repeti potest, iniuste damnato succurri non potest. Is etiamsi non periit, quis tamen alterius æstimabit dolorem?

Crimen læsæ maiestatis publico commodo metiendum.

Legimus olim huiusmodi fuisse non Principes, sed tyrannos, à quorum factis oportet Christianum Principem quam longissime abesse, qui scelera commissa suis privatis incommodis æstimarent, ut iis leve furtum esset, siquis pauperculum bonis nudatum una cum uxore & liberis ad laqueum, aut mendicitatem adigat, gravissimum vero & multis dignum cruci-

crucibus, si quis Principalem fiscum, aut rapacem quæstorem vel nummulo fraudasset. Item maiestatem læsam clamitarent, siquis de pessimo quoque Principe mutiret, aut de pestilente magistratu paulo liberius loqueretur. cum Adrianus Imperator ethnicus, alioqui nec inter bonos habendus Principes læsæ maiestatis crimen nunquam admiserit, & ne crudelissimus quidem Nero delationes huiusmodi admodum affectarit. Et alius quidam, qui neglectis in totum huiusmodi criminibus dixerit in civitate libera linguas item liberas esse oportere.

Nullis igitur commissis facilius, ac libentius ignoscet bonus Princeps, quam quæ ad privatam suam iniuriam pertinent. Nam cui facilius est eiusmodi contemnere, quam Principi? At huic ulcisci quam facile est, tam est invidiosum & indecorum. Cum enim ultio pusilli & humilis animi sit argumentum, nihil minus competit

petit in Principem, quem oportet animo esse excelso & magnoque.

Non satis est Principem ab omni crimine abesse, ni criminis etiam suspicione, specieque vacaverit. Quamobrem non solum perpendet quid mereatur is, qui deliquit in Principem, sed quid alii iudicaturi sint de Principe, & suæ dignitatis respectu nonnunquam ignoscet immerenti, & suæ consulens famæ veniam dabit venia indignis.

Neque statim illud occlamet aliquis hac ratione parum consuli Principum maiestati, quam sacrosanctam, & inviolatam esse è Rep. potissimum est. Immo non alia via rectius consulitur illius magnitudini, si populus intelligat eum tam vigilantem, ut nihil eum fallat, tam sapientem, ut intelligat quibus in rebus sita sit vera Principis maiestas, tam clementem, ut nihil suarum iniuriarum ulturus sit, nisi cogeret utilitatis publicæ ratio. Cæsaris Augusti maiesta-

iestatem & clariorem, & tutiorem reddidit Cynnæ donata venia, cum tot suppliciis nihil profecisset.

Is demum Principis maiestatem lædit, quisquis id imminuit, quo vere magnus est. At animi bonis magnus est, & populi rebus sua sapientia florentibus magnus est. Hæc qui deterit, maiestatis est accusandus. Plurimum enim aberrant, nec prorsus intelligunt veram Principis maiestatem, qui sic eam putant augeri, si quam minimum valeant leges, & publica libertas, quasi duæ quædam res sint Princeps, & Resp. Quod si facienda est collatio inter ea, quæ natura coniunxit, ne componat se rex cum quolibet suorum, sed cum universo Reip. corpore, ita videbit quanto pluris sit illa tot egregios viros ac fœminas complectens, quam unicum Principis caput. Resp. etiamsi Princeps desit, tamen erit Resp. Floruerunt enim etiam amplissima imperia nullo Principe,

Princeps se cum toto populi corpore conferat.

Principe, velut in Democratia Romanorum, & Atheniensium. At Princeps esse nullo modo potest sine Rep. Denique Resp. Principem complectitur, non contra. Quid est enim quod Principem tantum facit, nisi consensus obsequentium? At qui suis bonis, hoc est virtutibus magnus est, is etiam adempto imperio magnus erit.

Vera proditio principis.

Proinde palam est istos perversissime iudicare, qui Principis dignitatem his rebus metiuntur, quę Principis amplitudine sunt indignæ. Proditorem vocant. nam id vocabulum odiosissimum esse volenti, qui Principem ad ea deflectentem, quæ nec ipsi decora sunt aut tuta, nec patriæ conducibilia, liberis consiliis ad meliora revocat. At qui illum plebeiis opinionibus corrumpit, qui in voluptates sordidas, qui in comessationes, in aleam, & alia id genus dedecora præcipitat, num is dignitati Principis consulit? Fidem

vocant.

vocant, quoties per assentationem stulto Principi mos geritur, proditionem, siquis turpibus cœptis obsistat. Immo nemo minus amicus est Principi, quam qui turpiter assentando dementat, & abducit à recto, qui bellis involuit, qui persuadet expilationes populi, qui tyrannidis artem docet, qui illum bonis omnibus facit invisum. Hæc est vera proditio, & non uno supplicio digna.

Plato vult νομοφύλακας, hoc est, qui servandis legibus præfecti sunt, incorruptissimos esse. Et bonus Princeps in nullos debet severius animadvertere, quam in eos, qui corrupte leges administrant. Quanquam ipse Princeps νομοφυλάκων primus est.

Expedit igitur ut leges sint quampaucissimæ, deinde quam æquissimæ, & ad publicam utilitatem conducibiles, præterea populo quam maxime notæ, unde veteres eas in tabulis & albo descriptas publicitus exhibebant, quo

Paucæ leges optimæ & apertissimæ.

quo cunctis essent conspicuæ. Fœdum est enim quosdam legibus casſium uti vice, nimirum hoc agentes, ut quam plurimos irretiant, non consulentes Reipub. sed veluti prædam captantes. Postremo ut verbis apertis, minimeque perplexis descriptæ, ut ne magnopere sit opus quæstuosissimo isto hominum genere, qui se iureconsultos vocant, & advocatos, quæ sane professio quondam optimatibus viris fuit peculiaris, & dignitatis habebat plurimum, lucri quam minimum, nunc & hanc corrupit quæstus nihil non vitians.

Plato negat ullum hostem existere posse pestilentiorem patriæ, quam eum, qui leges arbitrio subiiciat hominis, quæ sub optimo Principe valent plurimum.

De Magistratibus, & officiis.

Magistratuum integritas.

PRinceps quam integritatem in se præstat, eandem debet, aut certe proximam à suis officiariis

riis exigere. Neque satis esse ducat mandasse magistratus, sed plurimum refert quomodo mandet, deinde vigilandum ut incorrupte mandatis fungantur.

Prudenter & graviter admonet Aristoteles frustra condi bonas leges, nisi sint quorum opera bene conditæ serventur, immo fit alioqui nonnunquam ut optime conditæ leges vitio magistratuum in summam Reip. perniciem vertantur.

Quanquam magistratus non censu, non imaginibus, nec annis est eligendus, sed potius sapientia & integritate, tamen magis convenit ut natu grandes ad huiusmodi munia adhibeantur, unde Reip. pendet incolumitas. non tantum quod senibus & plus adest ex usu rerum prudentiæ, & affectus sunt moderatiores, verum etiam quod apud populum nonnihil auctoritatis illis conciliet senectus. Proinde Plato vetat ne legum custodes adhibeantur minores annis quin-

Magistratus è senibus potissimum eligendi.

quinquaginta, maiores septuaginta. Sacerdotem non vult esse minorem annis sexaginta. nam ut est ætatis maturitas quædam, ita est ætatis processus, cui missio, muniumque omnium relaxatio debeatur.

Ordo civitatis aut regni res elegantissima.

Quemadmodum chorus res est elegans, siquidem ordine constet & harmonia, contra ridiculum spectaculum, si gesticulationes una cum vocibus confundantur: Ita præclara quædam res est civitas aut regnum, si suus cuique datur locus, si suo quisque fungitur officio, hoc est si Princeps quod se dignum est, agit, si magistratus suas obeunt parteis, si plebes item bonis legibus, & integris magistratibus obtemperat. At ubi suum negotium agit Princeps, & magistratus nihil aliud quam compilant populum, ubi plebes non obtemperat honestis legibus, sed Principi ac magistratibus utcunq; res tulerit, adulatur, ibi turpissima quædamrerum confusio sit opor-

oportet. Primum ac summum Principis studium oportet esse, ut quam optime mereatur de Rep. At non alia re melius potest mereri, quam si curet ut magistratus, & officia viris integerrimis ac publici commodi studiosissimis committantur.

Princeps medicus Reip.

Princeps quid aliud est quam medicus Reip.? At medico non satis est si ministros habeat peritos, nisi sit ipse peritissimus ac vigilantissimus. Ita Principi non sufficit, si magistratus habeat probos, nisi sit ipse probissimus, per quem illi & deliguntur, & emendantur.

Princeps summa pars Reipub.

Ut animi partes non omnes perinde valent, sed quædam imperant, aliæ parent, & tamen corpus tantum paret: Ita princeps summa Reip. pars, plurimum sapere, & ab omnibus crassis affectibus alienissimum esse oportet. At hunc proxime accedent magigistratus, qui partim parent, partim imperant, parent Principi, imperant plebi. Ergo

quinquaginta, maiores septuaginta.. Sacerdotem non vult esse minorem annis sexaginta. nam ut est ætatis maturitas quædam, ita est ætatis processus, cui missio, muniumque omnium relaxatio debeatur.

Ordo civitatis aut regni res elegantissima.

Quemadmodum chorus res est elegans, siquidem ordine constet & harmonia, contra ridiculum spectaculum, si gesticulationes una cum vocibus confundantur: Ita præclara quædam res est civitas aut regnum, si suus cuique datur locus, si suo quisque fungitur officio, hoc est si Princeps quod se dignum est, agit, si magistratus suas obeunt parteis, si plebes item bonis legibus, & integris magistratibus obtemperat. At ubi suum negotium agit Princeps, & magistratus nihil aliud quam compilant populum, ubi plebes non obtemperat honestis legibus, sed Principi ac magistratibus utcunq; res tulerit, adulatur, ibi turpissima quædam rerum confusio fit opor-

oportet. Primum ac summum Principis studium oportet esse, ut quam optime mereatur de Rep. At non alia re melius potest mereri, quam si curet ut magistratus, & officia viris integerrimis ac publici commodi studiosissimis committantur.

Princeps quid aliud est quam medicus Reip.? At medico non satis est si ministros habeat peritos, nisi sit ipse peritissimus ac vigilantissimus. Ita Principi non sufficit, si magistratus habeat probos, nisi sit ipse probissimus, per quem illi & deliguntur, & emendantur. Princeps medicus Reip.

Ut animi partes non omnes perinde valent, sed quædam imperant, aliæ parent, & tamen corpus tantum paret: Ita princeps summa Reip. pars, plurimum sapere, & ab omnibus crassis affectibus alienissimum esse oportet. At hunc proxime accedent magigistratus, qui partim parent, partim imperant, parent Principi, imperant plebi. Princeps summa pars Reipub.

Magistratus pure creandi.

Ergo præcipue Reip. felicitas in hoc sita est, ut pure creentur magistratus, & pure mandentur officia. Deinde sit actio male gesti muneris, quemadmodum antiquis erat actio repetundarum. Postremo statuatur in hos severissima animadversio, si convicti fuerint.

Quando pure creantur magistratus.

Pure creabuntur magistratus, si Princeps eos asciscat, non qui plurimo emant, non qui improbissime ambiant, non qui cognatione coniunctiores, non qui ad illius mores, aut affectus, cupiditatesque maxime sint accommodi, sed qui moribus sint integerrimis, & ad functionem mandati muneris aptissimi.

Cæterum ubi Princeps unum hoc agit, ut quam plurimo vendat officia, quid tandem ab iis expectet, nisi ut itidem revendant, & quomodocunque damnum suum sarciant, & cauponentur in administrando, quemadmodum negotiatione sunt consecuti. Nec hoc ideo minus perniciosum Reip. videri

deri oportet, quia consuetudine pessima apud plerasque nationes receptum est, cum ethnicis etiam fuerit improbatum, & Cæsareæ leges iubeant eos, qui iudiciis præsunt, Principali salario esse invitandos, nequa sit illis ansa faciendi quæstus.

Olim gravissimum erat crimen corrupti iudicii. At qua fronte puniet Princeps iudicem, qui muneribus corruptus pronuntiavit, aut pronuntiare noluit, cum ipse iudicandi munus ære vendiderit, & hanc corruptelam prior suum docuerit iudicem? Hoc præstet Princeps erga magistratus, quod illos præstare vult erga plebem. Corruptus iudex.

Prudenter admonet in Politicis Aristoteles super omnia cavendum esse, ne ex magistratibus lucra proveniant iis, qui ea gerunt. Alioqui geminum incommodum hinc sequi. Nam primum hac ratione fieri ut avarissimus quisque, &. corruptissimus ambiat, immo occupet & invadat magistratum, & po-

nant, ita ambulant fœdera.

Principum ea debet esse fides in præstandis iis, quæ recipiunt, ut simplex horum promissum sanctius sit quovis aliorum iureiurando. Quam igitur fœdum non præstari, quæ solennibus fœderibus pacta sunt, interpositis etiam iis rebus, quibus apud Christianos nihil potest esse sanctius? Et tamen videmus id quotidie usu venire, nihil addo, quorum vitio. Certe sine vitio non potest accidere.

Siquid in fœdere violatum videbitur, non statim huc inclinandum ut universum fædus irritetur, ne videatur occasio captata recedendi ab amicitia. Quin magis adnitendum ut quam minimo incommodo sarciatur id, quod ruptum est. Quin expedit aliquoties ad quædam connivere, quandoquidem nec inter privatos homines diu cohæret necessitudo, si cuncta ad vivum, quod aiunt, exigant. Neque statim id sequaris, quod

quod dictat ira, sed quod publica suadet utilitas,

Dabit operam bonus ac sapiens Princeps ut cum omnibus pacem habeat, sed præcipue tamen cum finitimis, qui plurimum noceant infensi, prosint amici, & sine quorum mutuo commercio ne durare quidem possit Resp. Et facile coit & cohæret amicitia inter eos, quos lingua communis, regionum propinquitas, ingeniorum ac morum similitudo conciliat. Est tanta inter quasdam nationes rerum omnium dissimilitudo, ut prorsus ab illorum abstinuisse commercio longe consultius sit, quam arctissimis etiam astringi fœderibus. Sunt quædam ita procul dissitæ, ut etiam si bene velint, prodesse nihil possint. Postremo sunt quædam adeo morosæ, ac fœdifragæ, & insolentes, ut etiam si finitimæ sint, tamen inutiles sint ad omnem amicitiam. Cum his consultissimum fuerit nec bello dissidere, nec arctioribus fœderum,

Cum finitimis habenda pax.

aut affinitatum vinculis alligari, quod & bellum semper sit exitiale, & quorundam amicitia non multo bello tolerabilior.

Princeps omnium ingenia gentium habeat perspecta, & consuetudines cognitas.

Hæc erit igitur una regiæ sapientiæ pars, gentium omnium ingenia, moresque cognoscere. id partim è libris, partim è sapientum & expertorum commemoratione consequetur, ne sibi necesse putet cum Ulysse per omneis terras, mariaque circumagi. Ac de cæteris quidem haud facile sit certum aliquid præscribere. Illud in genere licet pronuntiare, non oportere arctius astringi his, quos religio diversa à nobis alienat, veluti cum ethnicis, aut quos naturæ providentia Alpibus, aut fretis interiectis à nobis separat, aut quos immensum locorum spatium penitus à nobis semovit, hi nec ad nos accersendi, nec à nobis impetendi sunt. cuius rei cum plurima suppetant exempla, tamen unum, quod è proximo sese offert, pro omnibus suffecerit. Est quidem Fran-

Franciæ regnum rebus omnibus, omnium multo florentissimum. At multo esset florentius, si ab Italia impetenda temperasset.

De Principum affinitatibus.

EQuidem multo saluberrimum iudicarim Reip. si Principum affinitates intra regni fines continerentur, aut siquid recedendum sit à limitibus, cum proxime finitimis duntaxat iungerentur; sed iis, qui ad amicitiæ fidem sint idonei. Atqui non decet (inquiunt) regis filiam nisi cum rege, aut regis filio copulari. At isti privatorum sunt affectus, suos quantum possint evehere, à quibus oportet Principem alienissimum esse. Minus potenti nubet Principis soror, quid tum postea, si id magis expediat universis? Et illi plus dignitatis afferat neglecta sororii coniugii dignitas, quam si mulierculæ affectum publicis commodis prætulisset.

Princeps affinitatem cum suis aut situ proximis iungat.

Qualis uxor sit ducenda Principi.

Privata quædam res est Principum matrimonium. At huc rerum humanarum summam pene vocari cernimus, ut sæpenumero nobis eveniat, quod olim Græcis ac Troianis in Helena. Quod si placet adhibere delectum Principe dignum, seligatur ex omnibus integritate, modestia, prudentiaque commendata, quæ optimo Principi morigera sit uxor, & illi liberos utroque parente, patriaque dignos generet. Satis honesta est quocunque sanguine nata, quæ bono Principi bonam præstat uxorem.

Illud in confesso est, nihil æque expedire in rem omnium, atque ut Princeps vehementer amet suos, & ab iisdem vicissim ametur. Ad quos ingens habet momentum patria communis, corporum & animorum similitudo, & nescio quid nativæ fragrantiæ, quam arcana quædam geniorum affinitas addit. At hinc magna pars pereat oportet, si hæc omnia confun-

003 E

confundant imparia matrimonia. Vix enim fieri poteſt, ut ſic natos toto pectore agnoſcat patria, aut ſic nati toto pectore ſint dediti patriæ.

Et tamen vulgus hæc velut adamantina publicæ concordiæ vincula putat, cum hinc res ipſa doceat maximos rerum humanarum tumultus exoriri, dum hic queritur ex ſponſalium pactis præteritum neſcio quid, hic offenſus re quapiam ſponſam abducit, ille mutato conſilio renuntiat priori, & aliam ducit in thalamum, alius aliud quippiam cauſatur. Sed quid hæc ad Remp.? Si Principum inter ſe affinitas præſtaret orbi tranquillitatem, optarem omnes ſexcentis affinitatibus eſſe colligatos. At quid ante paucos annos profuit affinitas, quo minus Iacobus Scotorum rex infeſtis copiis invaderet Angliæ fines? Et fit aliquoties ut poſt diutinos bellorum tumultus, poſt innumeras clades tandem affinitate contracta, res componatur,

Ex affinitatibus mala.

tur, ſed utraque parte iam malis delaſſata.

Illud agendum Principibus, ut æterna quædam pax coëat inter omneis, & in hoc conferant ſua conſilia, vt affinitas pacem conciliet, certe perpetuam non poteſt. altero defuncto, ſolvitur concordiæ vinculum. Quod ſi veris rationibus pax conflaretur, ea ſtabilis eſſet ac diuturna. Sed dixerit aliquis, liberorum propagatione coniunctionem eam perpetuam reddi. Cur igitur inter hoc maxime bellatur, inter quos ſumma propinquitas eſt? Immo per hanc propagationem potiſſimum oritur regnorum commutatio, dum ditionis ius aliunde alio transfertur, dum huic decedit aliquid, & illi accreſcit, quibus ex rebus graviſſimi tumultus exoriri ſolent.

Igitur hiſce rationibus non fit ne cooriantur bella, ſed fit ut atrociora moveantur, & crebriora. Dum enim regna regnis affinitate conne-

connexa ſunt, quoties unuſquiſpiam offenſus eſt, is affinitatis iure concitat & cæteros, ut ex qualibet levi offenſa magna pars orbis Chriſtiani ſtatim ad arma moveatur, & immenſa Chriſtiani ſanguinis iactura placatur unius hominis ſtomachus. Ab exemplis conſultò tempero, nequid offendam quenquam. In ſumma, huiuſmodi affinitatibus Principum res fortaſſis augentur, at populi res atteruntur, & affliguntur. Cæterum bonus Princeps non aliter iudicat ſuas res proſpere habere, niſi cum Reip. commoditatibus conſulitur. ut ne dicam interim quod hac via non admodum humaniter agitur cum ipſis puellis, quæ nonnunquam in procul ſemotas regiones ad homines lingua, ſpecie, moribus, ingeniis diſſimillimos velut in exilium relegantur, felicius apud ſuos victuræ, ut aliquanto minore ſtrepitu. Quanquam autem hanc conſuetudinem video receptiorem,

quam ut ſperem poſſe convelli, tamen viſum eſt admonere, ſiquid forte præter ſpem evenerit.

De Principum occupationibus in Pace.

Princeps populum ſuum amet.

PRinceps igitur Chriſti decretis, & ſapientiæ præſidiis inſtructus nihil omnium habebit carius, immo nihil aliud habebit carum, quam populi ſui felicitatem, quem oportet velut unicum corpus ex æquo tum diligere, tum curare. Et in hoc unum omneis cogitationes, omneis conatus, omnia ſtudia deſtinabit, ut ad eum modum adminiſtret provinciam ſibi creditam, ut & Chriſto rationem exacturo probetur, & apud mortales omneis honeſtiſſimam ſui memoriam relinquat.

Sive domi ſit Princeps, aut in ſeceſſu, laudatum illum Scipionem imitetur, qui negabat ſe unquam minus eſſe ſolum, quam cum ſolus eſſet, aut minus otioſum

otiosum esse, quam cum esset in otio, quod is quoties vacaret à Reip. negociis, semper animo secum agitabat aliquid, quod ad civitatis salutem aut dignitatem pertineret. Imitetur Aeneam Virgilianum, quem prudentissimus poëta frequenter aliis dormientibus multa per noctem suo cum animo volventem facit, quo rectius suis consuleret. Et Homericum illud omnibus regiæ parietibus, sed magis regum animis inscribi decet.

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
ᾧ λαοίτ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

Quorum carminum hæc ferme sententia est.

Haud decet hunc solidam noctem indulgere sopori,
Cui populi commissi, & tanta negocia curæ.

Sive versetur in publico, semper aliquid agat, quod ad rem communem faciat, hoc est nusquam non principem agat.

At magis decet Principem in

Non latendum Principi. publicis versari functionibus, quā abditum agere. Quoties autem prodit, advigilet ut ipse vultus, incessus, & præcipue sermo talis sit, ut populum reddat meliorem, memor quicquid fecerit, aut dixerit, ab omnibus observari, cognoscique. Nec enim probatum est

Reges Persarum publico abstinebant. sapientibus viris Persarum institutum, apud quos domi abditi vitam exigebant. Et hac una via studebant à suis magnifieri, quod nunquam conspicerentur, & rarissime sui copiam facerent populo. Quod si quando prodibant, nihil aliud, quam fastum barbaricum, & opes malo populi immodicas ostentabant. Reliquum ævum aut lusibus, aut furiosis expeditionibus transigebant, perinde quasi deesset quod pacis temporibus agat egregius Princeps, cum tanta semper pateat pulcherrimorum facinorum seges, si modo adsit Principe dignus animus.

Et sunt hodieque nonnulli, qui putent id esse parum regium, quod solum

solum est regibus pulcherrimum, in publicis functionibus versari. Quemadmodum & episcopi non nulli nihil minus suum esse ducunt, quam id quod unum episcopo dignum est, docere populum, ac miro cõsilio quod peculiare est episcoporum, id veluti dignum in alios relegant, quod sordidissimum, id sibi potissimum vindicant. At non puduit Mithridatem non minus eruditione quam imperio nobilem regem suo ore, nulloque interprete populo ius reddere, quod ut faceret viginti duas linguas ad plenum legitur perdidicisse. Nec Philippus Macedonum rex parum decorum regi iudicavit, quod quotidie cognoscendis causis sederet. Nec Alexander magnus huius filius, quanquam aliâs ad insaniam usque ambitiosus, cui morem hunc fuisse proditum est, ut altera aure manu obturatâ cognosceret, dicens sese alteram illam integram servare diversæ parti.

In publicis versari functionibus regi pulcherrimum.

Ve-

Curà publicis functionibus & cognoscendis causis abhorreant Principes.

Verum quo magis ab hisce rebus abhorreant nonnulli, perversa educatio Principum in causa est. Etenim iuxta vetus proverbium, quam quisque novit artem, in hac se libenter exercet, refugiens ab iis, in quibus intelligit se parum valere. Qui fiat igitur, ut qui inter assentatores & mulierculas primum paucis opinionibus, deinde voluptatibus corruptus primos illos annos in alea, choreis, & venatu consumpserit, postea gaudeat in his versari functionibus, quarum usus diligentissimam requirebat meditationem?

Principi nunquam deest quod agat.

Homerus negat Principi tantum esse otii, ut totam noctem edormiat, & isti nihil aliud student, nisi ut novis subinde voluptatibus totius vitæ tædium fallant, perinde quasi nihil omnino sit, quod agant Principes. Bono patrifamilias nunquam deest, quod curet in una domo, & Principi deest, quod agat in tam vasta ditione?

Bonis legibus occurrendum est

malis

malis moribus, corrigendæ leges depravatæ, tollendæ malæ, prospiciendi magiſtratus integri, puniendi aut cohibendi corrupti. Exquirendæ rationes, quibus tenuem plebeculam quã minimum gravet, quibus ditionem ſuam latrociniis ac maleficiis liberet, idque quam poteſt minimo ſanguine, quibus ſuorum perpetuam concordiam alat, ac ſtabiliat. Sunt his minutiora quædam, ſed non indignà, quamvis magno Principe, luſtrare civitates, ſed hoc animo, ut omnia reddat meliora, quæ parum tuta ſunt communiat, publicis ædificiis ornet, item pontibus, porticibus, templis, ripis, aquæductibus, loca peſtilentiæ obnoxia purget vel mutatis ædificiis, vel deſiccatis paludibus: Amnes incommode fluentes alio derivet: Mare pro commoditate publica vel admittat, vel arceat. Neglectos agros colendos curet, quo magis ſuppetat annonæ vis. Parum utiliter cultos aliter coli iubeat,

Quid agendum principi.

beat, veluti ne illic vineta sint, ubi vinum cultura indignum provenit, & frumenta gigni possunt. Huius generis sex millia sunt, quæ curare Principi sit pulcherrimum, bono Principi etiam iucundum, ut nihil unquam sit opus vel otii tædio bellum quærere, vel alea fallere noctem.

Princeps in Reip. rebus sit splendidus, in privatis frugalis.

In his, quæ ad Remp. pertinent, convenit Principem esse non luxuriosum, aut profusum, sed splendidum, velut in publicis ædificiis, aut ludis, in excipiendis legationibus, si quæ populi causam agant. In his, quæ privatim ad illum pertinent, erit frugalior & contractior, partim ne publico sumptu sibi vivere videatur, partim ne cives suos luxuriē doceat, multorum malorum parentem.

Danda Principi opera non ut maiorem, sed ut meliorem ditionem suam reddat.

Video veterum permultos in hoc errore fuisse, & utinam hodie nullos idem habeat error, ut huc omneis conatus suos intenderent, nō ut meliorem redderent suam ditionem, sed ut maiorem, quibus

bus illud ſæpenumero videmus evéniſſe, ut dum propagando ſtudent imperio, etiam id perderent, quod poſſederant. Non ab re tantopere laudata eſt illa Theopompi vox, qui negavit ſua referre quam ingens relinqueret liberis ſuis imperium, modo melius ac ſtabilius. Et Laconicum illud proverbium dignum mihi videtur, quod omnium Principum inſignibus aſſcribatur. σπάρταν ἔλαχες, ταύτην κόσμει, hoc eſt Spartam ſortitus es, hanc orna.

Hoc ſibi penitus perſuaſum habeat bonus Princeps, nihil à ſe geri poſſe magnificentius, quam ſi quicquid eſt hoc regni, quod ſors dederit, florentius reddat, ac modis omnibus ornatius. Laudatus Epaminundas. eſt à doctiſſimis viris Epaminundæ ducis animus, cui cum per invidiã magiſtratus eſſet delegatus, humilis ac vulgo contemptus ita geſſit, ut deinceps inter honeſtiſſimos habitus à maximis viris ambiretur, negans magiſtratum digni-

dignitatem afferre viro, ſed virum magiſtratui.

Quo pacto regnum florentius reddatur.

Id conſequetur, ſi, quemadmodum ex parte demonſtravimus, eas res curet maxime, per quas Reſp. ſtabilitur & illuſtratur, eas rurſus excludat, & arceat, quæ Reip. ſtatum reddunt deteriorem. Adiuvatur enim maxime boni Principis exemplo, ſapientia, vigilantia, magiſtratuum & officiorum integritate, ſacerdotum ſanctimonia, ludimagiſtrorum delectu, æquis legibus, & ad virtutem conducentibus ſtudiis. In his igitur augendis & confirmandis ſit omnis boni Principis cura. Læditur autem diverſis, quæ facilius excludentur à Rep. ſi ſtirpes ipſas ac fontes conabimur tollere primum, unde hæc naſci deprehendimus. In huiuſmodi rebus ſollicitum & ingenioſum eſſe, Chriſtiani Principis eſt Philoſophia. In hæc ſalubriter conſpirare, in hæc ſua ſimul conferre conſilia, id demum Chriſtianis dignum Principibus.

Quem

Quemadmodum corpora cœlestia, si vel paululum tumultuentur, aut recto cursu divarient, non sine gravi rerum humanarum pernicie id faciunt, id quod palam videmus in defectibus solis ac lunæ: ita summi Principes, si quid aberrent ab honesto, aut siquid ambitione, ira, stultiave peccent, id protinus ingenti totius orbis malo faciunt. Nec enim ulla unquam eclipsis sic afflixit hominum genus, ut Iulii Pontificis, & Lodovici Galliarum regis dissidium, quod nuper & vidimus, & flevimus. ὁμοίως.

De Bello suscipiendo.

Cum nusquam oporteat Principem præcipiti esse consilio, tum haud alibi cunctantior erit aut circumspectior, quam in suscipiendo bello, quod aliis ex rebus alia nascantur incommoda, ex bello semel omnium bonarum rerum naufragium oriatur, omnium malarum rerum pelagus exundet. Cunctanter & circumspecte suscipiendum bellum.

Deinde

Deinde quod non aliud malum hæret tenacius, bellum è bello seritur, è minimo maximum, ex unico geminum, ex ludicro serium & cruentum nascitur, & alibi nata belli pestis in proximos etiam, immo in procul etiam dissitos propagatur.

Quando tandem suscipiendum bellum.

Bonus Princeps nunquam omnino bellum suscipiet, nisi cum tentatis omnibus nulla ratione vitari potuit. Hoc animo si fuerimus, vix unquam existet inter ullos bellum. Denique si vitari non potest res tam pestilens, tum proxima cura fuerit Principis ut quamminimo suorum malo, quamminimo Christiani sanguiguinis impendio geratur, & quam potest ocyssime finiatur. Primum illud expendat Princeps vere Christianus, quantum intersit inter hominem, paci ac benevolentiæ natum animal, & inter feras ac beluas, prædationi, belloque natas. Ad hæc, quantum intersit inter hominem, & hominem Christianum.

Quæ sint ante cogitanda Principi bellum suscepturo.

num. Deinde contempletur, quam expetenda, quam honesta, quamque salutifera res sit pax. E diverso, quam calamitosa simul & scelerata res bellum, quantumque malorum omnium agmen secum trahat, etiam si iustissimum sit, si quod omnino bellum iustum vocari debet, postremo sepositis affectibus vel tantisper rationem in consilium adhibeat, dum vere supputarit, quanti constiturum sit bellum, & num id, quod bello denique petitur, tanti sit, etiam si certa sit victoria, quæ non semper optimæ causæ favere solet. Expende curas, sumptus, pericula, molestum & longum apparatum. Accersenda barbarica fex sceleratissimorum hominum, & dum Princeps erga Principem animosior videri vis, etiam data pecunia blandiendum ac serviendum militi mercenario, quo quidem hominum genere non est aliud vel abiectius, vel execrabilius. Nihil bono Principi carius, quam ut suos

habeat

habeat quam optimos. At quæ maior aut præſentior morum pernicies, quam bellum? Nihil Principi magis in votis, quam ut ſuos incolumes, ac rebus omnibus florenteis videat. At dum bellare diſcit, iuventutem tot periculis obiicere cogitur, & una ſæpe hora tot orphanos, tot viduas, tot orbos ſenes, tot mendicos, tot infelices reddit.

Non bellando quam mala res ſit bellum, ſed aliunde diſcat Princeps.

Nimio conſtabit orbi Principum ſapientia, ſi quam tetra res ſit bellum, pergant experimento diſcere, ut ſenex aliquando dicat: Non credebam bellum eſſe rem adeo peſtilentem. Sed ô Deum immortalem, quam innumeris totius mundi malis iſtam didiciſti ſententiam! Intelliget aliquando inutile fuiſſe regni propagaſſe fines, & quod initio lucrum videbatur, ſummum fuiſſe detrimentum, ſed interim tot hominum millia vel extincta ſunt, vel afflicta. Hæc è libris potius diſcenda ſunt, è commemoratione ſeniorum,

rum, è finitimorum periculis. tot iam annos ille aut ille Princeps pro tali ditione digladiatur. Quanto plus incommodi fuit illic, quam commodi?

Eiusmodi res instituet bonus Princeps, quæ perpetuo placeant. Quæ affectu sumuntur, tantisper probantur, donec eo tenemur affectu. At quæ iudicio suscipiuntur, & iuveni placuerunt, eadem placebunt & seni. Verum id nusquam magis observandum, quam in suscipiendo bello.

Plato seditionem vocat non bellum, quoties Græci cum Græcis belligerarentur. idque si quando incidisset, modestissime iubet geri. Quonam igitur nomine vocandum censemus, quoties Christiani cum Christianis digladiantur tot vinculis inter sese connexi? Quid, cum id ob titulum nescio quem; ob privatum odium; ob stultam aut iuvenilem ambitionem, & crudelissime geritur, & in multos prorogatur annos?

Bellum inter Christianos non bellum sed seditio est.

Sic

Sic Principes quidam imponunt sibi. Est omnino bellum aliquod iustum, & mihi causa iusta est suscipiendi. Primum an omnino iustum sit bellum, in medio relinquemus. cui non videtur sua causa iusta? Et inter tantas rerum humanarum mutationes ac vicissitudines, inter tot pacta fœderaque nunc inita, nunc rescissa cui possit deesse titulus, si qualiscunque titulus satis est ad movendum bellum?

Christus & Apostoli bellum ubique detestantur.

At Pontificię leges non improbant omne bellum. Et Augustinus alicubi probat. Laudat & divus Bernardus milites quosdam. At Christus ipse, at Petrus, at Paulus ubique diversa docent. Cur horum auctoritas minus apud nos valet, quam Augustini, aut Bernardi? Augustinus uno aut altero in loco bellum non improbavit. At tota Christi philosophia dedocet bellum. Apostoli nusquam non improbant. Atque illi ipsi sancti doctores, à quibus volunt uno aut

altero

altero loco probatum bellum, quot locis idem improbant, ac detestantur? Cur his omnibus dissimulatis captamus quod alat nostra vicia? Postremo, siquis rem excutiat diligentius, is reperiet à nemine probatum hoc bellorum genus, quo nunc vulgo conflictamur.

Quædam artes ob hoc reiectæ sunt à legibus, quod nimium affines essent imposturæ, & plerunque dolo tractarentur, velut Astrologia, & Alchimistica, quam vocant, etiamsi fieri potest, ut aliquis hisce rebus recte utatur. Id longe iustius fiat in bellis, quorum etiam si possit aliquod esse iustum, tamen ut nunc sunt res mortalium, haud scio an ullum eiusmodi reperire liceat, hoc est cuius auctor non sit ambitio, aut ira, aut ferocitas, aut libido, aut avaritia. Sæpenumerò fit ut proceres profusiores quam pro re familiari, data opera bellum suscitent, quo suorum etiam expilatio- Cur à Principibus bella suscipiantur.

nibus rem augeant domi. Fit aliquoties ut Principes inter se colludant, & fictis titulis rem gerant, quo magis attenuent populi vires, & publicis malis parteis suas stabiliant. Quapropter bonus & Christianus Princeps omne bellum quantumvis iustum suspectum habere debet.

At inculcant non esse ius deserendum. Primum istud ius magna ex parte ad privatum Principis negotium pertinet, siquid illi accrevit ex affinitate. Ut iniquum sit hoc tam immensis populi malis persequi, & dum nescio quam ditionis accessionem persequeris regnum universum expilare, & in extremum discrimen adducere. Offendit Princeps Principem in re levicula, eaque privata, nempe in affinitate aut alia simili, quid hoc ad universum populum?

Omnia bonus Princeps publicis metitur commoditatibus, alioqui ne Princeps quidem fuerit. non idem est ius in homines, & in pecu-

Eundum ad arbitros si dissidium natum fuerit.

pecudes. Bona pars imperii consensus est populi. ea res primo reges peperit. Quod si quod dissidium ortum fuerit inter Principes, cur non potius ad arbitros itur? Sunt tot Episcopi, tot Abbates, & eruditi viri, tot graves magistratus, quorum sententia rem confici decebat, potius quam tot stragibus, tot expilationibus, tot orbis calamitatibus.

Primum suspectum esse debet Christiano Principi suum ius, deinde si maxime constet, expendere oportet an tantis totius orbis malis sit vindicandum, qui sapiunt, malunt aliquoties rem perdere, quam persequi, quod hic perspiciant minus esse dispendii. Mallet (opinor) Cæsar concedere de iure suo, quam monarchiam illam veterem persequi, & ius illud, quod illi deferunt iure consultorum literæ.

At quid erit tutum (inquiunt) si nemo ius suum persequatur? Persequatur sane, si id expediat

Reip. modo ne nimio constet civibus ius principis. At nunc quid usquam tutum est, dum suum quisque ius tam ad vivum persequitur? Videmus bella ex bellis nasci, bella bellis succedere, nec ullum tumultuandi modum, aut finem. Satis igitur constat hisce rationibus nihil agi. Proinde diversa tentanda remedia. Ne inter amiculos quidem constabit necessitudo, nisi alter alteri nonnunquam concesserit. Maritus sæpe quædam condonat uxori, ne scindat concordiam. Bellum quid gignat, nisi bellum? At civilitas civilitatem invitat, æquitas ęquitatem. Movebit & hoc Principem pium, & clementem, quod perspiciat ex tam immensis malis, quę bellum omne secum invehit, maximam partem ad eos redire, ad quos bellum nihil attinet, quique his calamitatibus sunt indignissimi.

Quid cogitandum Principi bellaturo.

Posteaquam Princeps universorum malorum subductis calculis summam

summam collegit (si tamen unquam colligi possit) tum ita secum cogitet. unus ego tot malorum auctor fuero? Tantum humani sanguinis, tot viduæ, tot luctu funestæ domus, tot orbi senes, tot indigne egentes, tanta morum, legum, ac pietatis pernicies mihi uni imputabitur? Hæc mihi luenda Christo?

Non potest Princeps ulcisci hostem, nisi prius hostilia fecerit in suos. Expilandus populus, accipiendus miles, non sine causa Maroni dictus impius. Excludendi cives ab hisce regionibus, quibus antea suo bono fruebantur. Includendi cives, ut includas hostem. Et sæpenumero fit ut atrociora committamus in nostros, quam in hostem.

Ut difficilius, ita pulchrius est extruere præclaram civitatem, quam demoliri. Videmus autem ab idiotis & privatis condi florentissimas urbes, quas Principum iræ demoliuntur. Et sæpenumero ma- Bellum sumptuosius pace.

iore negotio & impensa demolimur oppidum, quam aliud novum condi poterat, ac bellum tanto sumptu, tanto dispendio, tanto studio, curaque molimur, ut decima earum rerum portione pax constare potuerit.

Eam gloriam semper affectet bonus Princeps, quæ sit incruenta, & cum nullius coniuncta malo? In bello ut optime res eveniat, tamen alterius partis felicitas, alterius est pernices. Sæpenumero flet & victor nimio emptam victoriam.

Abstinendum à bellis vel ob Christiani nominis honorem.

Si non movet nos pietas, si non orbis calamitas, certe moveat honos Christiani nominis. Quid censemus loqui de nobis Turcas, & Saracenos, cum videant tot iam sæculis adeo nihil convenire inter ullos Principes Christianos? Nullis fœderibus cohærere pacem? Fundendi sanguinis nullum esse modum? & minus esse tumultus inter ethnicos, quam inter eos, qui ex Christi doctrina sum-

summam profiteantur concordiam?

Quam fugax, quam brevis, quam fragilis est hominum vita, & quot obnoxia calamitatibus, quippe quam tot morbi, tot casus impetunt assidue, ruinæ, naufragia, terræmotus, fulmina. Nihil igitur opus bellis accersere mala, & tamē hinc plus malorum quam ex omnibus illis.

Concionatorum partes erant dissidiorum affectus ex animis vulgi penitus revellere. Nunc fere Gallum odit Anglus non ob aliud, nisi quod Gallus est, Anglum Scotus, tantum quia Scotus est, Germanum Italus, Elvetium Suevus, atque item de cæteris. regio regioni invisa, civitas civitati. Cur hæc stultissima nomina magis nos distrahunt, quam conglutinat omnibus commune Christi vocabulum? Officio concionatorum.

Ut donemus aliquod bellum esse iustum, tamen quoniam videmus in hanc pestem insanire Sacerdotum partes.

 mor-

mortales omneis, sacerdotum prudentię fuit in diversam partem avocare plebis ac Principum animos. Nunc videmus hos nonnunquam esse belli faces. Non pudet episcopos versari in castris. Illic crux, illic Christi corpus, & cum re plusquam tartarea miscent cœlestia sacramenta, & in tam cruento dissidio adhibent summæ charitatis symbola. Quodque magis est absurdum, in utrisque castris adest Christus, velut ipse secum pugnans. Non sat erat inter Christianos tolerari bellum, nisi summus etiam haberetur honos?

A bellis deterrent euangelia.

Si non tota undique Christi doctrina cum bello pugnat. si unum proferre possint illi belli nomine commendatum, bellemus Christiani. Permissum erat Hebræis bello confligari, sed consulto Deo. At nostrum oraculum, quod assidue nobis in Euangelicis literis resonat, à bello deterret, & tamen belligeramur insanius,

nius, quam illi. David aliis virtutibus Deo fuit gratissimus, & tamen vetuit ab hoc sibi condi templum, non ob aliud, nisi quod sanguinarius, hoc est bellator esset. Solomonem pacificum in hoc delegit. Si hæc acta sunt inter Iudæos, quid de nobis fiet Christianis? Illi Solomonis umbram habebant, nos verum Solomonem, pacificum illum Christum omnia conciliantem, quæ in cœlis sunt, & quæ in terra.

Bellum in Turcas.

Ego nec in Turcas bellum temere suscipiendum censeo. Primum illud mecum reputans Christi ditionem longe diversa via natam, propagatã, & constabilitam. Neque fortasse convenit aliis rationibus vindicari, quam quibus orta, propagataque est. Et videmus huiusmodi bellorum prætextibus iam toties expilatam plebem Christianam, nec aliud quicquam actum. Iam si fidei negotium agitur, ea martyrum tolerantia non militũ copiis aucta, illustra-

lustrataq; est, sin de imperio, de opibus, de possessionibus pugna est, etiam atque etiam videndum est nobis, ne res ea parum sapiat Christianismum. Quin ut nunc sunt fere, per quos huiusmodi bella geruntur, citius fiat, ut nos degeneremus in Turcas, quam illi per nos redantur Christiani. Primum hoc agamus, ut ipsi simus germane Christiani, deinde si visum erit, Turcas adoriamur.

Principes sint studiosi pacis.

Verum de belli malis aliâs plura conscripsimus, quæ non est huius loci repetere. Tantum illud hortabor Principes Christiani nominis, ut omissis fictis titulis & fucatis prætextibus serio, totoque pectore hoc agant, ut tam diutina, tamque fœda bellandi rabies inter Christianos finiatur, & inter eos, quos tot copulant pignora, pax & concordia coeat. In hoc ingenium explicent suum, in hoc vires expediant, in hoc consilia conferant, in hoc nervos omneis intendant. qui magni videri student.

dent, sic se magnos probent. Id siquis præstiterit, is rem longe splendidiorem confecerit, quam si totam Africam armis subegerit. Nec admodum difficile factu fuerit, si suæ quisque causæ blandiri desinat, si sepositis affectibus privatis rei communis negotium agamus, si Christus nobis sit in consilia, non mundus. Nunc dum suum quisque negotium agit, dum Pontifices & Episcopi de ditione, & opibus anxii sunt, dum Principes ambitione, aut ira feruntur præcipites, dum his obsequuntur sui compendii gratia omnes, in has nimirum rerum procellas incurrimus stultitiæ ductu.

Quod si communi consilio commune negotium ageremus, etiam ea, quæ cuique privata sunt, magis florerent. Nunc & hoc perit, pro quo solo digladiamur.

Neque mihi dubium est Principum illustrissime, quin hoc sis animo. Sic natus es, sic ab optimis

& in-

Perorantiuncula ad Carolum Principem Maximiliani Cæsaris nepotem.

& integerrimis viris institutus. Quod superest, precor ut Christus optimus maximus tuos egregios conatus bene fortunare pergat. Dedit ille incruentum imperium. Idem velit semper esse incruentum. Ille Princeps pacis dici gaudet. Faxit idem ut tua bonitate, tuaque sapientia tandem ab insanissimis bellis liceat feriari. Pacem nobis commendabit etiam præteritorum malorum recordatio, & tui beneficii gratiam superiorum temporum calamitates conduplicabunt.

FINIS.

